

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ORTA ASYA BİLİM DALI**

**XX. YÜZYIL BAŞLARINDA ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN
RUSYA VE JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ**

**Hazırlayan
Huriye ŞEN**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA**

Yüksek Lisans Tezi

**Ağustos 2015
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
ORTA ASYA BİLİM DALI**

**XX. YÜZYIL BAŞLARINDA ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN
RUSYA VE JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Huriye ŞEN**

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA**

**Ağustos 2015
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Huriye ŞEN

XX. yüzyıl Başlarında Abdürreşid İbrahim'in Rusya ve Japonya'daki Faaliyetleri adlı Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

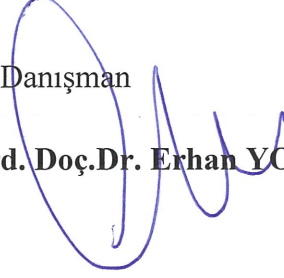
Tezi Hazırlayan

Huriye ŞEN

Danışman

Yrd. Doç.Dr. Erhan YOSKA

Avrasya Araştırmaları ABD Başkanı

Prof. Dr. Havva SELÇUK

Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA danışmanlığında **Huriye ŞEN** tarafından hazırlanan **“XX. Yüzyıl Başlarında Abdürreşid İbrahim’in Rusya ve Japonya’daki Faaliyetleri”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

07./08./2015

JÜRİ:

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Üye: Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Haşim ERDOĞAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2015

Prof. Dr. Lütfullah CEBECİ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

XX. yüzyılın ilk çeyreği Rusya'yı ve bünyesinde barındırdığı milletleri etkilemiştir. 1904-1905 Japon- Rus savaşı ve bu savaş sonunda Rusya'nın yaşadığı mağlubiyet ihtilal hareketlerine ortam hazırlamıştır. İhtilal hareketlerinin yarattığı ortamı fırsat gören Tatar aydınlar, Rusya'da yaşayan Müslüman Türkler arasında siyasi birliği sağlamak için adımlar atmışlar ve bir ölçüye kadar başarılı olmuşlardır. Ancak Rusya, Tatar aydınların bu birliği sağlamak için yürüttüğü çalışmalardan rahatsızlık duymuş ve özgürlüklerini kısıtlamıştır. Bu baskılara dayanamayan aydınlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmış; kimi Avrupa'ya kimi Osmanlı İmparatorluğu'na kimi de Japonya'ya göç etmiştir.

Japonya'ya giden Tatar aydınlar, Japonlar arasında İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuşlardır. Bu tez; 1904-1905 Japon- Rus Savaşı sonrası yaşanan ihtilal hareketleri öne sürülerek Rusya'nın, Tatar aydınlara uyguladığı baskı ve özgürlük kısıtlayıcı hareketler neticesinde ülkesini terk etmek zorunda kalan Abdürreşid İbrahim'i ve onun Rusya ve Japonya'daki faaliyetlerini detaylı olarak ele almaktadır. Tezin amacı; Rusya Müslüman Türkleri arasında siyasi birlik oluşturma fikrinin öncülerinden biri olan Abdürreşid İbrahim'in bu fikir doğrultusunda Rusya'da yürüttüğü faaliyetleri, Japonya'ya seyahati ile birlikte Japonlara İslamiyet'i tanıtmak için yürüttüğü faaliyetleri ve bu faaliyetlerin etkilerini ortaya koymaktır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümü “ Abdürreşid İbrahim” başlığıyla hazırlanmış olup Abdürreşid İbrahim'in hayatı, eserleri ve genel olarak faaliyetleri hakkında bilgi içermektedir. Tezin ikinci bölümünde “Rusya'daki Faaliyetler” başlığı altında Rusya'nın XX. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi durumu ve Abdürreşid İbrahim'in Rusya'daki faaliyetleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde “Japonya'daki Faaliyetler” başlığıyla XX. yüzyıl başlarında Japonya'daki siyasi olaylar ve Abdürreşid İbrahim'in Japonya'daki faaliyetleri ele alınmıştır.

Tezimi hazırlarken hiçbir zaman yardımını esirgemeyen, her zaman tecrübelerinden istifade ettiğim danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA'ya; kaynakların temini konusunda yardımcı olan ve tezime katkılarını esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. A.Volkan ERDEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimi hazırlama

aşamasında benden desteklerini esirgemeyen ve her daim yanımda olan aileme yürek dolusu teşekkürler...

Huriye ŞEN

Kayseri, 2015

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN RUSYA ve JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Huriye ŞEN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2015
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

ÖZET

1905 ihtilali sonrasında Rusya'da ortaya çıkan özgürlük ortamı Rusya Müslüman Türklerini harekete geçmelerini sağlamış, özellikle Tatar aydınlar için önemli bir fırsat olmuştur. Milli ve siyasi birliği kurmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri yürüten önemli isimlerden biri de Abdürreşid İbrahim'dir.

Abdürreşid İbrahim Sibiryalı bir Tatar aydınıdır. Medresede dini eğitim almış, kadılık görevinde bulunmuştur. Abdürreşid İbrahim, İsmail Gaspıralı'nın Türkler arasında birliği sağlamak için oluşturduğu "Dilde, İşte, Fikirde Birlik" fikrinin ve Usul-ü Cedid hareketinin önemli destekçilerinden olmuştur. Kendisi de Usul-ü Cedid tarzında okullar açmış, birlik fikrini bütün Türklere ulaştırmak için gazete, kitap, dergi yayınlamıştır. Bu amaç için Rusya'da Müslüman Kongreleri düzenlemiştir.

Abdürreşid İbrahim aynı zaman da ünlü bir seyyahıdır. Ortadoğu, Avrupa, Asya, Uzakdoğu, hemen hemen bütün kıtalara seyahatlerde bulunmuştur. Özellikle Uzakdoğu seyahatinin Japonya ayağı önemli olmuştur. Japonya seyahati sırasında önemli devlet adamlarıyla görüşmelerde bulunmuş, İslamiyet'i tanıtmak için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Japonlar arasında İslamiyet'i kabul edenler olmuş ve İslamiyet Japonya Anayasası'na girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdürreşid İbrahim, Müslüman Kongreleri, Japonya'da İslamiyet

IN THE EARLY 20TH CENTURY ABDURRESİD İBRAHİM'S ACTIVITIES IN RUSSIA AND JAPAN

Huriye ŞEN

Erciyes University, İnstitu for Social Sciences
Master Thesis, August 2015
Consultant: Assistant Professor. Erhan YOSKA

ABSTRACT

The liberty occasion emerged in Russia after the 1905 revolution provided opportunity for the Russian Muslim Turks went into action and was a significant opportunity especially for the Tatarian intellectuals. They acted in order to set national and political unity. One of the prominent figures who ran these activities was Abdurresid Ibrahim.

Abdurresid Ibrahim is a Siberian Tatar intellectual. He studied at madrasah and served as a qadi. Abdurresid Ibrahim was one of the main supporters of the activity of "Usul-u Cedid" and of the "Unity in Language, Business, Ideas" movement founded by Ismail Gaspirali for the purpose of sustaining unity among the Turkish. He himself founded schools in the style of Usul-u Cedid, and published newspaper, magazines and books to convey the idea of unity to all the Turkish people. He organized Muslim Congress in Russia for this purpose.

Abdurresid Ibrahim is also a famous globetrotter. He almost travelled to all of the continents: Middle East, Europe, Asia, Far East. The Japan journey of Far East was particularly significant. During the Japan journey, he negotiated with important statesman and made efforts, there were people in Japan acknowledging İslam and İslam took place in Japanese Constitution.

Key Words: Abdurresid Ibrahim, Muslim Congress, Islam in Japan

İÇİNDEKİLER

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN RUSYA VE JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	I
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	II
KABUL ve ONAY SAYFASI.....	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

ABDÜRREŞİD İBRAHİM

1.1.HAYATI.....	4
1.2. ESERLERİ	13
1.2.1. Kitap ve Risaleleri	13
1.2.2. Çıkardığı Gazete ve Dergiler	16
1.3. FAALİYETLERİ	18

2. BÖLÜM

RUSYA'DAKİ FAALİYETLERİ

2.1. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA RUSYA	24
2.1.1. Rus – Japon Savaşı	24
2.1.2. 1905 İhtilali	27

2.1.3. I. Dünya Savaşı'nda Rusya.....	29
2.1.4. 1917 İhtilali	32
2.2. ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN RUSYA'DAKİ FAALİYETLERİ	35
2.2.1. I. Rusya Müslümanları Kongresi.....	36
2.2.2. Kadet Partisi ve Otonomi Taraftarı Milletlerin Temsilcileriyle Görüşme	40
2.2.3. II. Rusya Müslümanları Kongresi	45
2.2.4. III. Rusya Müslümanları Kongresi.....	48
2.2.5. Rusya'dan Japonya'ya Uzanan Yol.....	52

3. BÖLÜM

JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

3.1. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA JAPONYA.....	57
3.1.1. Meiji Japonyası.....	57
3.1.2. Japon- Çin Savaşı	62
3.1.3. Japon-Rus Savaşı.....	64
3.1.4. Kore'nin İlhakı	65
3.1.5. I. Dünya Savaşı'nda Japonya	67
3.2. ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ.....	69
3.2.1. Abdürreşid İbrahim'in Japonlara Takdimi	72
3.2.2. Abdürreşid İbrahim ve Prens İto.....	76
3.2.3. Abdürreşid İbrahim'in Görüştüğü Diğer Devlet Adamları	78
3.2.4. İslam'a Atılan İlk Adım	81
3.2.5. 1933 Yılı Japonya Seyahati ve Tokyo Cami.....	85
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	93
EKLER.....	99
ÖZGEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m	: Adı Geçen Makale
bkz	: Bakınız
c	: Cilt
çev	: Çeviren
haz	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
s	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd	: Ve devamı
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

1502’de Altın Orda’nın devamı olan Büyük Orda’ya son verdikten ve XVI. yüzyılın ortasından itibaren de Altın Orda’nın mirasçısı olan Kazan, Astrahan ve Sibirya hanlıklarını ele geçirdikten sonra Ruslar, XVIII ve XIX. yüzyıl boyunca Asya’nın ortası olarak kabul edilen Türkistan bölgesini ele geçirmiştir¹. Çarlık Rusyası Orta Asya’da, Kafkasya’da ve Avrupa’da sınırlarını genişletiyor, bu coğrafyalarda yerli halkların çoğunluğunu Türki kökenli Müslümanlar teşkil ediyordu². Çarlık Rusyası misyonerler vasıtasıyla Türkler arasında “Ruslaştırma” siyaseti izliyordu. Kazan Türkleri, Başkurtlar, diğer Türk ve Müslümanlar, Rus ahalisi ile aynı ölçüde ve yerine göre daha fazla, birçok mükellefiyete tabi tutuldukları halde kendilerine din konusundaki serbestlik dışında hiçbir medeni ve siyasi hak tanınmıyordu³.

1904 – 1905 Rus –Japon Savaşı ve bunun sonucunda Rusya’nın mağlubiyeti, Rusya’da büyük değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum Rusya’nın egemenliği altında yaşamakta olan milletlere büyük cesaret verdi⁴ ve hürriyet talep eden ihtilal hareketlerinin güçlenmesine sebep olmuştur⁵. 1905 ihtilali sonrasında ortaya çıkan hürriyet havası içinde Rusya Türkleri de çeşitli milli - siyasi faaliyetlere girişmişlerdir⁶. Siyasi bir platform üzerinde birliğin temini için ciddi adımlar ilk defa bu dönemde

¹ Hayri ÇAPRAZ, “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 24, Aralık, 2011, s.75.

İlyas KAMALOV, “Rusya’nın Orta Asya Politikaları Rapor”, *Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi Yayını*, Yayın no:02, Ankara, 2011, s.14.

² Nadir DEVLET, “Unutturulan, Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı”, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011, s.48.

³ Akdes Nimet KURAT, “Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.396.

⁴ İsmail TÜRKOĞLU, “Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”, <http://musacarullah.blogspot.com.tr/2014/02/musa-carullah-biginin-siyasi.html> (15.01.2015)

⁵ Nadir DEVLET, “Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)”, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2014, s.111.

⁶ Muhammet ULUTÜRK, “Rusya Türklerinin İlk Siyasi Temsilcisi Abdürreşid İbrahim (1857 -1944)”, http://www.tefekkurdergisi.com/YazarYazi-Rusya_Turklerinin_ilk_Siyasi_Temsilcisi_Abdurresit_ibrahim-752252-502551.html (19.02.2015)

atılmıştır. Kültürel alanda böyle bir birliğin öncüsü ve fikir babası İsmail Gaspıralı⁷ olduğu gibi, siyasi sahada birliğin yılmak bilmeyen müteşebbisi de Abdürreşid İbrahim olmuştur⁸. Abdürreşid İbrahim, siyasi mücadele sahasında ilk defa politik doküman neşreden şahıs olarak Rusya Türklerinin tarihinde önemli yer almaktadır. Abdürreşid İbrahim Buharalı bir aileden gelmektedir⁹. Sibiry'a'nın Tara kasabasında doğmuştur¹⁰. 22 yaşına kadar İdil-Ural ve Orta Asya bölgelerinde çeşitli medreselerde eğitim görmüştür. 1892 yılında Orenburg Ruhani Meclisi'nde Rusça imtihanını vererek kadı olmuş; daha sonra Orenburg Ruhani Meclisi ve Rusya Müslümanlarının istikbaline dair “*Çulpan İldızı (Çolpan Yıldızı)*” adlı risalesini kaleme almıştır. Bu risale Rusya'daki ilk Türk siyasi belge olarak nitelendirilmektedir¹¹.

Abdürreşid İbrahim 1905 Rus ihtilalinden sonra ortaya çıkan hürriyet havası içinde başlayan Rusya Türklerini bir araya getirmeye yönelik faaliyetlerin başına geçerek Rusya Müslümanlarına siyasi haklar tanınması ve Türklerin bir ittifak kurması için yoğun bir çalışma içine girmiştir¹². Başta İdil-Ural bölgesi olmak üzere Sibiry'a ve Orta Asya bölgelerini de dolaşarak Rusya Müslümanlarının kurultaylarını toplanmasını organize etmiştir¹³.

Bu faaliyetlerinin yanı sıra Abdürreşid İbrahim, İslamiyet'in Uzakdoğu'da özellikle Japonya'da yayılmasını sağlamak için uzun yıllar seyahatler yapmıştır¹⁴. Ertuğrul Fırkateyni Faciası ve sonrasında karşılıklı ziyaretler dışında Türk dünyası aydınlarından Japonlarla temasa geçerek, onların Rusya Müslümanları ile ilişki kurmalarını sağlayan ilk Türk aydını Abdürreşid İbrahim olmuştur¹⁵. Abdürreşid İbrahim Japonya'yı karış

⁷ İsmail Gaspıralı (1851- 1914), Kırimlı fikir adamı, eğitimci ve yayıncıdır. “ Dilde, İşte, Fikirde Birlik” fikrinin savunucusudur. Rusya Müslüman Türklerini siyasi birlik etrafında toplamaya çalışmış ve faaliyetlerde bulunmuştur. Çıkardığı “ Tercüman” gazetesi ve Usul-ü Cedit tarzında açtığı okullar sayesinde bunu sağlamaya çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Hakan KIRIMLI, “Gaspıralı, İsmail Bey”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.13, s.392-395.

⁸ Ertuğrul KARAŞ, “100. Yıldönümü Münasebetiyle: Rus-Japon Savaşı ve Kırim Türkleri”, <http://www.vatankirim.net/yazdir.asp?YaziNo=58> (15.01.2015)

⁹ Devlet, *Mücadele*, s.118.

¹⁰ Nadir ÖZBEK, “İslamcı Bir Eylem Adamı Abdürreşid İbrahim”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.19, Temmuz 1995,s.7.

¹¹ Türkoğlu, “ 20. Yüzyılda Bir Türk Seyyahı Abdürreşid İbrahim”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.20, Ağustos 1995, s.6-7.

¹² Mustafa UZUN, “Abdürreşid İbrahim”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.1, s.295-297.

¹³ Türkoğlu, “Türk Seyyahı”, s.8.

¹⁴ “A.g.m”, s.6.

¹⁵ A.Merthan DÜNDAR, “Abdürreşid İbrahim ve Japonya”, *Uluslararası Abdürreşid İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Konya 2012, s.121.

karış gezmiş, Japon kültürünü yakından incelemiş, devlet ve bilim adamları ile görüşmeler yaparak İslamiyet'i tanıtmaya çalışmıştır. Japonya seyahatini kaleme alarak “*Alem-i İslam ve Japonya'daki İslamiyet'in Yayılması*” eserini ortaya koymuştur. Abdürreşid İbrahim ikinci kez 1933'te gittiği Japonya'da, vefat ettiği yıl olan 1944'e kadar yaşamıştır¹⁶.

¹⁶ Dündar, “Abdürreşid İbrahim ve Japonya”, s.125.

1. BÖLÜM

ABDÜRREŞİD İBRAHİM

1.1.HAYATI

Bir asra yakın ömrünü İslam'ın ihyasına, İslam dünyasının kurtuluş ve uyanmasına, Müslümanların dert ve meselelerine harcayan Abdürreşid İbrahim, Sibiryâ bölgesinde yaşayan Rusya Türklerindedir¹⁷. Asıl adı Abdürreşid b. Ömer b. İbrahim b. Abdürreşid'dir¹⁸. Abdürreşid İbrahim, 23 Nisan 1857 tarihinde Rusya'nın Batı Sibiryâ bölgesinde bulunan Tobolsk vilayetinin Tara kasabasında doğmuştur. Aslen Özbek asıllıdır. Ataları dört asır önce Buhara'dan gelerek Tara'ya yerleşmişlerdir¹⁹. Büyük dedesi Abdürreşid Tara'nın ilk ahundudur²⁰. Abdürreşid İbrahim'in babası Ömer Bey devrin siyasi olaylarına karışmış, Sibiryâ'nın muhtariyeti için mücadele etmiş, dindar bir kişi idi. Oğluna daha küçüklüğünde Kur'an okumasını öğrettiği gibi birçok sureyi de ezberletmiştir. Annesi Afife Hanım Başkurt Türklerinden olup Tara'da bulunan medresede uzun yıllar kız çocuklarına muallimlik yapmıştır²¹.

Abdürreşid İbrahim, yedi yaşlarında Tara'ya 80 km. uzaklıktaki Avvuş köyünde yatılı olarak medrese eğitimine başlamıştır. Bu köyde sekiz ay kadar kaldıktan sonra Tara'ya geri dönmüştür²².1867 yılında annesinin gayreti ile Orenburg vilayetinin Elmen köyünde medreseye gönderilmiş, burada dört yıl kadar kalmıştır²³. Buraya gönderilmesinin sebebi; buradaki medreselerin Sibiryâ bölgesine göre daha iyi eğitim

¹⁷ Mehmet PAKSU, "İslam'ı Uzakdoğu'ya Taşıyan Âlim: Abdürreşid İbrahim", *Moral Dünyası Dergisi*, <http://www.moraldunyasi.com>

¹⁸ Türkoğlu, "Rusya Türklerini Uyandıran Adam: Abdürreşid İbrahim (1857-1944)", *Uluslararası Abdürreşid İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Konya 2012, s.18.

¹⁹Türkoğlu, "Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s.7.

²⁰ Ahund: İran ve Türkistan'da din âlimlerine verilen ve menşei tam olarak bilinmeyen bir sıfat. Ayrıntılı bilgi için bkz. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ahund maddesi C.2, s.185.

²¹Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim" s.18.

²²Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.8.

²³Özbek, "İslamcı", s.7.

vermeleri ve ayrıca Abdürreşid İbrahim'in anne tarafından bazı akrabalarının bu köyde bulunmasından ileri gelmektedir²⁴. Bu köy eğitim olarak diğer yerlere göre daha iyi olduğu gibi köy halkı da ilme büyük önem veriyordu. Abdürreşid İbrahim bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: “*Gayet fakir bir Başkurt Köyü olup oldukça fakir idiler. Buna rağmen beş yüz kadar talebe okuturlardı. Evlerini talebelere vererek kendileri kümes tabir olunacak barakalarda, bütün bir aile üst üste yaşarlardı. Bu köyden birisi öldüğü zaman akrabaları onu okuttuğu talebe sayısı ile övünürlerdi. Talebelerine hiçbir karşılık beklemeden ekmeğini verir, çamaşırlarını yıkarlardı.*”²⁵. Abdürreşid İbrahim genç yaşta ailesinden ayrılarak başladığı tahsil hayatını çevre kazalardaki medreselerde sürdürmüştür. Teman Medresesi'nde de bir süre okuduktan sonra devrin tanınmış medreselerinin bulunduğu Kışkar'a gitmiştir²⁶. Kışkar'da zamanın tanınmış müderrislerinden olan Damolla (Büyük Molla) İsmail'in müderrislik yaptığı medreseye yerleşmiştir. Medrese onda büyük hayranlık uyandırmış ve bu medrese için “*bizim evvelde tahsil gördüğümüz medreselere nispetle burası adeta bir darülfünun gibiydi.*” demektedir²⁷. Bu sırada 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştı. Rusya'nın her tarafında özellikle Türklerin yaşadığı bölgelerde sıkı bir denetim sürmekteydi ve Abdürreşid İbrahim'in pasaportunun süresi bitmiştir²⁸. Pasaportunun süresini uzatamadığı için Çarlık polisi tarafından yakalanıp hapse atılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra İbrahim kısa sürede Kazak dilini öğrenmiş ve bir Kazak zengininin çocuklarına öğretmenlik yapmıştır. Ağustos 1876'da Akmollda kısa bir süre imamlık yaptı. Abdürreşid İbrahim eğitimini daha da ilerletmek için Medine'ye gitmeye karar vermiş, Orenburg ve Nijni Novgorod üzerinden 26 Ağustos 1878'de Odesa'ya gelmiş ve bir İtalyan gemisiyle kaçak olarak İstanbul'a hareket etmiştir²⁹. Fakat parası bittiği için yoluna devam edemeyerek bir süre İstanbul'da ikamete mecbur olmuştur. Daha sonra Rusya'dan gelerek hacca gitmekte olan bir Tatar zengininin hizmetkârlığını üstlenerek onun refakatında deniz yolu ile Arabistan'a gitmiş, Mekke'de birkaç gün kaldıktan sonra Medine'ye hareket etmiştir³⁰. Medine'deki dini eğitimine 23 yaşında, 1880'de başlayan Abdürreşid İbrahim'in tahsilinin en önemli safhasını Medine'de gördüğü bu

²⁴ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.8.

²⁵ Salih OKUR, “ Abdürreşid İbrahim (1857- 1944)”, http://www.cevaplar.org/index.php?content_view=1700&ctgr_id=100 (20.01.2015)

²⁶ Uzun, s.295.

²⁷ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s.20.

²⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.10.

²⁹ Özbek, “İslamcı”, s.7-8.

³⁰ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.11-12.

dini eğitim oluşturmaktadır. Medine’de bulunduğu yıllarda her yıl hac farizasını da yerine getirmiştir. Abdürreşid İbrahim Medine’de fıkıh, hadis ve kıraat gibi dini derslerinin yanında Arapça ve Farsça dersleri de görmüştür. Medine’de yaklaşık beş yıl eğitim gördükten sonra bir icazetname alarak eğitimini tamamlamıştır³¹.

1884 yılının sonlarında İskenderiye üzerinden İstanbul’a, İstanbul’da bir yıl kaldıktan sonra 1885 yılı başında Tara’ya ulaşmıştır. Tara’da hemşerilerinin isteği üzerine medreselerde ders vermiş ve aynı yıl içinde evlenmiştir. Bu evliliğinden Münir, Kadriye ve Fevziye adında üç çocuğu olmuştur³². Altı ay Tara’da kaldıktan sonra Medine’ye talebe götürmek üzere İstanbul üzerinden ikinci defa hacca gitmiştir. Öğrencilerini Medine’ye yerleştirdikten sonra memleketine dönmüş ve medreselerin ıslahı çalışmalarına başlamıştır³³. Bu medreselerdeki eğitim usullerini beğenmeyen Abdürreşid İbrahim, faaliyetlerini yoğunlaştırarak bunların pek çoğunda “*usul-i cedit*”³⁴ okulları açılmasını sağlamış, kendi de Tara’da bir usul-i cedit okulu açarak eğitim çalışmalarına başlamıştır³⁵. Abdürreşid İbrahim 1890 yılında Tara’dan yanına on talebe alarak yeniden İstanbul’a gelmiş, bu talebeleri Darüşşafaka ve Darültedris okullarına yerleştirmiştir. Onun İstanbul’a talebe götürmesi bölge halkı üzerinde büyük bir sevinç yaratmış ve birçok kişi çocuğunu İstanbul’a yollamak için ona müracaat etmeye başlamıştır. Ancak bu bölgeden ve Rusya’nın başka bölgelerinden çok sayıda talebenin eğitim için İstanbul’a gelmesi daha sonraki yıllarda Rus hükümetini rahatsız etmiş ve bu duruma sıkı bir denetim getirmişlerdir³⁶.

Dini ilimlerde derin bir bilgiye sahip olan Abdürreşid İbrahim, Rusya Müslüman Türkleri arasında “Reşid Kadı” olarak da tanınmıştır. 1787 yılında II. Katerina, Müslümanlara şirin görünmek amacıyla Orenburg’da şer’i bir mahkeme kurdurmuştur. Bu mahkeme milyonlarca Müslümanın mercii olmuştur³⁷. 1891 yılında Tara’dan Ufa’ya

³¹ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s.21.

³² Özbek, “İslamcı”, s.8.

³³ Salih OKUR, “Abdürreşid İbrahim”

³⁴ Usul-i Cedit hareketi eğitim- öğretim faaliyetlerinde geniş bir reform hareketi olarak 19.yüzyılın ikinci yarısının başlarında başlamıştır. Usul-i Cedit’e göre; okul medreseden ayrılacak, ilkokulun ayrı öğretmenleri olacak, öğretmen “sadaka” değil aylık alacak, okuma yazma öğretimi, usulsüz yöntemsiz “heceleme” ile değil de yeni “Elifba” kitaplarında gösterilen “usul-ü savtiye” veya “usul-ü meddiye” ile başlayıp kolayca okuma yoluna gidilecek.. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nadir DEVLET, “Unutturulan Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspıralı”, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011

³⁵ Türkoğlu, “ Abdürreşid İbrahim”, s.22.

³⁶ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.17.

³⁷ Paksu, “Alim”

gelen Abdürreşid İbrahim 1892 yılında Orenburg Ruhani Meclisi'nde Rusça imtihanını geçerek kadı olmuştur. 1893 yılında bu mahkemenin başkanı Muhammedyar Sultan(ov)'un Mekke'ye gitmesi üzerine, mahkemenin başkanlığına getirilen Abdürreşid İbrahim, kısa bir müddet bu görevde bulunduktan sonra Rus hükümetinin onun çalışmalarından rahatsız olması üzerine istifa etmek zorunda kalmıştır³⁸. Abdürreşid İbrahim, Rusya'da daha fazla kalamayacağını anlayarak İstanbul'a gelmiş ve burada Rusya Türklerinin siyasi amaçlar taşıyan ilk metni olarak değerlendirilen "Çulpan Ildızı" adlı önemli eseri neşretmiştir. İbrahim bu risalesinde Rus otokrasisine şiddetle hücum ederek Rusya Türklerine yapılan baskı ve haksızlıkları dile getirmiş, Rusların Türkleri Hıristiyanlaştırmak istediğini söyleyerek Rus hükümetine karşı halkı mücadeleye çağırmıştır³⁹. Abdürreşid İbrahim İstanbul'da yaklaşık iki yıl kaldıktan sonra 1896 yılı başlarında Buhara'ya seyahate çıkmıştır. Buhara bölgesindeki Türk liderlerle görüşerek Rusya'da yaşayan Müslümanların siyasi ve kültürel hakları için mücadele fikrini yaymaya çalışmıştır. Buhara'dan İstanbul'a döndükten sonra Rus sosyalistlerden V. Amfiteatrov'un İsviçre'de olduğunu öğrenmiş İstanbul'dan İsviçre'ye giderek Rusya Müslümanlarının hakları sorununu görüşmüştür. Birkaç ay sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür⁴⁰.

1897 yılında İstanbul'a dönen Abdürreşid İbrahim, İstanbul'da birkaç ay kaldıktan sonra ilk büyük seyahatine çıkmıştır. Üç yıl gibi uzun bir müddet süren bu seyahatte İstanbul-Mısır-Hicaz üzerinden Filistin'e ulaşan İbrahim, Filistin'den gemi ile İtalya'ya oradan da Avusturya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Odessa, Kafkasya, Maverünnehir, Batı Türkistan, Doğu Türkistan, Yedisu Vilayeti ve Sibirya'yı dolaştıktan sonra doğum yeri olan Tara'ya dönmüştür⁴¹. Ailesini de yanına alarak Petersburg'a taşınmıştır. Petersburg'da yayın faaliyetlerine girişerek 1900'dan itibaren "Mir'at" adlı bir dergi çıkarmaya başlamış⁴²; Abdürreşid İbrahim 1902-1903 yıllarında ise Japonya'da bulunmuştur. Rusya karşıtı faaliyetleri nedeniyle Rus elçiliğinin girişimi üzerine Japonya'dan ayrılmak zorunda kalmıştır⁴³. Bu dönemde II. Abdülhamid'e yazdığı mektuplarından İbrahim'in bu ülkede İslam'ı yaymağa çalıştığı

³⁸ Türkoğlu, "Türk Seyyahı", s.7.

³⁹ Mustafa BALCIOĞLU, "Hoca Abdürreşid İbrahim (1857- 1944)", *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri Erciyes Üniversitesi 1996, s. 114-115.

⁴⁰ Özbek, "İslamcı", s.9.

⁴¹ Balcıoğlu, s.115.

⁴² Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s.24.

⁴³ Özbek, "İslamcı", s.9.

anlaşılmaktadır⁴⁴. II.Abdülhamid bu mektupla ilgili şunları dile getirmektedir: “*Japonların Ruslara karşı kazandıkları zaferin arifesinde idi. Japon imparatorluk ailesine mensup bir prens beni ziyarete geldi. İmparatorundan hususi bir mektup getiriyordu. Benden İslam muhtevasını, iman esaslarını, gayesini, felsefesini, ibadet kaidelerini izah edecek kudrette bir dini-ilmi heyet istiyordu. Bunun sebebi vardı, orada İslamiyet’i yaymayı mukaddes vazife sayan Abdürreşid İbrahim isimli aslı Kazanlı olan bir Müslüman âliminden mektup almış Japonya’daki İslam’ı tamim hareketine yardımcı olmam istenmişti. İslam âleminin halifesi idim, bir tarafta daima iftihar ettiğim ve hizmetkârı olmaya çalıştığım bu ali vazife, diğer taraftan ruhumda bu mahiyette şerefli hizmete duyduğum hasretle, mümkün olan her şeyi yaptım. Fakat bu yardımım daha çok maddi sahada kaldı. Çünkü Abdürreşid İbrahim bizim din adamlarımızdan başka hüviyet içinde idi, Türkçe, Arapça, Farsçadan başka Rusça ve Japonca biliyordu. Kırk yaşından sonra Fransızca ve Latinceyi öğrendiğini yazmıştı.*”⁴⁵.1904 yılı baharında yeniden İstanbul’a geldi. Onun İstanbul’da Rusya Müslümanları lehine yaptığı çalışmalardan rahatsız olan Rus hükümeti elçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti’nden Abdürreşid İbrahim’in tutuklanmasını istemiştir. Tutuklanarak Rus hükümetine teslim edilmiştir. 12 Ağustos 1904 tarihinde Odessa’ya getirilerek hapsedilmiş, Rusya Türklerinin Rus hükümetine yaptıkları baskı neticesinde 21 Ağustos 1904 tarihinde serbest bırakılmıştır⁴⁶.1904 yılı sonunda Petersburg’a gelerek orada bir matbaa kurmuş, dini ve siyasi mahiyette eserler yayınlamaya başlamıştır. Müslümanlar arasında birlik sağlamak amacıyla “*Ülfet*” ve “*Tilmiz*” gazetelerini neşretmiştir⁴⁷. 1905 Rus ihtilalinden sonra ortaya çıkan özgürlük ortamında Rusya Türklüğü de çeşitli milli siyasi faaliyetlere girişmişlerdir. Bütün Rusya Türklerini bir araya getirmeye yönelik faaliyetlerin önderliğini Abdürreşid İbrahim üstlenmiştir⁴⁸. Değişik yer ve tarihlerde yapılan toplantılarla Rusya Türklüğünün izleyeceği yöntemler tespit edilmeye çalışılmıştır⁴⁹. Fakat 1907 yılı ortalarında Rus idaresi başlatmış olduğu hürriyet havasını kısmış, bilhassa Müslümanlar tarafından yapılan bütün faaliyet ve çalışmalara yasaklama getirmiştir. Matbaaları kapatmış, gazetelerin yayımına son vermiş, kurulan

⁴⁴ Balcıoğlu, “*Teşkilat-ı Mahsusa’dan Cumhuriyet’e*”, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul 2001, s.37.

⁴⁵ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.23.

⁴⁶ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s.26.

⁴⁷ Uzun, s.295.

⁴⁸ Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.38.

⁴⁹ Balcıoğlu, “Hoca Abdürreşid İbrahim”, s.115.

teşkilatları dağıtmıştır⁵⁰. Abdürreşid İbrahim için yeni bir dönem başlamıştır. 1907’de ailesini Tara’da bırakıp Batı Türkistan, Buhara, Semerkant, Yedisu ve civarını içine alan bir yıllık gezisinden sonra tekrar Tara’ya gelmiş ve ailesini alıp Kazan’a yerleştirmiştir. 1908 yılının Eylül’ünde buradan hareketle 1910 yılında tamamlayacağı Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan seyahatine çıkmıştır⁵¹. Bu seyahatin en önemli kısmını Japonya’daki faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu seyahatle ilgili notlarını *Âlem-i İslam ve Japonya’da İntişar-ı İslamiyet* adıyla yayınlamıştır⁵². Bu eser Mehmet Akif’in *Safahat*’ında yer alan ve 1002 mısra olan *Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz* adı ile şiir diline aktarılmıştır. Akif şiirine arkadaşı Abdürreşid İbrahim’in kürsüdeki tasviri ile başlamıştır⁵³:

Kimdi kürsideki? Bir bilmediğim pir amma

Hiç de bigâne değil kalbe o cazib sima

Bembeyaz lihye-i pakiyle beyaz destarı

O mehib alnı, o pek munis olan didarı

Her taraftan kuşatıp bedri saran hale gibi

Ne şehamet, ne melahat veriyor ya rabbi

Hele gözler iki mihrak-ı semavidir ki;

Bir şuaiyle alevlendiriyor idraki

Ah o gözlerden inen huzme-i nura-nürun

*Bağlı he tar-i füsunkârına bin ruh-u zebun!*⁵⁴

⁵⁰ Paksu, “Alim”

⁵¹ Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.38.

⁵² Özbek, “İslamcı”, s.10.

⁵³ Namık Kemal KARABİBER, “ İslam Birliği, Abdürreşid İbrahim ve Mehmet Akif”, *Köprü Dergisi*, İstanbul 2009, s.108.

⁵⁴ M.Akif ERSOY, *Safahat*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2006, s.151.

Abdürreşid İbrahim 1910 yılının başlarında İstanbul'a gelmiş, Hariciye Nezareti'ne bir dilekçe vererek Osmanlı vatandaşlığına geçmek istediğini bildirmiştir. 1912 (1331) yılında Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmiştir⁵⁵. 1912 yılında Batı Türkistan, Afganistan, Hindistan ve Hicaz bölgelerini içine alan yeni bir seyahat gerçekleştirdi. Bu seyahatlerinin temel gayesi Osmanlı İmparatorluğu'na karşı baş gösteren ayaklanmalar için bu bölgelerde yaşayan Müslümanların maddi ve manevi desteklerini sağlamaktır. İstanbul'a dönüşünde bu seyahat intibalarını "*Sebilürreşad*" dergisinde yayınlamıştır⁵⁶. Abdürreşid İbrahim aynı dönemde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin Heyet-i Tasviriye diye adlandırılan organında görev almıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Sebilürreşad dergisinde ulemayı cihad meydanlarına çağıran yazılar yazmıştır. Rusların Sarıkamış harekâtı sırasında ordunun hemen yanı başında manevi cephenin kurulması için çabalamıştır. 1915 yılının sonunda Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ile birlikte Avrupa'ya bir seyahate çıkarak Sofya, Macaristan, Viyana, Berlin ve Zürih'te Rusya Türklerinin taleplerini dünya kamuoyunun dikkatine sunmuşlardır⁵⁷. 1917'de Rusya'da baş gösteren kominizim hareketi sırasında Abdürreşid İbrahim, Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Rusya'daki Türk ve Müslümanların izlemeleri gereken politikaların koordinasyonu ile görevlendirilmiştir⁵⁸. Abdürreşid İbrahim 1917 ihtilalinin getirdiği yumuşama ortamından istifade ederek vatanını ziyaret etmek istiyordu. İbrahim vatan hasretini dindirmek ve ailesini İstanbul'a getirmek için 1918 Ekimin sonlarında İstanbul'dan hareket ederek 5 yıllık uzun bir seyahate çıkmıştır⁵⁹. Abdürreşid İbrahim 1923 yılında Rusya içlerinden Çin'e kadar uzanan uzun bir seyahatinin ardından Moskova yoluyla İstanbul'a gelmiştir⁶⁰. Çünkü Bolşevikler kendilerine inanmışlara, özellikle Tatar aydınlara karşı temizlik harekâtına başlamışlardı. Bu durumda Moskova'da kalmak Abdürreşid İbrahim için çok tehlikeliydi⁶¹. Abdürreşid İbrahim Moskova'dan döndükten sonra ailesiyle birlikte Konya'nın Cihanbeyli ilçesine bağlı Böğrüdelik Köyüne yerleşmiştir⁶². 1926'da gerçekleştirdiği üç aylık Batı Türkistan seyahatinden sonra Türkiye'ye dönmüş ve Mustafa Kemal'e bir rapor sunmuştur⁶³.

⁵⁵ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s.48.

⁵⁶ Türkoğlu, "Türk Seyyahı", s.9.

⁵⁷ Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.39.

⁵⁸ Balcıoğlu, "Hoca Abdürreşid İbrahim", s.116.

⁵⁹ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.81-82.

⁶⁰ Özbek, "İslamcı", s.11.

⁶¹ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.92.

⁶² "A.g.e.", s.94.

⁶³ Özbek, "İslamcı", s.11.

Abdürreşid İbrahim, kızı Fevziye Hanım'dan, ona 12 Eylül 1924 tarihinde gönderdiği mektubunda verdiği bilgileri temize çektikten sonra Gazi Hazretlerine takdim etmesini istemiştir. Bunun sebebini; “Çünkü bütün hareketimden malumat vermek üzere söz vermiştim” diyerek açıklamaktadır⁶⁴. Selçuk Esenbel *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı* adlı eserinde Abdürreşid İbrahim'in Kızı Fevziye Hanım'a yazdığı mektuba yer vermiştir. Abdürreşid İbrahim'in mektubu şöyledir:

“Sevgili kızım Fevziyem!

Bugün senin 20 Ağustos tarihli mektubunu aldım. Türkistanlıların mektupları daha gelmedi. Kızım, bu mektubu kendin güzel bir mütalaa ettikten sonra istinsar eder, aslını Yusuf Bey vasıtasıyla mı Kılıç Ali Bey vasıtasıyla mı her ne tarık ile mümkün ise Gazi Hazretleri'ne takdim çaresini ararsın. Çünkü bütün hareketimden malumat vermek üzere söz vermiştim.

Bugün devletlerin kavgaları, bilhassa İngiltere ve Fransa'nın Bolşevikleri Cemiyet-i Akvam'a kabulde teallükleri, Amerika'nın kuvve-i bahriyesini tezyide çalışması hep Japonya'yı tehdit sadedinde olabilir. (Kaderin siyaseti başka.) Japonlar hiç telaş etmeksizin meslek-i siyasetlerinde devam etmekte.

Büyük Japon İmparatoru Meiji zamanında bir din kabulü meselesi mevzu-u bahs olup iğtişaşlar da olmuş. Abdülhamid Han ile muhabere bu yüzden olduğu söyleniyor. O zaman Hristiyanlığı kabul taraftarı fazla olmuş. İslamiyet'e ait malumatları da olmadığından vakti ahire ta'lik-tensip olmuş.

1908'de benim reyim inzimamıyla tekerrür etmiş ise de İngiltere'nin münasebet-i dostanesi Talat Paşa ile Cavid'in cehaleti ya su-i kasdi mani olmuş. Şimdi ise meseleyi zaman ibya etmekte belki de kader.

Japonlar siyaseten sıkışmakta, İngiliz dostlarından ayrılıyorlar. Komünizm de içerilmekte, buna kendi kanunları müsait başka müzaheret edecek de yok. Ahval-i siyasiye bu devlet-i İslamiyete temayüle mecbur etmiş. Bugün resmi adamlar meyanında da gayr-i resmi surette İslam meselesiyle iştilal edenler var. Mae't-teesüf İslamiyete ait malumatları pek az. Mamefih şimdilik İslam ve Kuran

⁶⁴ Nesimi YAZICI, "Abdürreşid İbrahim Üzerine Birkaç Söz", *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1996, s.590.

meselesini milletin kulağına doldurmak sadedinde tedabine teşebbüs olunmuş. Haftada üç defa sabah 7’de radyoda yarım saat İslam ve Kuran hakkında malumat söylenmekte ve radyo her köydeşehirlerde her caddede var. Hanelere almak için bir İngiliz lirası pek mebzul.

Arada sırada da gazetelerde makaleler de oluyor. Ciharen bir şeyler yok. Erkan-ı devlette mine’l-kadim tanassur etmişler de olduğu cihetle ihtiyat fevkalade. Amerikalılar tarafından açılmış misyoner mektepleri de çok. Bunları da tedricen kapatıyorlar. Hıristiyanlar da koku alıyorlar. Halid Şilder Bey, Abdullah Filibi gibiler Hıristiyan alemin; kuşkulandırmak için Arap gazetelerinde... fahiş mübalağalı havadisler neşrettiriyorlar: Bağdad El-Hidaye mecmuası yevmiye binlerce adam ihtida ettiğini kaydetmiş. Bazı gazeteler imparatorun ihtidasını kaydetmişler. Bunlar: Peredy Kasyun ve istihza-i mesele kendi mecrasında devam edecek. Zaman gelecek bizim ateşemiliter Rüştü Bey’in cereyan-ı meseleden haberi olacak. Bir hikâye hatırıma geldi. Kırım muharebesi eyyamında şayla olmuş. Birinci Nikola esir olup İslamiyeti kabul etmiş. Fi filan tarihinde Ayasofya’da sabah namazı kılınmış bilahare şayiadan dolayı birçok adamlar tecziye olunduğundan Ebulmeth Hacı namında Orenburg’da bir adam dağlara ormanlara gider bağırması: Nikolay Pavloviç Müslüman oldu, dermiş.

Japonya’da İslam meseleri şüyuu da o kabilden oldu. Mamafih burda meselenin aslı var. An karib Mançurya’da cami yapılacak. Dini medreseler inşası karargir olmuştur. Mısır’a birkaç talebe gönderilecek. Bu meseleler ile Nakano meşgul olmak ihtimali var. Ben de medhaldarım. Formoza valisi de geldi. Harbiye nezaretine geçmezse bu mesele ile meşgul olmak ihtimali akrab. Şimdilik Kanda idare ediyor.

Meselenin mühim devreleri gelmek ihtimalini düşünüyorum. İhtimal Gazi Hazretleri de alakadar olmak ister. Ben her zaman için meramına mübeyyayım. Mesele kuvve-i karibeye geldiği takdirde Lerj sıfatını takınmak mecburiyeti de olabilirler. Bakalım cilve-i kader ne diyecek⁶⁵.

Pederin Abdürreşid”

⁶⁵ Selçuk ESENBEL, Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya’nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.336-337.

1929-1933 yılları arasındaki yaşamını Türkiye, Mısır ve Hicaz'da geçiren Abdürreşid İbrahim, 1933 yılının Ağustos ayında son büyük seyahatine çıkarak İstanbul-Mısır-Hicaz-Hindistan-Şangay-Kobe üzerinden 12 Ekim 1933 yılında Tokyo'ya gitmiştir. Ömrünün son yıllarını Tokyo'daki Tatar çocuklarına ve Müslümanlığı kabul etmiş olan Japonlara Kur'an öğreterek, Türk tarihi dersleri vererek geçirmiştir⁶⁶. Abdürreşid İbrahim 17 Ağustos 1944'de Tokyo'da vefat etmiştir. Ölümü Japon radyosu ile ilan edilerek cenazeye katılmak isteyenlerin gelmesi için dört gün beklendikten sonra büyük bir törenle aynı yerde defnedilmiştir⁶⁷. Abdürreşid İbrahim'in kabri Tokyo Tama yabancılar mezarlığındadır⁶⁸.

1.2. ESERLERİ

Abdürreşid İbrahim siyasetçi, din âlimi, seyyah kimliklerinin yanı sıra iyi bir gazeteci ve yazardır. Pek çok eser kaleme almıştır. Bunların bir kısmı kitap ve risale halinde yayımlanmış, bir kısmı da gazete ve dergilerde neşredilmiştir⁶⁹. Abdürreşid İbrahim'in eserlerinin büyük çoğunluğu Türkçe-Tatarcadır. Eserlerini Kazan, Petersburg, İstanbul, Kahire ve Berlin gibi değişik şehirlerde bastırmıştır. Eserlerinde yaptığı seyahatler sırasındaki intibalarını, Rusya Müslümanlarının ahvalini, kendi tercüme-i halini ve İslamiyetle ilgili konuları ele almıştır⁷⁰. Abdürreşid İbrahim'in eserlerini kitap ve risaleleri ile çıkardığı gazete ve dergiler olarak iki gruba ayırarak inceleyebiliriz.

1.2.1. Kitap ve Risaleleri

1) Livanü'l Hamd (İstanbul 1885). Abdürreşid İbrahim bu risaleyi Tara'da bulunduğu yıllarda Çarlığın baskısı altında yaşayan Türklerin Anadolu'ya göç etmelerini teşvik etmek amacıyla yazmıştır⁷¹. Rusların Tatarları Ruslaştırmak için yaptığı çalışmalar bu risalede ortaya konulmuştur. Bu risale onun İstanbul'da bulunan dostlarının yardımıyla bir gece içinde, İstanbul'da bastırılarak Rusya'ya gizlice sokulmuştur⁷².

⁶⁶ Türkoğlu, "Türk Seyyahı", s.10.

⁶⁷ Balcıoğlu, "Hoca Abdürreşid İbrahim", s.117.

⁶⁸ Dündar, "Abdürreşid İbrahim ve Japonya", s. 125.

⁶⁹ Uzun, s.296.

⁷⁰ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.102.

⁷¹ Özbek, "İslamcı", s.9.

⁷² Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.102.

2) Çolpan Yıldızı: 1892 yılında Ufa şehrinde Orenburg Şer'i Mahkemesi'ne aza seçilerek kadılık görevi yapan Abdürreşid İbrahim sekiz ay kadar bu mahkemenin reisliğinde bulunduktan sonra müftü ile arasında ihtilaf çıkınca görevinden istifa ederek 1895 yılında İstanbul'a gelmiştir⁷³. İstanbul'da Rusya Türklerinin siyasal içerikli ilk metni olarak nitelenen meşhur “Çolpan Yıldızı” adlı eserini yazmış ve gizlice Rusya'da dağıtılmasını sağlamıştır⁷⁴. Eser Rusların Türklere yaptığı baskı ve zulmü dile getirmektedir. Eserin baş tarafında Tatarlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Eserde İslam âleminin düşmanının Rus rejimi olduğu belirtilmekte ve Orenburg Şer'i Mahkemesi'nin çalışmalarındaki eksiklikleri dile getirilmektedir⁷⁵. Müslümanlara baskı uygulayan Rus rejiminin şiddetle eleştirildiği bu eser aynı zamanda bir mücadele çağrısıdır⁷⁶.

3) Bin Üç Yüz Senelik Nazra (Petersburg 1905): Abdürreşid İbrahim ömrü boyunca Rusya baskısı altında bulunan Rusya Türklerinin milli ve siyasi bir birlik sağlamalarını arzu etmiş ve bunun için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu eser Abdürreşid İbrahim'in arzuladığı Rusya Türklerinin birlik olmalarını sağlamak için yazılmış bir risaledir⁷⁷. Eser yapılan ittifak kongrelerine zemin hazırlayan, “ittifak nizamname ve programı”nın ana fikirlerini ihtiva eden bir kaynak mahiyetindedir⁷⁸.

4) Vicdan Muhakemesi ve İnsaf Terazisi (Petersburg 1906): Hristiyan misyonerlerine karşı İslam inancını savunma ve toplumu uyarı amacıyla yazılmış küçük bir eserdir⁷⁹.

5) Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye (Petersburg 1905): Bu eser Türklerin ilk milli bağımsızlık fikrini ortaya koyan belgedir. Abdürreşid İbrahim Birinci Müslümanlar Kongresi sonrasında bu eseri kaleme almıştır⁸⁰. Abdürreşid İbrahim

⁷³ Uzun, s.295.

⁷⁴ Özbek, “İslamcı”, s.9.

⁷⁵ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.103.

⁷⁶ Özbek, “İslamcı”, s.9.

⁷⁷ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.104.

⁷⁸ Uzun, s.297.

⁷⁹ Caner ARABACI, “Abdürreşid İbrahim”, http://www.canerarabaci.com/makaleler_abdurresid_ibrahim-sayfa_id-333-id-52006 (15.01.2015)

⁸⁰ Abdurrahman HACIMELEK, “Aksiyon Harikası Abdürreşid İbrahim”, http://www.yeniakademya.org/yazarkonu-75-abdurrahman_hacimelek-531-aksiyon_h%C3%83%C6%92%C3%86%E2%80%99%C3%83%E2%80%A0%C3%A2%E2%82%AC%E2%84%A2%C3%83%C6%92%C3%A2%E2%82%AC%C5%A1%C3%83%E2%80%9A%C3%82%C2%A2rikasi_abdurresid_ibrahim__abdurrahman_hacimelek.html (20.04.2015)

Rusya'daki Müslümanların muhtariyet meselesine bu eserde yer vermiştir⁸¹. Eserin ilk kısmında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşamakta olan azınlıkların aldıkları muhtariyetlerden bahseden Abdürreşid İbrahim, misallerle Rusya Türklerinin neden muhtariyet için mücadele etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır⁸².

6) Tercüme-i Halim Yaki Başıma Gelenler: Abdürreşid İbrahim bu eserinde çocukluğunu, tahsilini ve memleketi olan Tara'ya dönüşüne kadar olan yirmi sekiz yıllık hayatını anlatmıştır⁸³. Eserin yazıldığı tarih belli değildir⁸⁴.

7) Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiyet (İstanbul 1910-1911-1913): Abdürreşid İbrahim'in en önemli eseridir⁸⁵. Abdürreşid İbrahim 1908 Eylül'ünde Sibiryaya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan ve Ortadoğu'yu içine alan ve 1910'da İstanbul'da son bulan bu uzun ve yorucu seyahate başlamıştır. Bu eserde yapmış olduğu bu seyahat yer almaktadır⁸⁶. Eser başlangıçta 1910 yılından itibaren *Sırat-ı Müstakim*⁸⁷ dergisi tarafından formalar halinde dağıtılmıştır⁸⁸. Eserin dikkate değer en önemli kısmı, o tarihe kadar Asya kıtasında yer alan İslam ülkeleri, orada yaşayan Müslümanlar hakkında yazılmış ilk eser olmasıdır. Diğer önemli kısmı ise Japonya hakkında yapılan ilk ciddi tetkik olmasıdır⁸⁹. Mehmet Akif ERSOY, Abdürreşid İbrahim'in *Âlem-i İslam* adlı eserine yazdığı takrizinde, “ *eser gayet sade bir lisanla yazılmış, ötesine berisine resimler serpiştirilmiş. Ben çoktan beri bu kadar samimi, bu kadar faydalı, lakin bu kadar tesirli kitap okuduğumu hatırlamıyorum... Şimdi bize bu kadar mühim, bu kadar faydalı bir eser hediye ettiği için Abdürreşid'e büyük büyük teşekkürler ederim.*” ifadelerine yer vermiş ve eser ve müellifine iltifatlar

⁸¹ Muhammet ULUTÜRK, “Rusya Türklerinin İlk Siyasi Temsilcisi”, http://www.tefekkurdergisi.com/YazarYazi-Rusya_Turklerinin_ilk_Siyasi_Temsilcisi_Abdurresit_ibrahim-752252-502551.html (19.02.2015)

⁸² Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.105.

⁸³ Uzun, s.297.

⁸⁴ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.104.

⁸⁵ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.106.

⁸⁶ Mehmet PAKSU, “*Yirminci Asrın Başlarında Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyetin Yayılması Abdürreşid İbrahim*”, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s.33—34.

⁸⁷ *Sırat- Müstakim*, Eşref EDİP tarafından çıkarılmış olup ilk sayısı 14 Ağustos 1908 Perşembe günü yayınlanmıştır. Mecmuanın başyazarlığını ise daha sonra Türk İstiklal Marşı'nı da yazacak olan millî şair Mehmet Akif üstlenmiştir. Söz konusu mecmua, 1912 yılına kadar aynı adla yayımlanırken 183. sayıdan itibaren (24 Şubat 1327) Sebülürreşad adıyla yayım hayatına devam etmiş ve bu durum 1925 yılına kadar sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer ÇAKIR, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar”, www.sbedergi.karatekin.edu.tr (10.05.2015).

⁸⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.107.

⁸⁹ Paksu, *Yirminci Asır*, s.36.

yağdırmıştır⁹⁰. Ayrıca Akif, *Safahat* 'ında Süleymaniye Kürsüsü bölümünde “Japonlar” ara başlığı altında Japonların özelliklerini ve Japonya'nın terakki sırrını doğrudan bu kitaptan istifade ederek anlatmıştır⁹¹.

Bu eserlerinin yanı sıra Abdürreşid İbrahim'in kaleme aldığı bazı kitap ve risaleler şunlardır; “ *Hapishane Esrarı* (*Kazan, Tarihsiz*), *Kazak Ehvali* (*Kazan, Tarihsiz*), *Subh-i Sadık* (*Petersburg 1906*), *Devr-i Âlem* (*Kazan 1909*), *İlmihal-i Tıbbi Hem Din Hikmetleri* (*2bsk. 1907*) *Bin Bir Hadis-i Şerif Tercümesi* (*Petersburg, Tarihsiz*), *Asya Tehlikede* (*İstanbul 1910*), *Ed Dinü'l Fitri* (*İstanbul 1921*), *Tarihin Unutulmuş Sahifeleri* (*Berlin 1933*), *Rusya'da Müslümanlar Yahut Tatar Akvamının Tarihçesi* (*Mısır 1900*), *Âlem-i İslam Kafkasya Ahvaline Dair Rapor* (*İstanbul 1915*)⁹².

1.2.2. Çıkardığı Gazete ve Dergiler

1) **Mir'at:** Abdürreşid İbrahim Petersburg'da yayın faaliyetlerine girerek 1900'dan itibaren Mir'at adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Meşhur Tatar yazar Alimcan (Galimcan) İbrahimov⁹³ Mir'at'ın Tatar gençleri arasında Kur'an gibi okunduğunu, bu dergilerden pek çok yeni fikirler edindiklerini yazmıştır⁹⁴. Türkiye Türkçesi ve Tatarca ile karışık olarak neşredilen, siyasi ve edebi yönü ağır basan bu dergi, Petersburg ve Kazan'da belirsiz sürelerde yayımlanmış, 1909 yılında çıkan 22.sayısıyla yayımı sona ermiştir⁹⁵. Derginin Rusya Müslümanları açısından büyük önemi vardır. Rusya Müslümanları ilk defa bir süreli yayınla tanışmışlar ve o dönem için bazı aykırı fikirler dergide yayımlanmıştır⁹⁶.

2) **Ülfet:** 1904 yılının sonlarına doğru Abdürreşid İbrahim Kazan'dan ayrılarak Petersburg'a yerleşmiş, burada *Ülfet* isimli bir matbaa kurarak dini ve siyasi eserler yayınlamak için çalışmalarına başlamıştır. İlk olarak Rusya'da yaşayan Türkler arasında

⁹⁰ Karabiber, “İslam Birliği”

⁹¹ Paksu, *Yirminci Asır*, s.37.

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz., İsmail TÜRKOĞLU, “Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim”,

⁹³ Alimcan İBRAHİMOV (1887 – 1938), Edebiyat, tarih ve dil âlimi, tenkitçidir. Türk ırkından geldiklerini kabul etmekle beraber ayrı bir Tatar milletinin, dolayısıyla Tatarca'nın, Tatar edebiyatının ve Tatar medeniyetinin varlığını savunan Alimcan İbrahimov, Tatarlar arasında sosyal ve politik fikirlerin gelişmesinde önemli rol oynamış, bilhassa 1917-1920 yılları arasında yeni rejimi destekleyen ideolojik hikâyeler ve yazılar kaleme almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail TÜRKOĞLU, “Alimcan İbrahimov”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.21, Ankara 1988.

⁹⁴ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s.25.

⁹⁵ Uzun, s.296.

⁹⁶ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.110.

siyasi ve dini bir birlik kurmak için matbaasıyla aynı ismi taşıyan *Ülfet* adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır⁹⁷. Kültürel ve politik bir gazetedir. Abdürreşid İbrahim'in bu gazetesi Rus jandarmasına bitmez tükenmez bir meşgale olmuştur⁹⁸. Musa Carullah Bigi'nin önde gelen yazarları arasında bulunduğu gazete dini meselelere ağırlık vermiş, bu sebeple medrese talebeleri arasında çok okunmuştur. Rusya Müslümanlarının kongreleri hakkında verdiği bilgiler bakımından da önemlidir⁹⁹. Gazetenin genel teması; Müslüman dünyasının geri kalış sebepleri, Duhovni Sobraniye'yi ıslah, kadın-kız meselesi, otonomi, Duma seçimleri ve Müslüman kurultayları ile ilgili yazı ve makalelerdir¹⁰⁰. 1907 yılı ortalarında Rus idaresi başlatmış olduğu hürriyet havasını kısmış, Müslümanlar tarafından yapılan bütün faaliyet ve çalışmalara yasaklama getirilmiş, matbaalar kapatılmış ve gazetelerin yayınına son verilmiştir. Abdürreşid İbrahim'in *Ülfet* matbaası ve aynı adla çıkarmış olduğu gazetesi de kapatılmıştır¹⁰¹.

3) Tilmiz: 1906 yılında Petersburg'da Arapça olarak yayımına başlanmıştır. Rusya'daki Müslümanların kültürlerini, dinlerini ve manevi değerlerini korumak için onları uyarmaya amacıyla yazılmıştır¹⁰². Abdürreşid İbrahim *Tilmiz* dergisini çıkarmaktaki amacını şöyle açıklamıştır: “ *Arap lisanında bu gibi bir gazete lüzumu her mümin muhid tasdik eder, Arap lisanı her mümin muhid için mukaddes bir lisan olduğundan umum küre-i arz Müslümanlarını bir birine malum etmek, göstermek için birinci vasıttadır. Hususen Rusya memleketi Müslümanları için Arap lisanını tamim etmek vaciptir. Zira Arap lisanı şeriat lisanıdır. Şeriatımızın esası olan Kur'an Arapçadır. Rusya Müslümanları umum Asya Müslümanlarına bir zaman rehber olacakları muhakkaktır. Bu halde Arap lisanını bilmek lazımdır. Birinci derecede fikrimiz Kafkasya'da bulunan birçok Müslüman kabile Çeçen, Kabarda, Kumuk, Çerkez Arap lisanından başka hiçbir lisan bilmediklerinden bu kenarda kalmış biçare Müslümanları ahvali dünyadan haberdar etmek ve Kafkas ulemasından birçok kişiler bizden yardım istediler. Biz onlara Arap lisanında bir gazete sözü vermiştik. İşte şu vaadimizi ifa etmekte bize vacib oldu.*”

⁹⁷ Türkoğlu, “ Abdürreşid İbrahim”, s.27.

⁹⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.111.

⁹⁹ Uzun, s.296.

¹⁰⁰ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.112.

¹⁰¹ Paksu, *Yirminci Asır*, s.33.

¹⁰² Uzun, s.296.

Abdürreşid İbrahim başta Rusya Müslümanları olmak üzere dünya Müslümanlarına ulaşabilmek ve onları dünyadan haberdar edebilmek için çareyi yayın çıkarmakta görmüştür. Müslümanların yardım isteklerine cevap verebilmek için elinden geleni yapmıştır.

4) Tearüf-i Müslimin: 3 Mayıs 1910 yılından itibaren İstanbul'da yayın hayatına başlayan dergiyi Abdürreşid İbrahim ve yakın dostu Ahmet Taceddin birlikte çıkarmışlardır. Dergi haftalık çıkmıştır ve ancak otuz iki sayı yayınlanabilmiştir¹⁰³. Dini, siyasi, tarihi ve felsefi bir dergidir¹⁰⁴. *Tearüf-i Müslimin* dergisinin önemi Abdürreşid İbrahim'in öncülüğünde Tatar Pan İslamcılar tarafından İstanbul'da yayınlanmış olmasıdır. *Tearüf-i Müslimin* dergisindeki çizgi Abdürreşid İbrahim'in uzun Asya seyahatinin ardından geldiği İstanbul'da İttihad Terakki'nin Enver Paşa inisiyatifindeki hattına, Japonya, Uzak ve Güney Asya'nın çeşitli Müslüman halkları arasında kurmuş olduğu siyasi bağları aktarma çabasının ürünüdür¹⁰⁵.

Abdürreşid İbrahim bu gazete ve dergilerin yanı sıra *Sirke*, *Necat*, *İslam Dünyası*, *Cihad-ı İslam* adında gazete ve dergileri de çıkarmıştır. Kendisi kitap yazmakla, gazete ve dergi çıkarmakla kalmayıp birçok gazete ve dergide makaleleri yayınlanmıştır. Ayrıca kendi hakkında yazılmış eserler ve makaleler bulunmaktadır¹⁰⁶.

1.3. FAALİYETLERİ

Abdürreşid İbrahim, uzun ve verimli ömrünü Türkçü ve Pan-İslamist ideale adanmıştır. Okullar açmaktan, gazete, dergi ve kitap neşrine, kadılıktan gizli açık siyasi faaliyetlere kadar birçok alanda pek çok emek sarfetmiştir¹⁰⁷. 1894 yılında Orenburg Ruhani Meclisi'ndeki görevinden ayrılarak İstanbul'a gelen Abdürreşid İbrahim İstanbul'da iki yıl kaldıktan sonra 1896 yılı başlarında Buhara'ya seyahate çıkmıştır. Buhara bölgesindeki Türk liderlerle görüşerek Rusya'da yaşayan Müslümanların siyasi ve kültürel hakları için mücadele fikrini yaymaya çalışmıştır. Buhara'dan tekrar İstanbul'a dönmüş, Rus sosyalistlerinden V.Amfiteatrov'un İsviçre'de olduğunu öğrenince

¹⁰³ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s. 114.

¹⁰⁴ Uzun, s.296.

¹⁰⁵ Özbek, "İkinci Meşrutiyet İstanbul'unda Tatar İslamcıları: Tearüf-i Müslimin Dergisi", www.nadirozbek.com/academicpublications (20.04.2015).

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail TÜRKOĞLU, "Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim"

¹⁰⁷ Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.35.

İstanbul'dan İsviçre'ye gitmiştir. Burada Rus sosyalistleriyle ilişki kurmuş ve Rusya Müslümanlarının hakları sorununu görüşmüştür. Birkaç ay sonra tekrar İstanbul'a dönmüştür¹⁰⁸. Daha öncede 7. Sayfada değinildiği gibi 1900 yılının başında seyahate çıkan Abdürreşid İbrahim'in bu uzun yolculuğu doğum yeri olan tara'da son bulmuştur¹⁰⁹. Mehmet Akif ERSOY, Abdürreşid İbrahim'in bu seyahatini “*Süleymaniye Kürsüsü'ndeki Vaiz*” adlı şiirinde şöyle dile getirmiştir:

“ Bir zamanlar yine İstanbul'a gelmişim ben.

Hale baktıkça fakat ümmetin atisinden

Pek derin ye'se düşüp Rusya'ya geçtim tekrar.

Geçmeseydim edeceklerdi ya zaten icbar!

Sığmıyor en büyük endazeye işler artık;

Saltanat namına, din namına bin maskaralık.

Ne felaket, ne rezalet o devrin hali!

Başta bir kukla, bütün milletin İstikbali,

İki üç kuklacının keyfine mahkum olmuş;

Bir siyaset ki, didiklerdi eminim Karakuş!”¹¹⁰

1905 Rus ihtilalinden sonra ortaya çıkan hürriyet havası içinde Rusya Türklerinin giriştiği milli-siyasi faaliyetlerin başında yer alan Abdürreşid İbrahim'in 1907 yılının sonlarında Rus hükümetinin baskısını arttırması sonucu matbaası gazeteleri kapatılmış, Abdürreşid İbrahim bu baskılar neticesinde ikinci büyük seyahatine çıkmıştır. 1908

¹⁰⁸ Özbek, “İslamcı”, s.9.

¹⁰⁹ Balcıoğlu, “Hoca Abdürreşid İbrahim”, s.115.

¹¹⁰ Ersoy, *Safahat*, s.152.

yılıının Eylül’ünde Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan, Hicaz ve Ortadoğu üzerinden İstanbul’da son bulan seyahatini tamamlamıştır¹¹¹.

1908 yılında çıkmış olduğu seyahatin sonuna doğru Hac mevsiminde Hicaz’a gelen Abdürreşid İbrahim Müslümanların bu birlikteliğini “İttihad-ı İslam” propagandası için değerlendirmek istemiştir¹¹². Abdürreşid İbrahim “Alem-i İslam” adlı eserinde “İttihad-ı İslam” ı şu şekilde ifade etmiştir: “.....İttihad-ı İslam esasen ecnebilerin zannettiği gibi insanları doğramak niyetiyle medeniyet alemine kudurmuşçasına hücum ederek vahşetler icra etmeye mahsus tüm Müslümanların Hristiyanlar üzerine saldırması için tesis olunmuş yeni bir “ittihad-ı eşkıya” değildir. ...Bizim İslamiyet’te İttihad-ı İslam esasen 1.300 sene evvel Şari tarafından kurulmuş dini bir kardeşlikten ibaret olup sırf Allah rızası için olan bu meşru kardeşliğimizi sonsuza kadar muhafaza etmek de; tek dil ve tek vücut olarak daima birbirimize destek olmaktan ibarettir.”¹¹³. İttihad-İslam propagandası doğrultusunda toplantı yapılmış, daha geniş toplantılar yapılması ve Harem-i Şerifte her gün vaaz verilmesi kararı alınsa da, İttihad ve Terakki Kulübünde yapılan toplantı bazı kulüp üyelerinin müdahalesi nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Abdürreşid İbrahim İstanbul’a geldiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Şehzadebaşı Kulübü’nde örgütlenen Heyet-i İlmiye’nin faaliyetleri içinde yer almıştır. Bu kulüpte genellikle seyahat izlenimlerini anlattığı sayısız konferans vermiştir¹¹⁴.

Abdürreşid İbrahim, İstanbul’da bulunduğu sırada İtalyanların Trablusgarp’ı işgal etmeleri üzerine hemşehrısı Osman Cudi ve Eşref Edip’in yeğeni Nazmi Bey ile birlikte yeni bir seyahate çıkarak Mısır üzerinden karayolu ile gizlice Trablusgarp’a geçmişlerdir¹¹⁵. Ancak Abdürreşid İbrahim asker değildi. Medrese tahsili olan, bunun devamı olan görevlerde bulunmuş bir kişiydi. Abdürreşid İbrahim bu durum için şöyle diyordu: “ Gerçi ben silahla yapılacak bir savaşın eğitimini almadım. Ama hiç değilse cepheye savaşan mücahitlere su da mı taşıyamam?”. Abdürreşid İbrahim Trablusgarp’ta üzerine düşen görevi doğrudan savaş sahasında, halkı cihada teşvik ederek eksiksiz yerine getirdiği gibi, İstanbul’ a dönüşünde de kamuoyunu bu konuda bilinçlendirmek için hızlı bir çalışma içine girmiş, Trablusgarp davasını, Müslümanların

¹¹¹Uzun, s.295.

¹¹² Özbek, “İslamcı”, s.10.

¹¹³ Abdürreşid İBRAHİM, “Alem-i İslam ve Japonya’da İslamiyet’in Yayılması”, sadeleştiren Ertuğrul ÖZALP, İşaret Yayınları, İstanbul 2012, c.2, s255-256.

¹¹⁴ Özbek, “İslamcı”, s.11.

¹¹⁵ Türkoğlu, “Türk Seyyahı”, s.8.

birlik olmalarının lüzumunu, vatan müdafaasının önemini yılmadan anlatmaya devam etmiştir¹¹⁶. Abdürreşid İbrahim Rusların 1 Kasım 1914'te Kuzey Anadolu'yu işgal etmeleri üzerine Enver Paşa'nın yanına giderek cephe gerisinde Türk askerlerine moral vermeye çalışmıştır. Ayrıca Rus saflarında savaşıyan Müslüman Türklerin Türk ordusuna katılmasını sağlamaya çalıştıysa da başarılı olmamıştır¹¹⁷. İstanbul'a dönen Abdürreşid İbrahim " Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Haklarını Koruma Komitesi" ya da "Türk Tatar Heyeti" nin kurulma çalışmalarında yer almıştır. Bu komite "Kafkasya, Türkistan, Kırım ve Kazan Türklerinin haklarını korumayı, gasp edilen haklarının geri verilmesi için mücadeleyi" öngörüyordu¹¹⁸. 1915 yılının sonunda, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ile birlikte Avrupa'ya bir seyahate çıkarak Sofya, Macaristan, Viyana, Berlin ve Zürih'te Rusya Türklerinin taleplerini dünya kamuoyunun dikkatine sunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından çeşitli cephelerden esir alınan Müslüman ve Türk askerlerinin lehine kazandırılması çalışmalarına katılmış ve bu askerlerden Asya Taburu adında bir birlik oluşturulup Irak cephesine gönderilmesinde rol oynamıştır. Abdürreşid İbrahim, 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan komünizm hareketi sırasında Teşkilat-ı Mahsusa tarafından Rusya'daki Türk ve Müslümanların izlemeleri gereken politikaların koordinasyonu ile görevlendirilmiştir¹¹⁹. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Abdürreşid İbrahim'e verdiği talimatlar şöyledir:

“..1. Rusya'daki olaylara ait toplayacağı bilgileri ve Rusya'da münteşir Rus ve Türk gazetelerini süratle Stockholm Sefareti vasıtasıyla göndermek.

2.Rusya'daki Türk ve Müslümanların şu sırada neler düşündüklerini ve neler yaptıklarını anlamak

3.Eğer Rusya'daki Türklerle ilişkide bulunmak mümkün ise, onlara aşağıdaki tarzda telkinlerde bulunmak

- Rusya'daki Müslümanların kongresini toplayarak teşkilatını kuvvetlendirmek

¹¹⁶Yazıcı, s.587.

¹¹⁷ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.74.

¹¹⁸ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s.53.

¹¹⁹ Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa*, s.39-40.

- İstila ve harp fikirlerine muhalif olan ihtilalci amele fırkası ile ortaklaşa hareket ederek, sulhün bir an evvel aktine çalışmak.
- Halkın büyük kısmının Türkçe konuştuğu vilayetlerde Türkçe'nin resmi dil olarak derhal kullanılmasına uğraşmak.
- Uygun bir iktidar iş başına gelince Rusya Müslümanları ittifakı namına mecliste bir mevki istemek.
- Milli emellere geniş ölçüde hizmet etmek üzere Petersburg'da bir gazete tesis etmek ve buna Osmanlı Hükümetince fikren ve maddeten yardım edileceğini bildirmek¹²⁰.

Abdürreşid İbrahim 1918 yılında Teşkilat-ı Mahsusa tarafından İsviçre'de Rusya Müslümanları ile ilgili bir büro açmak için Fuat Köprülü'nün de aralarında bulunduğu bir heyetle görevlendirilmiştir. Ancak Almanya ve Macaristan'da meydana gelen karışıklıklar heyetin Macaristan'dan Kiyef'e dönmelerine sebep olmuştur. Abdürreşid İbrahim dışındaki heyet üyelerinin bazıları memleketlerine bazıları da Türkiye'ye geri dönmüştür. Fakat İbrahim İstanbul'dan aldığı emir üzerine Kiyef'te kalarak burada yeni açılmakta olan büyükelçiliğin organizasyonu ve Kiyef'te bulunan Türk vatandaşlarının Ukrayna'da meydana gelen iç karışıklıktan etkilenmemeleri ve sağ salım Türkiye'ye dönmelerini sağlamak için uğraşmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Türkiye'ye dönmüştür¹²¹.

Rusya'da baş gösteren Bolşevik İhtilali üzerine Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'i aşarak Doğu Türkistan'a geçmiş, orada yaşayan Müslümanların kızıl tehlikeye karşı uyanık durmalarını temine çalışıp faaliyetlerde bulunmuştur¹²². Daha sonra İstanbul'a dönen Abdürreşid İbrahim ailesiyle birlikte Konya'ya yerleşmiş, burada bir nevi sürgün hayatı yaşamıştır. Rusya ve Türkiye arasında daha önce sorun olan Abdürreşid İbrahim'in faaliyetleri olumlu sonuçlar doğurmayabilirdi¹²³. Bu nedenle Abdürreşid İbrahim 1930-1931 yıllarında tekrar Mekke'ye gitmiştir. Orada Hindistan İslam

¹²⁰ A.Merthan DÜNDAR, “Panislamizmden Büyük Asyacılığa Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya”, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s.164-166.

¹²¹ Türkoğlu, “ Abdürreşid İbrahim'in Bilinmeyen Yılları”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.19, s. 13-14.

¹²² Paksu, *Yirminci Asır*, s.38.

¹²³ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s. 94.

Cemiyet temsilcileri ve Japonya'dan gelen Müslümanlarla temasa geçmiştir. Yıllar önce Asya milletlerinin birleşmesi hususunda attığı temelleri sağlamlaştırmak için Japonya'ya yerleşmeye karar vermiştir¹²⁴. 1933 Ağustos'unda İstanbul'dan yola çıkarak 12 Ekim'de Tokyo'ya varmıştır. Bu son seyahatinde Japonya halkı onu büyük coşku ile karşılamıştır. 17 Ağustos 1944'te Tokyo'da vefat etmiştir¹²⁵.

¹²⁴ Paksu, *Yirminci Asır*, s.38.

¹²⁵ Caner ARABACI, "Abdürreşid İbrahim", www.canerarabaci.com//makaleler (15.01.2015)

2. BÖLÜM

RUSYA'DAKİ FAALİYETLERİ

2.1. XX. YÜZYIL BAŞLARINDA RUSYA

2.1.1. Rus – Japon Savaşı

Rus – Japon Savaşı (1904 - 1905) bir Avrupa gücünün modern zamanlarda bir Asya gücü tarafından ilk olarak yenilgiye uğratıldığı, Uzakdoğu'daki Rusya'nın yayılma politikasına engel olunmaya mecbur bırakıldığı askeri bir çarpışmadır¹²⁶. Rus –Japon Savaşı Mançurya yüzünden ve Çin'de meydana gelen gelişmeler neticesinde patlak vermiştir. 1894-1895 yıllarında Japonya'nın Çin karşısında gösterdiği üstünlük ve güç, Çin'de birtakım tepkilere sebep olmuştur. Çinli aydınlar da, ülkelerinin sömürgeleşmeden kurtulmasını Japonya gibi Avrupa metotlarıyla kalkınmada görmüşler ve aydınların baskısıyla Çin İmparatoru birtakım reform hareketlerine girişmiştir. Ancak bu durum kısa sürmüş, yenileşme hareketlerine bu defa muhafazakârlar tepki göstermiştir. Bu tepki bir süre sonra yabancı düşmanlığına dönüşmüştür¹²⁷. Bu düşmanlığın sonucu olarak 1900 yılında Boxer İsyanı meydana gelmiştir. “Boxer” lar 1899 yılı boyunca Kuzey Çin içlerinden yayılan şiddet yanlısı, hanedan karşıtı ve Hıristiyan karşıtı dini bir hareketin üyeleriydiler. Dolaylı da olsa Çin yönetiminden destek gören Boxer İsyanı sonunda Pekin dışında onlarca yabancı, binlerce Çinli Hıristiyan yaşamını yitirmiş, isyan kanlı bir şekilde bastırılmıştır¹²⁸.

¹²⁶ Ertuğrul KARAŞ, “ 100. Yıl Münasebetiyle Rus-Japon Savaşı ve Kırım Türkleri”, <http://www.vatankirim.net/yazdir.asp?YaziNo=58> (15.01.2015)

¹²⁷ Fahir ARMAOĞLU, “*Siyasi Tarih 1914-1995*”, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s.90.

¹²⁸ Nurullah SAT, “ Cumhuriyet Gazetesine Göre II.Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Japonya (1939-1945)”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2011, (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.24.

Rusya 1898 yılında Mançurya'nın kuzeyinde Liatung yarımadasının stratejik bakımdan önemli olan Port-Arthur'u kiralamak için Çin'e baskı uygulamışlardı. 1898 yılında Çin'in Port-Arthur limanını Avrupalı güçlerin itirazlarına rağmen ele geçiren Ruslar 1891 yılında başlattıkları "Trans-Sibirya" demiryolunu 1904'te ikmal ederek bu mühim limana dayanmışlar, tesirlerini buralara kadar genişletmişlerdi. Rusya Japonya'ya karşı 1896'da Çin'le yaptığı anlaşmaya rağmen Mançurya bölgesinin önemli bir şeridinin kontrolünü kazanarak Rusya'nın Vladivostok liman kentine Çin'in Mançurya bölgesi boyunca Trans-Sibirya Demiryolunu genişletme haklarını da elde etmişti¹²⁹. Japonya, Rusya'nın Mançurya'yı işgal etmesini, tepkiyle karşıladı. Çünkü bu durum Japonya'nın bu ülkeyle Kore üzerindeki, daha geniş olarak Asya'daki yayılma politikasının tehlikeye düşmesi demektir. Japonya, 1901 yılında Rusya'yı Mançurya'dan diplomatik yoldan çıkarmak için harekete geçmiş; diğer taraftan da İngiltere'nin yardımını sağlamaya çalışmıştır. İngiltere'de Ortadoğu ve Uzakdoğu'nun birçok yerinde çatışma halinde bulunduğu Rusya'ya karşı bir fırsat yakalamıştı. Sonuçta Japonya ve İngiltere arasında 30 Ocak 1902'de bir ittifak anlaşması imzalandı¹³⁰. Bu ittifaka göre;

- Çin ile Kore'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması ile birlikte Japonya'nın Çin ve Kore'deki, İngiltere'nin ise Çin'deki siyasi, ekonomik ve özel çıkarlarını karşılıklı olarak korumak.
- Eğer Japonya ve İngiltere'den herhangi biri üçüncü bir ülke ile savaşa girdiğinde diğer taraf kesinlikle tarafsız kalacak.
- Bununla birlikte iki ülkeden fazlasıyla girilmesi durumunda yardımda bulunacak, işbirliği halinde savaşa girilecek¹³¹ konusunda anlaşmaya varılmıştır.

1903 yılında Rusya'nın birliklerini Mançurya'dan çekmeye yanaşmaması nedeniyle iki güç arasındaki ilişkiler giderek gerginleşmiştir. 6 Şubat 1904'te Japonya diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Rusya'nın elinde tuttuğu topraklara saldırılar düzenlendi ve 10

¹²⁹ KARAŞ, a.g.m

¹³⁰ Rıfat UÇAROL, "Siyasi Tarih (1789-2012)", Der Yayınları, İstanbul 2013, s. 337.

¹³¹ Sat, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.26.

Şubat'ta savaş ilan edildi¹³². Japonlar ani baskınlarla, Port-Arthur'daki Rus donanmasını hırpaladıktan ve hareketsiz hale koyduktan sonra, Kore'ye asker çıkardılar; süratle yürüyerek Mançurya'ya girdiler¹³³. Japonya, Liaotung Yarımadası'na asker çıkarıp Rusya'yı kara muharebelerinde perişan etti¹³⁴. Ruslar yeni tamamlanmış Mançurya ve Kore'ye giden Trans-Sibirya demiryolunda birliğin gücünü arttırdılar ve Baltık filosunu dünyanın etrafından Kore'ye göndermişlerdir. Bu filo ise, Kyushu'nun Tsushima Boğazı'nda yapılan büyük bir deniz savaşında Amiral Togo Nakagoro tarafından yok edilmiştir¹³⁵. Rusya uğradığı yenilgiler ve ülkesinde çıkan karışıklıklar nedeniyle Japonya ile barış yapmak zorunda kalmıştır. ABD Başkanı Theodore Roosevelt 'in arabuluculuğu ile iki ülke arasında 5 Eylül 1905'te Portsmouth Barış Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre;

- Rusya, Japonya'nın Kore üzerindeki haklarını tanıyordu. Ancak Kore'nin bağımsızlığı devam edecekti.
- Japonya ve Rusya, Liaotung Yarımadası'ndaki haklarından vazgeçmemek koşulu ile Mançurya'dan çekilecekler ve burayı Çin'e geri vereceklerdi. Ancak Japonya, Mançurya'da demiryolu yapımı ve madenleri işletme hakkına sahip olacaktı.
- Rusya, Liaotung Yarımadası ile Port-Arthur'u ve Sakhalin adasının güneyini Japonya'ya verecekti¹³⁶.

1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve bunun sonucunda Rusya'nın mağlubiyeti Rusya İmparatorluğu'nda çarpıcı değişikliklerin meydana geleceğinin ilk sinyallerini verdi¹³⁷. Bu yenilgi ile Rusya'nın Uzakdoğu'daki emperyalizmine son verilmişti. Bu yenilginin en önemli sonucu Rusya'nın içinde kendini göstermiş: "İlk İhtilalin" patlak vermesini sağlamıştır¹³⁸. Ayrıca Rusya 1904-1905 Savaşı sonucunda, Uzakdoğu ve Güney

¹³² Jane E. HUNTER, " *Modern Japonya'nın Doğuşu*", çev. Müfit GÜNAY, İmge Yayınevi, Ankara 2002, s.46.

¹³³ A.Nimet KURAT, " *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*", TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 389.

¹³⁴ Armaoğlu, s. 91.

¹³⁵ Milton W. MEYER, " *Japonya Tarihi*", İnkilap Yayınevi, İstanbul 2014, s.174.

¹³⁶ Uçarol, s.339.

¹³⁷ Karaş, "Rus-Japon Savaşı"

¹³⁸ Kurat, s. 390.

Asya'daki genişleme girişimlerini durdurmak zorunda kalmış ve bunun üzerine dikkatini yine Balkanlar'a ve Türk Boğazları'na çevirmiştir¹³⁹.

2.1.2. 1905 İhtilali

1915 ihtilali, aslında kökenleri 1860'larda II. Aleksandr'ın başlattığı, bazılarınca XIX. yüzyılın glastnostu olarak adlandırılan “büyük reformlara” kadar giden; Rus çarlık sistemindeki sosyal ve ekonomik gelişmelere, özellikle 1880'lerden beri görülen sanayileşme atılımlarına rağmen politik sistemin değişmemesinin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle rejimin sosyal ve ekonomik gelişmelere uygun bir biçimde dönüşmemesinin ifadesidir¹⁴⁰.

1905 ihtilalinin temelinde 1905 öncesinde yaşanan ekonomik değişimler yatıyordu. Rusya'da 1900 yıllarına doğru kendini göstermeğe başlayan iktisadi kriz, sosyalist propagandaların gelişmesi ve yayılmasına müsait bir zemin teşkil etmiştir. Rus ekonomik buhranı XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyılın başı Avrupa ekonomik krizinin bir sonucuydu. Rusya'ya yabancı sermayenin gelişi azaldığından bazı Rus fabrikalarının faaliyeti azalmış ve birçoğu büsbütün çalışmalarını durdurmuş, bu nedenle ameleler arasında işsizlik baş göstermişti¹⁴¹. Tarım hayatı ulusal ekonominin temeliydi. Sanayideki ilerleme köylülerin durumunun kötüleştiği. Ulusal donatım çalışmaları masraflarını karşılamak üzere hükümet vergileri arttırmış, alkolü tekeline almış, doğmakta olan sanayii yabancı çekişmesine karşı korumak için izlediği gümrük politikası komşu devletlerin tepkisine yol açarak Rus ürünlerinin ihracatını zorlaştırmıştır¹⁴².

1905 ihtilalinin bir diğer sebebi de 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'dır. Rus-Japon Savaşı sırasında Rus ordularının birbirini takip eden yenilgileri, halk nazarında Rus hükümeti prestijinin gözden düşmesine sebep olmuştur. Savaş Rusya'nın ekonomisini ciddi anlamda sarsmıştı; savaş masrafları yabancı memleketlerden alınan borçlarla karşılanmış, birtakım yeni vergiler konmuştur. Ekonomik kriz kendini göstermeğe

¹³⁹ Uçarol, s. 340.

¹⁴⁰ Kezban ACAR, “1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul 2008, c.13- s.24, s.80.

¹⁴¹ Kurat, s.395.

¹⁴² Pierre RENOUVİN, “Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1914-1918)”, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004, s.119

başlamış, bu durum işçiler arasında memnuniyetsizliğe yol açmıştır¹⁴³. 1904-1905 yılları arasında Rus halkının devrimci fikirleri birçok şekilde kendini göstermiştir. Siyaset üzerine dersler vermek, yarı-politik dernekler kurmak ve hatta öğrenci yürüyüşleri düzenlemek, dönemin entelektüellerinin başlıca siyasi faaliyetleri arasındaydı. Sürekli olarak işçiler, ekonomik içerikten ziyade siyasi nitelikli reformlar yapılması yönündeki taleplerini vurguladıkları grevler düzenlemişlerdir. Köylüler ise mevcut hükümetten hoşnutsuzluklarını çeşitli ayaklanmalarla gösteriyorlardı¹⁴⁴. Çarlık hükümeti, işçileri elde etmek için güvendiği şahıslara işçi teşkilatları kurdurarak Çara karşı sempati arttırma faaliyetleri düzenliyordu. 1904'te bu sefer papaz Gabon'a "Petersburg Fabrikaları İşçileri Derneği" kurdurtulmuştu. Papaz Gabon, maden işçilerinin dört günlük grevine karşılık daha büyük çapta bir gösteri yapmayı planlayarak Çar'a şu mektubu gönderdi;

"Efendim!

Siz bakanlara inanmayınız. Onlar devletin hakiki durumunu göstermeyerek sizi aldatıyorlar. Halk size inanıyor. Yarın saat ikide Kış Sarayı önünde dileklerini size arz etmeye karar verdiler... Hiçbir şeyden korkmayınız. Halkın karşısına çıkarak masum dilekçelerini kabul ediniz. İşçilerin ve arkadaşlarımla temsilcisi olarak ben, şahsınıza dokunulmayacağı hakkında teminat veriyorum.

*Gabon*¹⁴⁵.

22 Ocak 1905 Pazar günü 135.000 imzalı bir dilekçeyi sunmak üzere büyük bir gösteri düzenlenmiştir. Sunulan dilekçede sosyal ve siyasal haklar istenmiştir: grev hakkı, toprak reformu, bir millet meclisinin toplantıya çağırılması. Ancak polis ve asker, Kışlık Saray önünde toplanarak gösteri yapan halk üzerine ateş açarak dağıtmıştır. Bilanço bin ölü ve bir o kadar da yaralıydı¹⁴⁶. Bu "Kanlı Pazar" vakası bütün Rusya'da çok fena bir etki yapmış; protesto kabilinden her tarafta grevler başlamıştır¹⁴⁷. Mart 1905'de Çar II. Nikolay istişari mahiyette bir meclis toplama yönündeki niyetini açıklamış ve

¹⁴³ Kurat, s. 398.

¹⁴⁴ George VERNARDSKY, "Rusya Tarihi", S elenge Yayınları, İstanbul 2011, s.327.

¹⁴⁵ Devlet, Mücadele, s.110-111.

¹⁴⁶ Renouvin, s.122.

¹⁴⁷ Kurat, s.401.

Ağustos ayında da bir fermanla bu istişari meclisin kurulacağı kararını ilan etmiştir. Lakin bu kadarlık bir tavizin kimseyi tatmin etmesi mümkün değildi. Bütün Rusya’da inkılapçı kargaşalar görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Sonunda 30 Ekim 1905 tarihli Emperyal Manifesto ile Çar seçilmiş milletvekillerinden oluşacak bir Devlet Duması’nın teşkili ile söz, vicdan, toplanma ve cemiyet kurma hürriyetlerini kabul ve ilan etti¹⁴⁸. 1906 yılı girerken Rusya’da ihtilal hareketi epey gerilemiştir¹⁴⁹.

1905 olayları hükümeti bazı ödünler vermeye zorlayan, sorunlu da olsa politik sistemde bazı değişikliklere yol açan; daha da önemlisi Rus halkını politik yaşamın içine daha önce hiç olmadığı kadar dâhil eden ve bu yönüyle bir sonraki devrime zemin hazırlayan bir olay olmuştur¹⁵⁰.

2.1.3. I. Dünya Savaşı’nda Rusya

Avrupa’da Alman birliğinin kurulmasından sonra Alman endüstri ürünleri İngiltere’nin hegemonyasını tehdit etmeye başlamıştır. 1890’larda dünyanın en çok üreten dördüncü ülkesi haline gelmiştir. İngiltere bu gelişmelerden endişe duyarak Almanya’nın hareket serbestisini kısıtlamaya yönelik tedbirler almıştır. Tedbir olarak, sömürge alanları üzerinde İngiliz- Fransız anlaşması sağlandıktan sonra dengelerin kurulmasında son aşama olan İngiliz- Rus ittifakı 1907’de gerçekleşmiştir¹⁵¹. Rusya’nın bu ittifakta yer almasının sebepleri; Alman Pan-germanizmi’nin kendi faaliyet sahası olan Güneydoğu Avrupa’yı etkilemesini, Panslavizm politikasına karşı bir engel olarak görmesi, Balkanlar’daki rakibi Avusturya’yı parçalayarak bölgedeki bütün Slavları kendi idaresinde birleştirmek istemesi, yoğun insan gücünün hatırına kendisini kıramayacak müttefiklerinin yardımı ile İstanbul ve Boğazları elde etmeyi amaçlamasıdır¹⁵².

1914 senesine gelindiğinde bloklaşma son haddine gelmiştir. Savaşa bir bahane gerekmektedir¹⁵³. Saray Bosna’da Avusturya veliahdı Franz Ferdinand’ın “Büyük Sırbistan” gizli cemiyetine mensup bir öğrenci tarafından, 28 Haziran 1914 tarihinde

¹⁴⁸ Hakan KIRIMLI, “*Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 66.

¹⁴⁹ Kurat, s.407.

¹⁵⁰ Acar, s.97.

¹⁵¹ Durmuş YALÇIN, “*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s.71 .

¹⁵² Yalçın, s.72.

¹⁵³ Yalçın, s.73.

öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olmuştur. Diplomatik teşebbüsler neticesiz kalınca 28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan etmiştir¹⁵⁴. Temmuz'da Rusya seferberlik ilan etmiştir. Almanya seferberliği durdurması için ultiimatı vermişse de etkili olamayınca 1 Ağustos 1914 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir¹⁵⁵. Harbin başlaması Rusya'da büyük milli heyecan doğurmuş, Duma'daki bütün partiler savaş lehine oy vermişlerdi. Rus halkı çabuk bir galibiyet kazanılacağını zannediyordu. Grevler durmuş, işçiler heyecanlı bildirimler yayınlamışlar, on binlerce kişi askere gönüllü yazılmaya başlamıştı.

Bir tarafta Almanya- Avusturya- Macaristan, diğer tarafta Rusya, İngiltere, Fransa olmak üzere büyük çatışmaya girildi¹⁵⁶. Savaşın başında İtilaf kuvvetleri üç eşit olmayan parçaya bölündüler; Fransa ve İngiltere batı cephesinde, Rusya doğu cephesinde ve Sırbistan ise Güneydoğu Avrupa'da mücadele edecekti¹⁵⁷. Planlarını iki cepheli bir savaşa göre hazırlayan Almanya ilk önce asıl büyük kuvvetiyle Fransa'ya yüklenecek daha sonra Rusya'ya saldıracaktı; ancak savaş planladığı gibi gitmeyince yönünü Doğu'ya Rusya'ya çevirmişti. Ağustos 1914 sonunda Alman orduları Tannenberg'de ve Eylül sonunda da Matzurya bataklıklarında Rusları ağır yenilgiye uğrattılar. Avusturya ise iyi bir savaş yapamamıştır. Ruslar karşısında yenilgiye uğradılar ve Galiçya Rusların eline geçmiştir¹⁵⁸.

Arap tebaası üzerinde büyük etki yapan Trablusgarp ve sonra da Balkan Savaşları'nda müttefik bildiği Almanya'dan somut hiçbir yardım göremeyen Osmanlı yönetimi dış siyasette yeni yardımcıları aramaya karar vermiştir. İtilaf devletleriyle görüşmeler yapsa da ittifak kurma teşebbüsleri kabul görmemiştir. Osmanlı Devleti'nin ittifaklara kabul edilmemesinin en önemli sebebi; çıkması beklenen umumi bir savaşta paylaşılması düşünülen pasta olarak görülmesidir¹⁵⁹. Bu teşebbüslerin gerçekleşmemiş olması Osmanlı Devleti'ni ister istemez Almanya'nın kucağına atmıştır. 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır¹⁶⁰. Rusya geleneksel politikası olan Boğazlar ve İstanbul'u ele geçirmek ve Akdeniz'e açılmak üzere Osmanlı Devleti'nin savaşa fiilen

¹⁵⁴ Kurat, s. 436.

¹⁵⁵ Yalçın, s.73.

¹⁵⁶ Devlet, *Mücadele*, s.268.

¹⁵⁷ Vernardsky, s.341,

¹⁵⁸ Armaoğlu, s.101,

¹⁵⁹ Yalçın, s.73-75.

¹⁶⁰ Armaoğlu, s.102.

girmesinden sonra faaliyetlerini hızlandırmıştır. Müttefiklerine notalar vererek İstanbul'u Boğazları, Marmara Denizi'nin batı kıyılarını, Midye-Enez hattına kadar Trakya'nın güneyini, İstanbul Boğazı'nın doğusu ile Sakarya ile İzmit arası bölgeyi ve Marmara adalarını istemiş, İmroz ve Bozcaada hakkında da son sözü söylemeyi planlamıştır¹⁶¹. Fakat İngiltere ve Fransa bunun için kendilerinin Anadolu'da ve başka sahalardaki isteklerinin tamamıyla yerine getirilmesi şartı koymuştur. Rusya bu şartı kabul etmişti. Böylece Rusya'nın müttefikleri Rusya'nın Boğazlar üzerindeki hakkını tanımış oldular¹⁶². Osmanlının savaşa girmesiyle yeni cephe açılmıştı. Bunlardan biri de Kafkas Cephesiydi. Kafkas Savaşları 1 Kasım 1914'te Rus saldırılarıyla başlamıştır. Ancak bölgedeki Osmanlı orduları bunu başarıyla durdurmuş ve karşı harekâta geçmişlerdir¹⁶³. Ancak Türk ordusunun hazırlığı eksikti ve bilhassa kış harekâtı için elverişli değildi. Enver Paşa buna bakmaksızın taarruza devam etmek istedi; fakat iyi teçhiz edilmiş ve giyindirilmiş büyük Rus kuvvetlerine çatmış ve Sarıkamış yanında meydana gelen muharebede Türk ordusu çok zayıf ve esir vererek yenilmiştir¹⁶⁴. 1915 yılında İngiliz ve Fransızlar, Almanlara karşı Batı Cephesini yaracak durumda değildi. Bu sebeple Almanya'nın savaş kabiliyetini azaltmak için Balkanlara ilerleyerek Avusturya ve Osmanlı'yı çökertmek ya da Boğazlar yolunu açarak Rusya'yı ablukadan kurtarmaya çalışmak gerekirdi. Türklerin Kafkasya'daki güçlerini oradan çekmesi için bir deniz veya kara savaşının gerekli olduğu gündeme gelmişti. Boğazlara yönelik harekâtın ilk deniz hücumu 3 Kasım 1914'te iki İngiliz, 2 Fransız savaş gemisinin boğazın girişindeki tabyalardan Ertuğrul, Seddülbahir, Kumkale ve Orhaniye tabyalarını bombardıman etmesiyle başlar¹⁶⁵. 3 Kasım 1914'de başlayan Çanakkale Savaşı 9 Ocak 1916'ya kadar aralıklarla yaklaşık on dört ay devam etmiştir. 18 Mart 1915'teki deniz harekâtının ardından Nisan, Haziran ve Ağustos aylarında çok kanlı muharebeler cereyan etmiş, dönemin en güçlü silahlarına sahip İtilâf Devletleri ordusu, bu süre zarfında kıyı şeridinden öteye geçememiştir. Nihayet Aralık ayından itibaren çekilmeye başlayan düşman ordusu, 9 Ocak 1916'da Çanakkale'yi tamamen terk etmek zorunda kalmıştır¹⁶⁶. İtilaf devletleri Boğazları ele geçiremedikleri için Rusya'ya yapılması

¹⁶¹ Yalçın, s. 94.

¹⁶² Kurat, s. 443.

¹⁶³ Yalçın, s. 82.

¹⁶⁴ Kurat, s. 444.

¹⁶⁵ Bilal GÖK, "Çanakkale Deniz, Kara Savaşları, Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları", Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.2, Kars 2014, s.122.

¹⁶⁶ Hasan MERT, "Çanakkale Savaşlarının Askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları", Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları 2002, c.13, s.656.

kararlaştırılan askeri yardım geri kalmış; Karadeniz yolu ile Rusya'ya müttefikleri tarafından hiçbir yardım yapılamamıştı¹⁶⁷. Savaşta başarı elde edilememesi, Boğazların açılmaması ve Rusya'nın yardım alamaması ülkenin iç şartlarını günden güne gerginleştirmiş, halk gösterilere başlamıştı¹⁶⁸. 1917 senesi Mart'ında Rusya'da ihtilalin patlak vermesi üzerine Rusya savaşta çekilmiş ve kendi iç meseleleriyle uğraşmıştır¹⁶⁹.

2.1.4. 1917 İhtilali

1917 yılında Rusya'da cereyan eden ihtilaller, yirminci yüzyılın önemli siyasi olaylarından. Çarlık rejiminin ortadan kaldırılması Rusya ve çevresinde tarihi değişimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁷⁰. 1917 yılının ve yeni zamanlar tarihinin en önemli olayını Rusya'daki Bolşevik ihtilali teşkil etmektedir¹⁷¹. Bolşeviklerin Rusya'da siyasi faaliyetlerine başlaması ve ihtilal yapmaları sonucunda “*Bolşevizm*” tabiri ortaya çıkmıştır. Bolşevizm “*Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde, bir grup Rus devrimcisi tarafından geliştirilmiş olan ve proletaryanın iktidarı ele geçirmesinin, devrim için gerekli tüm nesnel koşullar gerçekleşinceye dek ertelenemeyeceğini; iktidarın yasal yollarla, parlamentoda çoğunluk sağlanarak değil de, güç yoluyla ele geçirilmesini; proleterya diktatörlülüğü bir kez kurulunca bunun yalnızca burjuva sınıfına karşı değil, ekonomik sistemin sosyalizasyonunu hızlandırmak için kullanılması gerektiğini savunan Marksist düşünce olarak ortaya çıkmıştır.*”¹⁷².

1917 Bolşevik İhtilalini anlamak için öncelikle 1917 öncesi Rusya'daki durumu bilmemiz gerekmektedir. 1916 Aralık ayı sonundan beri Rusya'daki siyasal durum tehlikeli bir hal almıştı. İyi bir örgüt olamaması yüzünden yiyecek sıkıntısına düşen şehir halkının öfkesi gittikçe kabarıyor, Çara yeni bir siyasal rejimi kabul ettirmek isteyen liberal burjuvazinin protestoları şiddetleniyor; İmparatorluk ailesine karşı duyulan soğukluk güçleniyordu¹⁷³. İhtilali hazırlayan birçok sebep vardı. Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı hürriyetçi akımlar Rusya'da daha 1825'ten itibaren Çar idaresine karşı ayaklanmanın çıkmasına sebep olmuştur. Çarlığın sert ve hiç kimseye

¹⁶⁷ Kurat, s.443.

¹⁶⁸ Armaoğlu, s.125.

¹⁶⁹ Yalçın, s.84.

¹⁷⁰ Leyla DEVRİŞHEVA, “ Rusya'dan Türkiye'ye Göç Eden Aydınların Gözünden Bolşevik İhtilali”, www.proje.akdeniz.edu.tr (15.03.2015) s.61

¹⁷¹ Armaoğlu, s. 122.

¹⁷² Devrisheva, s.62

¹⁷³ Renouvin, s. 492.

söz hakkı vermeyen idaresi aydınları yer altına itmiş onlara gizli ihtilal çalışmaları tecrübesini kazandırmıştı¹⁷⁴. Rusya’da 1905’te ilk denemesi yapılan anacak hedeflenen başarı yakalanamamış ihtilali bu defa gerçekleştirmek için devrimciler vargüçleri ile çalışıyorlardı. Ülkede siyasi durum değişmekte, Çarlık rejimine olan hoşnutsuzluklar gün geçtikçe artmaktaydı¹⁷⁵.

Rusya’nın otokratik siyasal düzenine karşı fikir tepkileri genişleyerek devam etmiştir. Rus aydınları, Rusya’nın otokratik düzenini yıkarak yerine başla bir siyasal düzen getirmek için siyasal düzenin ıslahını sosyal düzene yeni bir biçim verilmesinde aramışlardır¹⁷⁶. Köylü meselesi ve bu meselenin gelişmeleri Rusya’da Marksist fikirlerin yayılmasında önemli rol oynamıştır. İlk Rus aydınları, otokrasinin yerine kuracakları yeni siyasal düzenin temelini köyde ve köylüde görmüşlerdir. Rus halkının beşte dördü tarımla geçiniyordu. Toprakta feodal düzen hâkimdi. Köylü asilzadelerin toprağında bir serfti¹⁷⁷. Bu durumu düzeltmek için 5 Mart 1861’te “*Kurtuluş Kanunu*” yayınlanmış, bu kanunla köylü esir durumdan kurtarılmak istenerek köylüye toprak dağıtılmıştır. Ancak köylüye kötü topraklar dağıtılmış, köylüye toprağın mülkiyeti değil kullanma hakkı verilmiştir. Bu kanun başarısız olmuştur. Köylünün bir kısmı toprak almaktan, toprakla uğraşmaktan vazgeçmiştir¹⁷⁸. Endüstrinin gelişmesi ve Kurtuluş Kanunu’nun başarısızlığı birçok köylüyü şehirlere çekmiştir. Ancak işçilerin durumu da köylülerden iyi değildi. 12-24 saatlik iş gününe rağmen iş ve yaşama yerlerindeki sağlık şartlarının kötülüğü, ücretlerin azlığı, birçok hallerde ücretin yüksek fiyatla hesaplanan mal şeklinde ödenmesi, çocukların çalıştırılması, işçi kitlesinin göze çarpan sorunlarıydı¹⁷⁹.

1917 İhtilalinin nedenlerinden biri de I. Dünya Savaşı olmuştur. Rusya’da 14 milyon kişi silah altına çağrılmıştı. Bunları giyindirmek, beslemek ve silahlandırmak için muazzam masraflara ihtiyaç vardı. Köylülerin ve amelelerin en verimli yaştakileri askere alınmıştı. Bu nedenle ziraat üretimi ve fabrika imalatında hızla düşüş olmuş,

¹⁷⁴ Ahmet GÜNDÜZ, “ 1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları”, www.kefad.ahievran.edu.tr (15.03.2015)

¹⁷⁵ Devrisheva, s.66

¹⁷⁶ Armaoğlu, s. 122.

¹⁷⁷ Recep KOÇYİĞİT, “ 1917 Bolşevik Devriminin Osmanlı Mebuslar Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Yankıları” , Ankara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.22.

¹⁷⁸ Armaoğlu, s.123.

¹⁷⁹ Koçyiğit, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 23.

iribaş hayvan asker ihtiyacı için alındığından hayvanların miktarı da düşmüştür. Orduyu beslemek ve silahlandırmak gayesiyle hükümet İngiltere ve Fransa'dan çok miktarda borç almıştı. Daha harbin ikinci yılından itibaren cephe gerisinde durum kötüleşmeye başlamıştı. Ziraat üretimi her yıl daha azalmış; 1917 yılına girerken büyük şehirlerde yiyecek bunalımı baş göstermiş, birçok fabrika kapanmıştı¹⁸⁰. Savaş başladığı zaman Rusya tam bir kaynaşma içinde bulunuyordu. Duma'nın açılması, fikir akımlarının su üstüne çıkmasını kolaylaştırmış fakat aynı zamanda kaynaşma ve çatışmaları şiddetlendirmiştir. Savaşın güçlükleri, savaştan başarı elde edilememesi, Boğazların açılmaması ve Rusya'nın müttefiklerinden yarım alamaması iç şartları günden güne gerginleştirdi ve halkın gıda sıkıntısı da buna eklenince Petersburg sokaklarında halk gösterilere başlamıştır¹⁸¹. 23 Şubat (8 Mart) 1917 tarihinde binlerce kadın tekstil işçisi ve ev hanımları ekmek kıtlığını protesto etmek için Petrograd sokaklarında toplanmışlardı. Kadınların protestolarının devam ettiği günlerde 200 binden fazla işçi de grevdeydi. 25 Şubat (10 Mart) tarihinde öğrenciler ve orta sınıftan kişiler kırmızı bayraklar ve “kahrolsun savaş”, “kahrolsun Çarlık hükümeti” yazan pankartlar taşıyarak şehirdeki kalabalığa katılmışlardır¹⁸². 27 Şubat (12 Mart)'ta Petersburg'da işçilerin ve askerlerin sovyeti kurulmuş ve hükümet görevlerini üzerine aldığını ilan etmiştir. Sovyet yetkilileri ile Duma temsilcileri arasında yapılan iki günlük görüşmelerden sonra liberal geçici bir hükümetin kurulmasına ve Çarın istifa etmesine karar verilmiştir¹⁸³. 2 Mart(15 Mart) 1917'de Çar II. Nikola tahttan feragat ederek yerini kardeşi Mihail'e bırakmış; fakat Mihail'de tahtı istemeyerek yeni anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis kurulana kadar Rusya'da idarenin “ Geçici Hükümet” e ait olduğunu bildirmiştir. Geçici hükümet vazifeye başlar başlamaz basın ve konuşma özgürlüğü getirmiş; bütün siyasi mahkûmlar serbest bırakılmış, polis teşkilatı dağıtılmıştır¹⁸⁴.

Yeni kurulan hükümetin otorite sahibi olmadığı kısa zamanda anlaşılmıştır¹⁸⁵. 26 Ekim 1917'de düzenlenen silahlı ayaklanma ile Bolşevikler iktidarı ele almışlardır¹⁸⁶. Yeni hükümet, derhal, toprağı köylülere veren temel endüstrileri millileştiren yasaları

¹⁸⁰ Kurat, s. 446-447.

¹⁸¹ Armaoğlu, s. 125.

¹⁸² S.A. SMİTH, “ The Revolution of 1917-1918”, The Cambridge History of Russia 20. Century, c.3, Cambridge University Press, New York 2006, s.114.

¹⁸³ Armaoğlu, s. 125.

¹⁸⁴ Devlet, *Mücadele* s. 272.

¹⁸⁵ Vernardsky, s.352.

¹⁸⁶ Devlet, *Mücadele*, s. 272.

çıkarmış; ilhaksız ve tazminatsız bir barışla savaşa son vermeye ilişkin amacını açıklamıştır¹⁸⁷. Bolşevik hükümeti 21 Kasım 1917’de bütün temsilcilikleri vasıtasıyla notalar vererek mütareke yapmak istediklerini merkezi devletlere bildirmiştir. Almanya ile 15 Aralık 1917’de mütareke yapılmasına rağmen barış şartları üzerinde anlaşılammıştır¹⁸⁸. 3 Mart 1918 günü Brest-Litovsk anlaşması imzalanmıştır. Rusya 3. Madde gereğince Polonya, Kurland, Litvanya, Estonya üzerindeki bütün egemenliğinden vazgeçmekte ve bu toprakların yazgısının belirleme yetkisi Almanya ile Avusturya- Macaristan’a verilmiştir; bundan başka Ukrayna ile yapılmış olan barış anlaşmasını tanımış; ayrıca Almanya’nın bütün ekonomik istekleri kabul edilmiştir¹⁸⁹. Bu maddelerin yanı sıra Rusya bütün Doğu Anadolu’dan çekilecek, Kars, Ardahan ve Batum’u Osmanlı Devleti’ne geri verecektir¹⁹⁰.

2.2. ABDÜRREŞİD İBRAHİM’İN RUSYA’DAKİ FAALİYETLERİ

Abdürreşid İbrahim Rusya’da birçok faaliyette bulunmuştur. Bunların en önemlilerini Rusya Müslüman Türklerini milli ve siyasi birlik etrafında toplanma fikrini aşlamak ve bu birliği sağlamak için organize ettiği kongreler oluşturmaktadır. Ancak Abdürreşid İbrahim bu kimliğinin öncesinde bir yazardır. İbrahim Rusya’daki hayatını anlatırken, ilk iş olarak Rusya’daki Müslümanları bilinçlendirme adına bir matbaa kurmayı ve yayın faaliyetlerine başlamayı hedeflediğini dile getirmiştir. İnsanları bilinçlendirmenin en etkili yolun matbuattan geçtiğini söyleyen Abdürreşid İbrahim’in¹⁹¹ bu ifadesini M.Akif Ersoy *Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz* adlı şiirinde şöyle dile getirmiştir;

“Evvela gizlice bir matbaa tesis ettim.

Beş on öksüz bularak basmacılık öğrettim.

Kalemim çok pürüzlüydü, fakat çaresi ne?

Sonra, bilmem kimin üslubu avamın nesine!

¹⁸⁷ Koçyiğit, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.29.

¹⁸⁸ Yalçın, s. 106.

¹⁸⁹ Renouvin, s.605.

¹⁹⁰ Yalçın, s. 106.

¹⁹¹ Karabiber, a.g.m

Dilimin döndüğü şiveyle bütün gün yazdım;

Okuyanlar o kadar çoktu ki, hiç ummazdım.

Usta, asarını verdikçe çocuklar bastı;

Altı ay geçti, bizim matbaanın çıktı adı.

Göğsü imanlı beş on tane fedai gelerek,

Dediler; “ Sen ne basarsan, onu tevzi edecek

Vasitan işte biziz, korkulacak şey yoktur...

Para lazımsa da bildir ki, verenler bulunur.”

Bir cerideyle hemen başlayıverdim vaaza.

Zaten en başlıca yol halkı budur ikaza.”

Medeniyetteki insanlar için Matbuat,

Şimdi Kürsilerin en yükseği, lakin heyhat,¹⁹²”

Abdürreşid İbrahim Rusya'daki faaliyetlerinin en önemlilerini siyasi çalışmaları oluşturmaktadır. Düzenlediği kongreler, partilerle görüşmeleri bu faaliyetlerin en başlıcalarıdır.

2.2.1. I. Rusya Müslümanları Kongresi

Abdürreşid İbrahim, Ekim 1904'te Moskova'da, Kasım ayında Petersburg'da yerel idare temsilcileri toplantılarına gayri resmi olarak katılmıştır. Bu toplantıda konuşmacıların fikir ve önerilerini dikkatle izleyen Abdürreşid İbrahim, harekete geçme zamanının geldiğine inanarak üst kademelerdeki Rus yetkililerle temasa başladı. Moskova toplantısında alınan kararlar basılarak dağıtılmıştır. Abdürreşid İbrahim bu kararların bir nüshasını alarak o günlerde İçişleri Bakanı olan Svyatopolk Mirskiy'i

¹⁹² Ersoy, s.155.

ziyaret etmiş ve Rusya Müslümanlarının taleplerini anlatmıştır. Bakan Mirskiy istenilen taleplerin resmi bir şekilde bildirilmesini istemiştir¹⁹³. 1904 yılının son haftalarından başlayarak 1906 yılına kadar Rusya Müslümanlarından Rus hükümetine dilekçeler yağmıştır. Bu dilekçelerin hemen hepsinde 26 Şubat 1904 beyannamesi, 12 Aralık 1904 fermanı ve 17 Ekim 1905 hürriyet beyannamesine dayanarak Müslümanlara birtakım haklar talep ediliyordu¹⁹⁴.

8 Nisan 1905'te Petersburg'ta Abdürreşid İbrahim'in evinde Ali Merdan Topçubaşı, Ahmet Aga(ev), Ali Hüseyinzade, Alim Maksud, Bünyamin Ahtem biraraya geldiler ve siyasi bir parti kurmaya karar vermişleridir. Birkaç gün sonra Kırım'dan Petersburg'a gelen İsmail Gaspıralı da bu fikre katılmış ve ilk toplantının Mekerce Fuarında (Nijni Novgorod) yapılması kararlaştırılmıştır. "Müslüman İttifakı" adını alması kararlaştırılan siyasi partinin ikinci istişari toplantısının 20 Mayıs 1905'te Çistay'da Zakir Hazret adlı birinin kızının düğün töreninde yapılmasına karar verildi. Ancak toplantıda belli bir karar alınamamış, Mekerce Panayırında toplanma fikri tekrarlanmıştır¹⁹⁵. Abdürreşid İbrahim Bakü'de Ali Merdan Topçubaşı'nın çıkardığı "*Hayat*" gazetesinde I. Müslüman Kongresi'nin Mekerce Panayırında toplanacağını yazmış, toplantı ile ilgili çeşitli makaleleri de yine bu gazetede yayınlanmıştır.

Her taraftan Müslüman Türkler Mekerce Panayırına gelmeye başlamışlardı. Kongrenin toplanması için 8 Ağustos 1905'de validen izin istendi, vali bu sırada panayırda uygulanmakta olan sıkıyönetimi bahane ederek toplantıya izin vermedi. 14 Ağustos'ta yapılan ikinci müracaat da olumsuz sonuçlandı. Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim'in aklına toplantının bir gemide yapılması fikri geldi¹⁹⁶. Abdürreşid İbrahim'in bir gemi kiralayarak kongreyi gezinti esnasında düzenleme teklifi uygun görüldü. 15 Ağustos 1905'te saat 9 sularında Mekerce Panayırını için biraraya gelen davetliler "Gustav Struve" adlı gemide toplanmaya başladılar¹⁹⁷. Kongre'ye Kırım'dan İsmail Gaspıralı, Bakü'den Ali Merdan Topçubaşı, Kazanlılardan Seyid Gerey Alkin, Yusuf Akçura ve Fatih Kerimi, ulemadan Abdürreşid İbrahim ve Musa Carullah, Troyski'den Veli Yavuşev, Orenburg'dan Zakir Rameev, Ahmed Bay ve Gani Bay Hüseyinovlar katılmıştır.

¹⁹³ Şemsettin SEYHAN, "Siyasi Bilinçlenme Yolunda Rusya Türkleri", <http://www.academia.edu> (15.05.2015)

¹⁹⁴ Nadir DEVLET, "*İsmail GASPIRALI*", Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011, s.136.

¹⁹⁵ Devlet, *Mücadele*, s.128.

¹⁹⁶ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s. 30,

¹⁹⁷ Devlet, *Mücadele*, s. 130.

Abdürreşid İbrahim toplantıya Rus profesörlerinden meşhur zatları da davet etmiştir¹⁹⁸. Gemi Oka nehri üzerinde limandan bir mil kadar uzaklaşınca Kafkas ötesi imamı Şakir Sadık Rahmankul Kur'an-ı Kerim okuyarak toplantıyı açtı. Toplantının başkanlığına İsmail Gaspıralı seçildi. Toplantıda esas olarak Müslümanların menfaatini korumak için birlik kurulması icap ettiği fikri üstünlük kazandı. Rusya Müslümanları on altı şubeye bölünecek, her şube merkezden gelen talimata göre faaliyet gösterecekti¹⁹⁹. Bakü'den gelen Ali Merdan Topçubaşı'nın konuşmasındaki şu sözler kongrenin atmosferini yansıtmaktadır:

“ Biz Türk balaları, aslınız bir, neslimiz bir, dinimiz birdir. Magribden maşrıklara kadar bizim babalarımızın mülkü idi. Babalarımız o kadar kahraman bir millet oldukları halde, şu gün Kafkasya dağlarında, Kırım'ın bağlarında, Kazan'ın kırlarında, ata babalarımızın mülkü olan öz vatanımızda, öz toprağımızda öz ihtiyaçlarımızı danışmağa ihtiyarımız kalmadı. Şükürler olsun Hüda'ya. ... Şu kadar mekrlerine, gadrlerine bakmayıp, sular üzerinde yüreklerimizi açıp birbirimizi ru-be-ru görüp kucaklaşıp sevişmeye bugün muvaffak olduk.²⁰⁰”

Bu sözleri takiben yirmi sekizi Kafkasya'dan, sekseni İdil-Ural bölgesi ve Kırım'dan olmak üzere 108 kişinin katıldığı toplantıda Rusya Müslümanları birliği teşkilatının kurulması, bunun on altı şubeye bölünmesi, Müslümanların Ruslarla eşit haklara sahip olması için çalışılması ve bu hususta Rus terakkiperverleriyle iş birliği yapılmasına karar verilmiştir. Müslümanların bu ilk toplantısı siyasi bilgi, tecrübe ve basın desteğinden yoksun bir topluluk için başarılı bir adımdı²⁰¹. 15 Ağustos 1905 toplantısının kararları şöyledir:

“Nijni Novgorod'da Oka nehri üzerinde “Gustav Struve” vapurunda, imparatorluğun çeşitli vilayet ve bölgelerinden gelen, içlerinde her sınıftan temsilciler bulunan Müslümanlar; devletin ve kendilerinin durumlarını içine

¹⁹⁸ Ahmet KANLIDERE, “ XIX ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları”, Türkler Ansiklopedisi, c.18, s. 727.

¹⁹⁹ Devlet, *Mücadele*, s. 131.

²⁰⁰ Hakan KIRIMLI, “ Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)”, TTK basımevi, Ankara 2010, s. 74

²⁰¹ Türkoğlu, “ Müslüman Kongreleri”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara 1988, C.32, S.96.

alan bütün meseleleri müzakere ederek, aşağıdaki kararları almış bulunmaktadır:

- *Bugünkü hayat şartları umum Rusya Müslümanlarının siyasi, sosyal ve kültürel işlerinde birleşmelerini gerektirmektedir.*
- *Rusya Müslümanları bu maksatlarına erişmek hususunda Rus terakkiperverleriyle aynı fikirde olup halkın oyuyla seçilen vekillerin devleti yönetme, kanunları hazırlama ve yetkili kılınması esasına dayanan hukuk düzenini gerçekleştirmek yolunda faaliyette bulunacaktır.*
- *Ruslara verilen haklar aynen Rusya Müslümanlarına da verilmezse, ikinci maddede belirtilen maksatlara ulaşmak asla mümkün değildir. Rusya Müslümanları bu görüşte olup siyasi, sosyal ve dini haklarda Ruslarla tam anlamda eşit duruma gelmek, halen yürürlükte olan kanunları, hükümet kararnamelerini, yönetim şekillerini Rusya Müslümanlarına konulan kısıtlamaları, istisnaları ortadan kaldırmak yolunda meşru maksatlarına ne şekilde olursa olsun erişmeye çalışacaklardır.*
- *Rusya Müslümanları faaliyetlerine devletin şimdiki ve gelecekteki ihtiyaçlarına göre yön vereceklerdir. Müslümanlar kendilerini devlette olacak değişikliklere, yeni şartlara, hayat tarzına uygun bir şekilde hazırlamak için itina göstereceklerdir. Buna göre her yerde ve kendi ihtiyaçlarına uygun her çeşit okul kurarak; kitap, gazete, dergi neşrederek; kütüphane, kıraathane açarak halktan toplanan ianelerle halkı bugünkü güncel şartlara göre yetiştirmeye çalışacaklardır.*
- *Bu dört maddede belirtilen gayelere ulaşmayı kolaylaştırmak için Müslümanların belli zamanlarda toplanacak kongreleri tarafından verilecek talimata göre hareket edecek, yerel “meclisler” teşkil edilecektir.²⁰²”*

²⁰² Devlet, “İsmail Gaspıralı”, s.139-140.

“Rusya Müslümanlarının toplantısı” burada temsil edilen zümreler arasında bir dostluk havası yaratmıştır. Kafkas Şiiler ile Sünniler arasındaki sürtüşme burada sona ermiştir. Toplantıda alınan kararlar daha sonra Rusça olarak da bastırılmıştır²⁰³. Kongre sonunda tam kapasite bir siyasi parti kurmak yerine “Rusya Müslüman İttifakı” kurmaya karar verilmiştir²⁰⁴. Birlik fikrinin doğmuş olması kongreyi düzenleyenlere Rusya Müslümanlarının geleceği bakımından büyük cesaret vermiştir. Rusya’nın çeşitli bölgelerinden gelmiş olan vekiller 20 Ağustos’ta dönmüşlerdir²⁰⁵.

1905 yılının Ağustos’unda Nijni Novgorod’da yapılan Müslümanlar toplantısı en büyük ve en umumi bir toplantıydı. Bu toplantının akisleri bütün Rusya’da yankı yarattı. Şubeleri her tarafta tesis edilmemiş olmasına rağmen Rusya Müslümanlarının hareket-i fikriye ve siyasetlerine çok büyük kuvvet vermiştir. Bütün Rusya Müslümanlarını ittifaka, birliğe sevk etmiştir²⁰⁶.

2.2.2. Kadet Partisi ve Otonomi Taraftarı Milletlerin Temsilcileriyle Görüşme

Abdürreşid İbrahim I. Müslüman Kongresi’nden sonra Petersburg’a dönerek yeniden yayın faaliyetlerine girişmiştir. Toplantının yapılarından birkaç ay sonra *idare-i muhtariye* adlı eserini kaleme alarak, ilk kez iç Rusya Müslümanları “sınırlar ötesi ulusal, kültürel özerkliği ve Kırgızistan, Türkistan, Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan topraklarının ulusal bağımsızlığı fikrini ortaya koymuştur. Ancak bu otonomi fikri başarıya ulaşamamıştır. Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim 1905 yılının sonbahar aylarında *Bin Üç Yüz Senelik Nazar* adlı bir eser hazırlayarak Müslüman Türklerin birlik oluşturması için çaba sarf etmiştir²⁰⁷.

1905 yılının Ekim ayında Abdürreşid İbrahim, Ali Merdan Topçubaşı birkaç defa biraraya gelerek Müslüman Türklerin kuracağı *İttifak Partisi*’nin nizamnamesi ve programı üzerinde konuşmuşlardır. Bu görüşmelerde ayrıca aza kaydı merkez idare, şubeler ve şifre usulleri üzerinde de anlaşma sağlanmıştır. Rusya Müslümanlarının ilk siyasi partisinin programının hazırlandığı bugünlerde Rusya’da henüz hiçbir siyasi parti

²⁰³ Devlet, *Mücadele*, s. 131.

²⁰⁴ Tadeusz SWIĞTOCHOWSKI, “Russian Azerbaijan 1905-1920”, Cambridge University Press 1985, s.48

²⁰⁵ Devlet, *Mücadele*, s. 133.

²⁰⁶ Türkoğlu, “Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”

²⁰⁷ TÜRKOĞLU, “Abdürreşid İbrahim”, s.31-32.

yoktu²⁰⁸. Fakat Ekim manifestosunun ilan edilmesiyle siyasi partiler kurulmuş ve 11 Rus partisi faaliyete girişmiştir. Henüz belli bir Türk partisi kurulmadığı için Müslüman toplulukların “şubeleri” birbirlerinden farklı tercihlerde bulunmaya ve kendi birliklerini kurma hususunda gerektiği kadar faaliyet göstermeye başlamışlardır. “İttifak”ın Kazan şubesi *Kadet (Anayasacı Demokratlar)* partisini tercih etmiş ve bu partinin programını *Kazan Muhbiri* gazetesinde yayınlamıştır²⁰⁹. Kadet Partisi, yani zemstvo liderlerinin oluşumu, Rus liberalizminin sıkı destekçisiydi ve öncülüğünde devlet adamı ve tarihçi P.N. Milikov vardı. Vizyonu; anayasal monarşi adı altında meclis rejimi kurumu ve tazminata tabii olan geniş arazilerin kamusallaştırılması da dâhil sosyal ve ekonomik reformların yürürlüğe konulmasını içeriyordu²¹⁰. Kadet’in 1905’te benimsediği programda insan hakları ve etnik grupların kültürel öz belirtimi vurgulanmakla birlikte, etnik kimlikler reddedilerek etnikler üstü yeni bir Rus ulusunun oluşturulması savunulmuştur. Bu nedenle devletin en önemli görevi Rus ulusal kültürünü geliştirmek, etnik grupların kültürel-ulusal özerklik haklarını tanımak şeklinde sunulmuştur. Buna göre sivil ve siyasal özgürlükler alanını genişleterek vatandaşlara eşit haklar sunmak gerekmektedir²¹¹.

Abdürreşid İbrahim, Kadet Partisinin yetkilileri ile Kasım ayında Petrograd’da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı daha çok bir müzakere toplantısı niteliğinde idi. İttifak partisi bu toplantıda varılan anlaşma gereğince özellikle Kazan bölgesinde Kadet Partisi’ni destekleyecektir²¹². *Kazan Muhbiri* gazetesinin 10.sayısında “ Orenburg Müslümanları Kadet’lerin programlarına meylederler; umum Müslümanların içtimai için Petersburg’u uygun görürler” mealinde bir telgraf metni basılmıştır²¹³.

19 Kasım 1905 tarihinde Rusya’da yaşayan otonomi taraftarı milletlerin temsilcileri Petersburg’ta bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıya Rusya’da yaşayan bütün milletlerin temsilcilerinin katılması planlanmıştı²¹⁴. Bu nevi toplantılara Çarlık Rusya’sının meşhur siyasetçileri olan Baduende Kurtene, Milyukov, Bubişçev ve

²⁰⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı* s. 34.

²⁰⁹ Devlet, “*İsmail Gaspıralı*”, s. 141.

²¹⁰ Swietochowski, s.49.

²¹¹ Yahya Kemal TAŞTAN, “Ulusal Ülküden Emperyal Vizyona: Rusya’da Kimlik Arayışları”, <http://tdid.ege.edu.tr> (15.05.2015) s.74.

²¹² Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.34.

²¹³ Devlet, *Mücadele*, s. 134.

²¹⁴ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s.32.

Lavrov gibi şahıslar katılıyordu. 19 Kasım 1905 tarihinde Rusya’da yaşayan çeşitli azınlıkların 83 temsilcisinin katıldığı “muhtariyetçiler” toplantısına Musa Carullah Bigi ve Abdürreşid İbrahim de katılmıştır. Toplantıya katılan Rus partilerinin temsilcileri yapılacak milletvekili seçimleri öncesi, Müslümanları kendi saflarına çekmek için uğraşıyorlardı²¹⁵. Toplantının yapılmasını organize eden Otonomistlerin lideri Prof. Boduende Kurtene, Rusya’nın toprak bütünlüğü taraftarı olup ortak dilin de Rusça olması fikrini savunmaktadır. Fakat Rus olmayan milletlerin Ruslaştırılmasına şiddetle karşıdır. Toplantının birinci günü başkanlığına Prof. Kurtene getirildi. Yardımcıları Abdürreşid İbrahim ve Estonyalı bir delege idi. Kurtene toplantının açılış konuşmasında Rusya’da yaşayan milletlerin kurtlar gibi birbirlerine dalaşmalarının ve kan dökmelerinin sebeplerini Rusların kendilerinden başka milletlere hakir ve iyi gözle bakmamaları, hakaretvari sözlerle bu milletleri aşağılamaları, bu milletleri Ruslaştırmaya çalışmalarının halklar arasındaki düşmanlığı körüklediğini, ayrıca her halk için ayrı ayrı kanunlar bulunmasının olduğunu belirterek kanunların Ruslara daha fazla imtiyaz tanınmasını eleştirmiştir²¹⁶. Toplantının ikinci gününde Abdürreşid İbrahim, Tatarlar adına bir konuşma yapmıştır. İsmail Türkoğlu *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim* adlı eserinde bu konuşmasına yer vermiştir. Abdürreşid İbrahim’in konuşması şöyledir:

“Müslümanlar yani Tatarlar ve Başkurtlar Rusya’da eskiden beri bütün hukuklardan mahrum idiler. Tatar Hanlarının öçlerini almak için Rusya hükümeti Müslümanlara zulmetmeye başladı, Müslümanların yerlerini, evlerini, orman ve sularını korumak için Tatarlara din değiştirmekten başka çare yok idi. Din değiştirmeye razı olmayan Tatarların hapse kapatıp başka bölgelere sürmek için cezalara çarptırıyorlardı. Bu dönemdeki knezlerin çoğu mesela; Şişkinof, Yusupof, Urusoflar, Maksudof, Tahtamişof, Timiryazof’ların babalarının babaları Müslüman idiler. Knezlik almak için din değiştirdiler. Din değiştiren bu Tatarlar, öz kardeşlerinin mallarını, yerlerini ve yurtlarını gaspetmekte idiler. Böylece Rus zulmünden kurtulmakta idiler. Dinleri için kaçan bu Tatarlar bugüne kadar Başkurt diye adlandırılmaktadırlar. Köylere gönderilen papazlar müdürlerin de

²¹⁵ Türkoğlu, “Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”

²¹⁶ Türkoğlu, *Sibiryalı* s.36.

yardımıyla insanları zorla din değiştirmeye mecbur bırakıyorlardı. II.Katerina Türklerle savaştığı sırada Tatarların isyanından korkarak onlara bir takım dini haklar vermek için Duhovni Sobraniye'yi kurdu. O zaman Duhovni Sobraniye'nin müftü-kadıları seçilerek atanıyordu.

Müftülerin seçilerek işbaşına gelmeleri Müslümanlar arasında bir ittifak ve yakınlaşma meydana getirdi. Fakat Tatarların bu yakınlaşmasından hükümet korkmaya başladı. Buna göre hükümet 1841 senesinde müftü seçimlerine son verip kendi emirlerine uyan insanları müftü olarak atamaya başladı. Bu müftülerin birincisi Süleymanof'tur. Süleymanof'un Petersburg'a başka göreve atanmasından sonra yerine gelen Hantimirof da İslam dinini ve Müslümanların ihtiyaçlarını bilmeyen bir adamdı. Onların derdi sadece alacakları maaşları idi. İşsiz kalmak korkusundan hükümetin ve misyonerlerin kuklası olmaktan başka bir hizmetleri olmamıştır. Bu misyonerlerin Tatarları Ruslaştırmak için en iyi çalışanı İlminski'dir. Bu adam Pobedanosiyof'un casusu ve fikirdaşı idi. Bu iki adamın çalışmaları sayesinde Tatarları Ruslaştırmak için hükümet tarafından çok sayıda fermanlar çıkarıldı. Eskiden var olan medreseler kapatılıp yenilerinin açılmasına izin verilmiyordu. Arapça, Farsça ve Türkçe kitapların dağıtımı için misyonerlerden izin almak gerekiyordu. 1892 yılında mektep ve medreselerden din kitaplarını topladılar. Mektep ve medreseleri kapattılar.

Mollalar ve hükümet gözünde itimadsız adamları Sibiryaya sürülüyorlar, bu sürgünler Sibiryada çok sayıda kasaba meydana getirdiler. Çok sayıda Müslümanı haberleri olmadan din değiştirenler defterine yazıp İslam dininde olan asıl Müslümanlara Hıristiyan dini değiştiren kişilere uygulanan cezaları uyguluyorlar. Hazır bu zamanda kırk-elli bin Müslüman din değiştiren ismiyle hakaret görüyor. Böyle yapıp Tatarları ve Başkurtları haklarından mahrum ettiler. Hükümetin şimdi onların ellerinden alacak bir şey kalmadı.

Bu nedenle Tatarların çeşitli siyasi akınlara katılma gücü kalmamıştı. Fakat kanunlar değişecek, siyaset başka türlü yapılacak haberlerinden sonra Müslümanlar kendi taleplerini ilan etmekte pek de sona kalmadılar.

Şubat'ta Kazan'dan birinci milletvekili geldi. Bundan sonra Müslümanlar arasında her tarafta hareketler başladı. Mayıs sonunda Çistapol'da Müslümanlar büyük bir toplantı yaptılar. Müslümanların her türlü haklarını himaye için kendi aralarında ittifak ve toplantı gerekliliğini lüzum göriüp Müslümanlar cemiyeti içişleri bakanlığına telgraf çekti. Telgrafta hükümet işlerinden siyasetinden razı olunmadığı, bundan sonra hükümetin vaadlarına kanaat olunmayacağı çok açık bir surette beyan edildi....”

Abdürreşid İbrahim bu konuşmanın devamında I. Müslüman Kongresi ve kongrede alınan kararlardan bahsetmiştir²¹⁷. Dört gün süren toplantının sonunda otonomistler bazı kararlar almışlardır. Otonomistlerin aldığı kararlar şöyledir:

- Rusya'daki bütün milletlere Rusya devletini Cumhuriyet nizamına götürmek için içtihad ve hareket lazımdır.
- Rusya'daki bütün milletlerin hepsi bundan sonra konulacak kanunda herkese ve her millete, her konuda hürriyet verilmesini, din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasını canı gönülden dilerler.
- Rusya gibi çeşitli milletlerden ve dinlerden meydana gelen bir ülkede kanun hazırlamak ve düzeni sağlamak, memleket işlerini idare etmek bir merkezden mümkün değildir.
- Rusya devletinde merkezîyetçilik meydana getirmek yani her milletin kendi işlerini kendilerine bırakmak, Rusya devletinde otonomiyalı federasyon nizamı kurmak.
- Rusya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan çeşitli milletler buldukları bölgenin kanunlarına göre yönetilsin²¹⁸.

Yapılan toplantı Rusya'daki her milletin kendi işlerini kendilerine bırakma hususunda ortak bir karara varılarak kapatılmıştır. Her milletin anlaşma yapılacak partiyi kendi iradesiyle belirleyebilecek olması özgürlük için atılan adımlardan biridir.

²¹⁷ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.37-38.

²¹⁸ “A.g.e”, s.41-42,

2.2.3. II. Rusya Müslümanları Kongresi

I. Kongre sonrasında Rusya’da siyasi gelişmelerin ve terör eylemlerinin artış göstermesi ülkede Çar’ın istibdat rejimini biraz yumuşatmasında etkili olmuştur. Temel hak ve hürriyetlerde hissedilen göreceli serbestlik Rusya Türklerini de etkiledi. Örneğin; Abdürreşid İbrahim Petersburg’a döndüğünde “İttifak” kurmanın zarureti açıklamak üzere *Bin Üç Yüz Senelik Nazraadlı* eseri kaleme almıştır. İşte ittifak adı verilen bu birliğin içeriğinin, programının belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumda II. Kongre’nin yapılmasını zaruri kılıyordu. II.Kongre’nin yapılması zarureti *Ülfet* gazetesinde Abdürreşid İbrahim tarafından sık sık dile getiriliyordu²¹⁹.

I. Kongre’de, müteakip kongrenin kısa süre sonra yapılmasına karar verilmiş ve kongreyi düzenleme işi gayri resmi siyasi parti hüviyetinde olan “İttifak”ın Kazan şubesine bırakılmıştı. Kazan komitesinin en faal üyesi olan Yusuf Akçura, hemen hazırlıklara girişmiş ve kongrenin 16 Ocak’ta Moskova’da yapılacağını telgraflarla ilan etmiştir. Fakat hükümetin izin vermemesi üzerine kongre 15 Ocak’ta yapılmak üzere Petersburg’a nakledilmiştir. Kongrenin gündeme alacağı siyasi mahiyetteki konular şunlardı:

1. Siyasi partilerden birini tercih.
2. Yeterli sayıda Müslüman milletvekilini parlamentoya göndermek.
3. Bütün Müslümanları Tatarları, Kırgızları, Tacikleri, Özbekleri Orenburg Müftülüğü’ne tabi etmek
4. Hıristiyan olarak resmi kayıtlara geçen Müslümanları yeniden Müslüman olarak kaydettirmek.
5. Müslüman hanımların seçimlere katılmasını sağlamak²²⁰.

13 Ocak 1906’da Müslümanların vekilleri, Rusya’nın her tarafından Petersburg’a gelmeye başlamıştır. Ancak resmi toplantı bir türlü yapılamıyordu. Gereken izin alınamamıştı. Müftü Adil Giray, Mirza Karaşay, Damolla Alimcan Barudi, Ali Merdan Topçubaşı, Ahmed Mirza Müftüzade’den kurulu bir heyet içişleri bakanlığından toplantı izni almak için tekrar teşebbüse geçtilerse de bakanlıkta kabul edilmemişlerdir.

²¹⁹ Seyhan, <http://www.academia.edu>

²²⁰ Türkoğlu, ”Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”

Yüzden fazla delege Petersburg'ta iki hafta kadar kaldılar ve bu süre içinde gayri resmi olarak dört-beş defa biraraya geldiler. Bu toplantılarda Ali Merdan Topçubaşı'nın Rusça olarak hazırlamış olduğu "ittifak" nizamname ve program projeleri okunarak müzakere edilmiştir²²¹. 22 Ocak'ta Petersburg gazetelerinde hükümetin her türlü toplantıya izin verdiği haberi yayımlanınca elliden fazla delege Muhammed Alim Maksud'un evinde bir araya gelmişlerdir. Toplantıya katılanlar Rusya Müslümanlarının ittifakı için çalışacaklarına dair yemin etmişlerdir. Kabul edilen nizamnameye göre Rusya Müslümanlarının İttifakı adı verilen teşkilatın bir merkez komitesi olacak ve bütün Rusya on altı bölgeye ayrılacaktı²²². Bahsedilen bölgeler şunlardan ibaretti:

<u>Adı</u>	<u>Merkez</u>
1. Kafkasya	Bakü
2. Kırım	Simferopol(Akmescit)
3. Petersburg-Moskova	Petersburg
4. Litvanya	Minsk
5. Aşağı Volga (Astrahan)	Astrahan
6. Yukarı Volga	Kazan
7. Ufa	Ufa
8. Orenburg	Orenburg
9. Sibir	İrkutsk
10. Türkistan	Taşkent
11. Dala (Bozkır:Kazakistan)	Uralsk
12. Omsk	Omsk
13. Semipalat	Semipalatinsk
14. Yedi Su	Alma Ata
15. Akmolla	Petrapavlovsk (Kızılyar)
16. Zakaspi(Hazar Ötesi)	Aşhabad ²²³

²²¹ Devlet, *Mücadele*, s. 134-135.

²²² Türkoğlu, "Müslüman Kongreleri", s.97.

²²³ Devlet, *"İsmail Gaspıralı"*, s. 143

Her bölgede mahalli “meclisler” teşkil edilecek, meclis üyeleri o bölgede toplanan kongre tarafından seçilecekti. Her bölgede meclisi “Genel Kongre”ye faaliyet raporu verecekti. Her yılın 15 Ağustos’unda 16 merkezden birinde “Genel Kongre” yapılacaktı. Toplantıda Rus siyasi partileriyle işbirliği meseleleri de görüşülmüştür. Delegelerin bazıları Kadet Partisi ile işbirliği fikrini savunmuşlardır. Bu fikre itirazlar yükselmesi üzerine ancak bazı bölgelerde Kadet Partisi ile işbirliği yapılması uygun görülmüştür²²⁴. Toplantının kararları Rusça dilekçeyle hükümete de bildirildi. Dilekçe şöyledir:

“ II. Bütün Rusya Müslümanları (Petersburg) Kongresi Rusya’nın çeşitli şehir ve bölgelerinde yaşayan Müslümanlar 15-23 Ocak tarihleri arasındaki ikinci Müslüman kongresinde aşağıdaki kararları aldılar:

Geçen yıl ilan edilen İmparator Hazretlerinin 17 Ekim beyannamesi ve 12 Aralık tarihli fermanına binaen Müslümanlar, Rusya İmparatorluğu’nun başşehirinde, İmparator Hazretlerinin, Yüce Hükümetin, Rus toplumu ve basının önünde Müslümanların dini ihtiyaçları tespit ile ilgili meseleleri halletme ve Devlet Duma’sı seçimleri hakkında fikirlerini açıklamaya karar vermişlerdir.

Rusya’nın çeşitli sosyal grupları, hükümetten izin alarak yaptıkları kendi kurultaylarında kendi fikirlerini bildirdiler. Fakat biz (Müslümanlar), kanuni hakkımıza dayanarak diğer vatandaşlar gibi, kurultay yapmak için hükümete müracaat ettikse de maalesef ricamız bugüne kadar neticesiz kaldı. Hükümetin bu haksız davranışı karşısında biz Müslümanlar 13-22 tarihlerinde düzenlenen mecliste bir nizamname hazırladık. Buna göre, Devlet Duma’sı seçimlerinde çok az bir zaman kaldığından bütün Rusya Müslümanları “Kadet Partisi” ile işbirliği yaparak bu parti çevresinde seçimlere katılacaklardır. Bunun dışında Rusya Müslümanları Duma seçimlerine kendi nüfusları oranında üyenin seçilmesinin sağlanması gerektiğine dair kararlarını gerçekleştirmek için imkân verilmesini talep etmektedirler.²²⁵”

Bu kongreyle birlikte Rusya Müslümanlarının kuracakları partinin ana hatları belirlenmiştir. Aldıkları kararlarla siyasi platformda biz de varız demeye başlayarak haklar talep etmişlerdir.

²²⁴Türkoğlu, “Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”

²²⁵Devlet, “İsmail Gaspıralı”, s.144

2.2.4. III. Rusya Müslümanları Kongresi

1906'nın ilk yarısı Rusya İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal hayatında alışılmışın dışında canlılığın yaşandığı bir dönem oldu. Bu durum İmparatorluğun Müslüman bölgeleri için de geçerliydi. Her şeyden önce, seçilmiş milletvekillerinden oluşan yasama meclisi, yani Devlet Duma'sı 10 Mayıs 1906'da açılmıştı. Duma, sadece iki aydan az bir süre çalışabildikten sonra, Çar tarafından dağıtıldı. Duma'nın yanı sıra söz, basın ve teşkilat hürriyetleri sayesinde İmparatorluğun her tarafında bir anda sayısız teşkilatlar ve basın yayın organları peyda olmuşlardı. Bu hürriyet devresinden Rusya'nın Müslüman tebaası da istifade etti. I. Duma'daki 467 milletvekilinde 25'i Müslümandı²²⁶. Devlet Duması'ndaki "Müslüman Fraksiyonu" yapılacak kendi kongreleri için hükümetten müsaade alma vazifesini I. Duma azası Mirza Seyid Gerey Alk(in)'e vermişti. Alk(in) İçişleri Bakanlığı'ndan gerekli izni almağa muvaffak olamayınca Abdürreşid İbrahim, Âlim Maksud ve Lütfullah İshak bu işi üstlenmişlerdir. Asıl maksatlarını belirttikleri takdirde izin alamayacaklarını anlayan bu üç zat, İçişleri Bakanlığı'nı ikna edebilecek bir formül altında hazırlanmış bir dilekçeyi Alim Maksud imzası ile yollamışlardır²²⁷. Bakanlığa verilen dilekçe şu şekildedir:

"... Rusya mutlakiyetinin en sadık bendeleri olan biz Rusya Müslümanları, Panislamizm fikrinin ve halkın geleceğini tehlikeye sokan sosyalizm, anarşizm gibi yıkıcı düşüncelerin geniş halk kitlesine nüfuz etmesinden endişe ederek ve bu fikirlerin islamiyetin kurallarına da aykırı olduğunu göz önüne alarak, bu nevi akımlarla mücadeleye karar verdik. Rusya Müslümanları dıştan gelen yeni fikirlerden uzaktırlar. Biz, Çarımız ve tahtına, atalarımız gibi, Panislamizm gibi fikirlerin yayılmasına karşı aşağıdaki hususları görüşmek üzere bir toplantı yapabilmemiz için müsaadelerinizi rica ediyoruz:

1. *Basında şeriata aykırı çıkan görüşlerle mücadele;*
2. *Molla, müftü ve şeyhülislamın halk tarafından seçilmesi ve din adamlarının mali durumunun ıslahı;*

²²⁶ Karaş, "Rus-Japon Savaşı"

²²⁷ Devlet, *Mücadele*, s. 138.

3. *Mektep ve medreselerin mollaların elinden alınarak halkın idaresine verilmesi ve ıslah edilmesi;*
4. *Din adamlarının maddi durumlarının düzeltilmesi için gereken meblağı toplama, eğitim için yapılacak teberrular ve vakıflar meselesi.*²²⁸”

İsmail Gaspıralı , Seyid Gery Alkin ve Ali Merdan Topçubaşı, alına izin çerçevesinde kongrenin dini bir toplantı niteliğine büründüğünü söyleyerek kongreyi boykot etme tehdidinde bulunmuşlardır. 16 Ağustos'ta esnaf kulübü salonunda başlayan kongreye resmi izne dayandığı için önceki kongrelere oranla büyük katılım olmuştur. Ancak Abdürreşid İbrahim tarafından hazırlanan gündeme siyasi mahiyette bir madde konulmaması tepkiyle karşılanmıştır²²⁹. Bu durum karşısında Abdürreşid İbrahim kısa bir konuşma yaparak delegelere şöyle seslenmiştir:

*“ Resmi izin için hazırlanan dilekçeden dolayı bazı arkadaşlarımız toplantıya katılmak istemediler. Eğer bu dilekçede bir kusur varsa bu yalnız benim kusurumdur. Toplantımız resmi olsun daha çok kardeşimiz bu toplantıya katılsın ve hükümet izin versin diye böyle bir yola başvurdum. Ben yalnız milletimi düşündüm, kusur yalnız benim kusurumdur. Ben kendimi milletime adadım gerekirse milletim için kendimi kurban ederim. Arkadaşlarımın bu dilekçede kusurları yoktur.”*²³⁰

Abdürreşid İbrahim'in yaptığı konuşmadan sonra muhaliflerin sesi kesilmiş ve kongre çalışmalarına başlanmıştır. Kongrenin başkanlığına Ali Merdan Topçubaşı , riyaset heyeti üyelikleri de Abdürreşid İbrahim, Şah Haydar Sırtlanov, İsmail Gaspıralı, Seyid Gery Alkin, Alimcan Barudi ve Abdullah Apanay; sekreterliğe Yusuf Akçura, Musa Carullah Bigi, Selim Gery Canturin, Abdullah İsmeti ve Mustafa Lütfi İsmailov getirilmiştir. Kongreye yollanan tebrik telgrafları okunup ve bazılarına cevap yollanması kararlaştırıldıktan sonra gündem üzerine münakaşalar başlamıştır. Konuşmacılara onar dakika zaman tanınmış ve kongre süresince bu kurala riayet edilmiştir²³¹.

²²⁸ Devlet, “ İsmail Gaspıralı”, s. 145-146.

²²⁹ Türkoğlu, “Müslüman Kongreleri”

²³⁰ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.46-47.

²³¹ Türkoğlu, “Musa Carullah Bigi'nin Siyasi Faaliyetleri”

Her Şeye rağmen kongrenin müzakere ettiği meseleler arasında en mühimi yine eğitim meselesi olmuştur. İlerlemenin, uyanmanın eğitimle kabil olacağına kanaat getiren kongre, bu meseleyi inceden inceye incelemek için 15 kişilik bir komisyon kurmuŐtur. Kazanlı retmen-molla Abdullah Apanay baŐkanlıđındaki bu komisyon Rusya Müslümanlarının maarif politikasını ilgilendiren bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor 18 ve 19 Ağustos tarihlerindeki oturumlarında müzakere ve kabul edilmiŐtir²³². Bu raporda Rusya İmparatorluğu'nun her tarafındaki Müslüman eğitimi ve üretiminin birleŐtirilmesi, bütün Müslüman çocukları için ilköğretim mecburiyeti getirilmesi, bütün Müslüman muallimlerinin merkezi bir teŐkilatta birleŐtirilmesi ve orta dereceli Müslüman okullarının kurulması talep edilmekteydi. Buna göre ilk mekteplerde ders dili oranın mahalli Őivesi olacak, orta mekteplerde ise dersler yalnızca Osmanlı Türkçesinde okutulacaktı²³³.

Rusya Müslümanlarının III. Kongresi'nde görüŐülen mühim meselelerden biri de "Dini-Ruhani meselelerinin Islahı" olmuştur. Bu madde için bir komisyon kurulmuş ve baŐkanlıđını Kazanlı müderris Alimcan Barudi yapmıştır. Buna göre Rusya'da müftülerin halk tarafından serbestçe seçilmesi, bütün Müslüman din adamlarının maaŐlarının Rus din adamlarıyla eşit hale getirilmesi teklif edilmiŐtir²³⁴. Ayrıca kongre başkanı Ali Merdan Topçubaşı'nın, Kafkasya'daki Sünnilik ve Őiilik gibi mezhep ayrılıklarının teşkilat yönetiminde hiçbir etkisinin olmaması gerektiği hususundaki teklifi kabul edilmiŐtir²³⁵.

III. Kongre'de "İttifak"ın programının müzakeresine baŐlanmıŐ, Ali Merdan Topçubaşı'nın Rusça teklif ettiği 79 maddeden ibaret "İttifak" programı ile tzğu madde madde okunarak görüşmeler yapılmıştır. Rusya Müslümanlarının "İttifak" programında yer alan en önemli maddeleri siyasi program, medeni hukuk, devletin Şekli, dini kurallar, yerel özerklik, yargı işleri, eğitim, toprak ve işçi konusu oluŐturuyordu. "İttifak"ın tüzüğünde ise ismi, maksadı ve faaliyeti yer almaktadır. Buna göre ismi "Müslüman İttifakı"; amacı, Rusya'da kanun yolu ile meŐrutı idare kurulması için 17 Ekim 1905 manifestosunun yerine getirilmesini ve terakkiyesini talep etme hususunda Rusya Müslümanlarının siyasi ve içtimai hareketlerini birleŐtirmekten

²³² Devlet, *Mücadele*, s.140.

²³³ Kırımlı, s. 84.

²³⁴ Seyhan, s.16.

²³⁵ Türkoğlu, "Müslüman Kongreleri"

ibarettir. Bu amacı gerçekleştirmek için “Müslüman İttifakı”, Rusya hükümetinin siyasi meselelerini, içtimai ve iktisadi işlerini dile getirir, bu meseleler hakkında yol gösteren programlar neşreder, gazeteler ve risaleler gibi yayın organları kurar, Devlet Duma’sı için seçimlerde fikir ve maksatlarını neşr için toplantılar yapar ve çeşitli faaliyet gösterir ve seçim hareketlerine fiilen iştirak eder²³⁶.

Rusya Müslümanlarının III. Kongresi beş gün devam etmiştir. Toplantının kapanış konuşmasını Abdürreşid İbrahim yapmıştır. Konuşmasında:

“ Rusya’da ehli İslam ne kadar esaretler ne kadar hakaretler gördü, Müslümanlar insan değil gibidiler. Bu hallerden necat bulmak için ne kadar çaba sarf ettiler. Öz yurtlarını terk ettiler, vatanlarında kalmış ehli İslamlar her türlü şiddetleri gördüler, envai zahmetleri çektiler. Hükümet ehli İslamı Ruslaştırmaya çalıştı, dinlerine her cihetten saldırdılar. Biçare Müslümanlar hareketsiz cansız bir hale geldiler. Her millette gayret hareket var idi, bide bir hareket yok idi. Haricden bize bakanlar bizleri ölmüş bir millet gibi görüp, bundan sonra bunlardan adam olmaz der idi. O vakitte bizi gazetelerde, matbuatta ayıp edenler var idi. Özümüzü, dinimizi mümkün olan hakaretlerin hepsiyle tahkir etseler de müdafaa eden yok idi. Seneler geçmekte fenalık artmakta idi, şu ahvalin her ne kadar esbab-ı zahiriyesi var ise de asıl sebep öz abimiz idi. Yıllar sonra Rusya’da ahval değişmeye başladı, ıslahat, inkılabat devri geldi. Bizim Müslümanlar da hareket eseri görünmeye başladı. Lakin iptida bizim isteklerimizi hükümet kapısına başkaları taşımakta idi. Bu sebepten hiçbir semere görmedik, bizim selamımızı işiten kâğıtlarımızı eline olan bulunmadı. O cihetten ümidimiz kesildi, derdimiz devasını aramak fikri bizlerde kuvvetlendi. Bir araya toplanıp ahvalimiz hakkında müşavere müzakere lazım oldu. Geçen sene burada toplandık, hükümetten ruhsat talep ettik, hükümet ruhsat vermedi. Çar-naçar en birinci cemiyetimizi su üstünde yaptık, müşavere, müzakere etti;, dert birliği, din karındaşlığı hakim oldu. Birinci cemiyet kararı her tarafa yayıldı. Milletimiz arasında cemiyetimizin büyük tesiri göründü. İkinci defa Petersburg’a her taraftan vekiller geldiler, hükümet yine ruhsat vermedi. Meclisler her ne kadar gayri remi toplandıysa da iş gördüler. Ehli İslam ahvalini mülâhaze edüp mufassal bir program tertip ettiler. Beş bin Türkçe beş bin Rusça tab kıldılar. Her tarafa neşr ettiler, nüshaları kalmadı, demek her tarafta okudular gördüler. Rus gazeteleri aleyhimizde her türlü şeyler yazdılar. Öz aramızdan hareketimizi

²³⁶ Devlet, “İsmail Gaspıralı”, s.155-157.

ayıp edenler bulundu. Cemiyetimize sövdüler, ittifakımızı inkar ettiler, ehli İslam ıztıraba geldi, her taraftan mektuplar gelmeye başladı, tekrar içtimai talep eder oldular. Şu hallerimizi biz mizan-ı mülahazaya koyduk, hallerimizi müzakere için bir resmi cemiyet gerekliliğini anladık, resmîyetsiz içtimai ehli İslamın kalblerine ümid vermez dedik. Resmi müsaade istihsal etmeği vacib bildik. Arızada ne var bilir idik, hiçbir kelimeyi bilmeyerek derç etmedik, ahvalin gereğine muvafık arıza takdim ettik. Benim itikadım, arızade millete zarar şey yok idi. Öyle ise de arıza hakkında sözler çok oldu. Hepsi asılsız idi. Ömürleri boyunca takib etdikleri fikirlerinin hilafına hareket etdiler. İttihad-ı İslam bir boş hayeldir diyen ağalar İttifakı İslam'ı envai kabahatlar ile suçladılar. Aramıza hücum bahanesiyle köhne adavetlerini izhar etmeye meydan buldular. Cemiyetimizi dağılmak hayaline düştüler, arızada bir hilaf şey var ise meclisimiz arıza hesabına değil, program hesabınca demişsek de kabul etmediler. Ehli İslam ümitsiz olmasın diyerek her zillete tahammül ettik. Şükürler olsun meclisimiz toplandı, hazır olanlar edep dairesinde söz söyleyip ali fikirler beyan ettiler. Milletimizin istikbali için ümid verdiler, şu beş gün devam eden meclisimiz adeta bir Tatar Parlamenti dermeğe ayan oldu. Hepinize teşekkür ederim, meclisimize teşrif ettiniz.” diyerek Rusya Müslümanlarının III. Kongresi’ni kapatmıştır²³⁷.

Tarihi bakımdan büyük önemi haiz olmalarına rağmen Bütün Rusya Müslümanları Kongreleri aldıkları kararları tatbik ve icra edebilecek güce sahip değillerdi. Bilhassa III. Kongre’nin ilerici karakteri ciddi şekilde ürküttüğünden, bundan sonra faaliyetleri kısıtlamak üzere hükümet tarafından sistematik tedbirler alındı. Haziran 1914’e kadar başka Bütün Rusya Müslümanları Kongresi düzenlenememiştir²³⁸.

2.2.5. Rusya’dan Japonya’ya Uzanan Yol

1907 yılında, Üçüncü Duma döneminde Rusya’da baskıcı uygulamaların yeniden gündeme gelmesi ile Müslümanlar her türlü siyasal faaliyet imkânından mahrum kalmıştı. İttifak hareketi somut bir sonuca ulaşmadan kesintiye uğramıştır²³⁹. Rus hükümeti, bilhassa Müslümanlar tarafından yapılan bütün faaliyet ve çalışmalara yasaklama getirmiştir. Matbaaları kapatmış, gazetelerin yayınına son vermiş, kurulan teşkilatları lağvetmiş, dağıtmıştır. Abdürreşid İbrahim’in Ülfet Matbaası ve aynı adla

²³⁷ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s. 36-37-38.

²³⁸ Kırımli, s. 84.

²³⁹ Özbek, “İslamcı”, s.10.

çıkarmış olduğu gazetesi de kapatılmıştır. Artık yıllar önce düşünmüş olduğu seyahate çıkmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı²⁴⁰. Çünkü hükümetin ona uyguladığı baskı günden güne artmaktaydı. Onun için ülkeyi terk etmekten başka çıkar bir yol kalmamıştı. Önce büyük bir seyahat yaptıktan sonra Türkiye'ye gitmeye karar vermişti²⁴¹. Abdürreşid İbrahim bu dönem yaşadıklarını “Âlem-i İslam” adlı eserinde şu cümlelerle dile getirmiştir:

“ ... Fakat ne yazık ki Rusya’da istibdat karanlığı tekrar bütün afaki sarıp kuşatınca, müstebit hükümet taassup yularını ele aldı, insani ve medeni hakları paymal eyledi, matbaaları bastılar, kalemleri kestiler; gazetelerin çoğu kapandı, birçok adam da daru’r-rahah’a gönderildi.

Şu sırada bizim de neşretmekte olduğumuz Arapça ve Türkçe gazetelerimizi kapattılar, matbaamızı silah kuvvetiyle dağıttılar. Biz de, “Kendini kurtaran kaptan” düsturuna riayet ederek, öteden beri tasavvur etmekte olduğumuz seyahati ihtiyar ederek, Türkistan tarafına yola koyulduk.”²⁴²

Abdürreşid İbrahim seyahate çıkış amacını kendisi şöyle ifade etmiştir: “ Ben tıynet ve yaratılış icabı olarak milli hayatım demek olan şu İslami hayata hizmet yolunu tuttum. Bu uğurda türlü zahmetlere göğüs gerdim. Çoluk çocuğumu feda ederek İslam düşmanlarına karşı ne gibi teşebbüsler münasip görüldüyse sebeplerine yapışmakta kusur etmedim. “Yeryüzünde yürüyün” İlahi emrine uyarak uzun bir seyahate çıktım. Önümde bir giden, arkamda bir iten yok idi. Yalnız himmet kemerini bele bağlayarak tevekkül esasını ele aldım. Yalnız İla-yı Kelimetullah halis niyetine, Allah’ın ipine sarılma fikrini terviç ve takviye mukaddes emeli uğruna çoluk çocuğumu ve mini mini ciğerparelerim olan masumlarımı Allah’a emanet ederek terk ettim, “ya Allah” diye yola çıktım.²⁴³”

Abdürreşid İbrahim 1907 sonlarında ailesini Tara’da bırakıp Batı Türkistan, Buhara, Semerkant, Yedisu ve civarını kapsayan bir yıllık geziden sonra tekrar Tara’ya

²⁴⁰ Paksu, “İslam’ı Uzakdoğu’ya Taşıyan Alim: Abdürreşid İbrahim”

²⁴¹ Türkoğlu, “Rusya Türklerini Uyandıran Adam Abdürreşid İbrahim”, s.39

²⁴² İbrahim, s. 37.

²⁴³ Paksu, *Yirminci Asır*, s. 34.

gelmiştir²⁴⁴. Abdürreşid İbrahim Tara'da olduğu zamanı, ailesini ve büyük seyahati için ailesinden ayrılışını şöyle ifade eder:

“...İşte şu asıl vatanım olan Tara beldesinde dahi üç hafta kadar ikametden sonra, ehl-ü ailem ile beraber oradan ayrılarak Tobolsk, Perme yoluyla Kazan'a geldim. Asıl büyük seyahate buradan başlayacağım; maksadım ise burada bir ev kiralayarak çocuklarımı burada bırakmak idi. Kazan'da buldukça eve lazım olacak şeyleri tedarik etmeye mümkün olduğu kadar çalıştım; bir ev için herne lazım ise tedarik ederek eşyaları tamamladım. Uzun bir müddet için sefere gideceğim bir ay için evin kirasını dahi ödedim. Fakat kendim için sefere çıkacak kadar bir paranın bulunmayışı yolumu kesmekte idi. Dostların birinden 20 ruble borç aldım, hemen bir engel çıkmadan yola çıkmaz üzere teşebbüs ettim.”²⁴⁵”

Abdürreşid İbrahim 16 Eylül 1908'de büyük seyahatine Kazan'dan başlayarak nehir yolu ile Ufa'ya hareket etmiştir. Ufa'da birkaç gün kaldıktan sonra demiryolu ile Çilebi'ye hareket etmiştir. Çilebi'de birkaç gün kalkarak çeşitli temaslarda bulunmuştur. Çilebi, Sibiryaya tren hattının başlangıcı olduğundan İç Rusya'dan Sibiryaya gönderilen göçmenler burada aktarma yaptıktan sonra Sibiryaya doğru hareket ederlerdi. Çilebi'de bulunduğu günlerde Müslüman göçmenlerle görüşerek onları teselli etmeye çalışmıştır. Abdürreşid İbrahim Çilebi'den tren ile Petropavlovsk (Kızılyar)'a doğru hareket etmiştir. Buradan da Omsk, Tomsk'a uğradı²⁴⁶. Tomsk'ta bulunduğu sıralarda Rus-Japon savaşında bulunmuş, Japonya'ya esir düşmüş, orada bir sene esarete kalmış bir kişi ile tanışmıştır. Abdürreşid İbrahim'in, “ Savaş zamanı nerede idiniz? Nereden esir gittiniz?” sorusuna bu kişinin verdiği cevap Abdürreşid İbrahim'i Japonlara daha da yakınlaştırmıştı. Adam, esir olduğu dönemi şu sözlerle ifade etmiştir:

“ Biz Mukden'de bulunuyorduk, oradan esir gittik. 10.000 kişi esir gittik, bunların içinde 750 Müslüman bulunuyorduk. Bizim orduyu Avasaki beldesine tayin ettiler. Bizi din itibariyle ayırarak ayrı kışlalara yerleştirdiler. Önce bize, “ İçinizde ulema var mı? Okur-yazar kişiler var mı? Bunları da gösterir misiniz?” diye sordular. On beş kadar ulemayı ayırdıktan sonra, “ Onlardan birini imam ve diğerini müezzin olarak seçiniz, kalanları öğretmen olacak, dininize uygun şekilde hep eğitim-öğretim ile iştigal edeceksiniz, dininize uygun olarak yemeklerinizi tedarik etmek

²⁴⁴ Özbek, “ İslamcı”, s.10.

²⁴⁵ İbrahim, s. 73-74.

²⁴⁶ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s. 39.

için beş kişi de ayırınız” dediler. Onları da kendimiz seçtik. Namaz kılmak için bir yer gösterdiler, oraya hasırlar serdiler. Mektep için de bir yer ayırdılar. Kitapları tabetmek için de bir el makinası verdiler ve “Siz bugünden itibaren bizim misafirimizsiniz, fakat günde 5 saat okuyup yazma eğitimi göreceksiniz” dediler...²⁴⁷”

Abdürreşid İbrahim bu sohbetten sonra Tomsk’tan İrkutsk’a, İrkutsk yolu ile Moğolistan’a uğramıştır. Moğolistan’da Budist rahiplerin lideri Hamba Lama ile görüşerek ondan Buda dini ve kitapları hakkında ayrıntılı bilgi elde etmiştir. Budistlerin yüz bir ciltlik kitaplarında İslamiyetle ilgili bilgileri Hamba Lama’dan öğrenmiştir. Budist manastırında birkaç gün kaldıktan sonra Mançurya’ya geçmiş, Mançurya’da bulunan Sibirya Tatarları kendisine büyük bir izzet ve ikramla misafir etmişlerdir. Abdürreşid İbrahim burada bulunan bazı şehirleri dolaştıktan sonra Harbin Şehrine geçerek burada bulunan Tatarlarla da görüşmüş, Harbin’den Vladisvostok’a gitmiştir²⁴⁸. Asıl maksadı Japonya’ya gitmek olan Abdürreşid İbrahim, Vladisvostok’ta bulunduğu sırada Japonya yolunu, vapurların sefer gününü öğrenmek için Japonya konsolosluğuna gitmiştir. Konsoloslukta Japonya’ya gitmek istediğini dile getirmesi üzerine konsolosluk çalışanı birinin meşgul oldukları söyleyerek adres bırakmasını ve ziyaretine geleceklerini söyleyince Abdürreşid İbrahim oradan ayrılmıştır. Akşam saatlerinde Japon konsoloshane kâtiplerinden iki kişi Abdürreşid İbrahim’in ziyaretine gelerek malumat vermişlerdir²⁴⁹. Abdürreşid İbrahim 17 Kasım 1909’da Japonya’nın “*Hozan Maru*” isimli vapuruyla Rusya’dan ayrılmıştır. Abdürreşid İbrahim o anki duygularını;

“Ben memleketimden çok defalar ayrılmışım, çok kere diyar-ı gurbete gitmişim, fakat her ne sebebe mebni ise bu kere ayrılık beni çok düşündürmekte idi. Zira ben genç bir adam olmadığım için benim için hayat-memat her iki cihetini de hatıra getirmek tabii idi. Mecus memleketine, küfür diyarına gidiyorum. Bir Müslümana tesadüf etme ihtimali uzak, lisan bilmem, param yok, bildiğim kimse yok, bunlar hep düşünülmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken şeylerdi. Hatta va’d edilmiş ecelim oralrda gelecek olursa, kendim için değil arkamda olan ailem ve ahbab için ne kadar te’sir edeceğine varıncaya kadar hatırımdan geçirmiş idim. Fakat ne idi,

²⁴⁷ İbrahim, s. 156.

²⁴⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s. 53.

²⁴⁹ İbrahim, s. 259-260.

bilmiyorum, kalbimde daimi bir itmi'nan ve deruni bir meserret dahi hissederdim...” şeklinde ifade etmiştir²⁵⁰ .

Hayatını İslam'a adanmış biri olarak Abdürreşid İbrahim hissettiği derin duygularla ve Japon halkına duyduğu hayranlıkla 17 Kasım 1909 tarihinde Japonya'ya doğru hareket etmiştir.

²⁵⁰ İbrahim, s.267-268.

3. BÖLÜM

JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

3.1. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA JAPONYA

3.1.1. Meiji Japonyası

XVII. yüzyılın başarından itibaren içine kapanan ve dış dünyayla ilişkilerini neredeyse tam olarak koparan Japonya, bu politikasını 1858'e kadar sürdürebilmiş, başta ABD olmak üzere, Batılıların baskıları sonucunda, ülkenin kapıları yabancılara açılmıştır²⁵¹.

1185- 1868 arasında Japonya'da yaşayan *Feodal Dönem* içinde *Tokugawa dönemi* (1603-1868) özellikle önemlidir. Japonya'yı kapitülasyonlar altında ezilen, zayıf bir feodal devlet durumundan çıkarıp dünya siyasetinde ağırlığı olan, ekonomik ve askeri bakımdan güçlü bir devlet şekline sokan fikri alt yapı bu dönemde şekillenmeye başlamıştır²⁵². Bu alt yapının oluşmasında, Avrupalıların önemli derecede etkisi vardır. XVI. yüzyılda Portekizli tüccarlarla Hıristiyan misyonerler Japon adalarına ulaşmış, 1543'te ilk tüccar gemisi *Tanegashima* limanına demirlemiştir²⁵³. Geçen zamanla birlikte Hıristiyanlık yayılmaya başladı. Misyonerler çok çalışıyorlardı. Ancak onların bazı faaliyetleri, Japon yöneticilerinin dikkatinden kaçmadı. Bu Hıristiyanlar, ülkeye daha yeni geldikleri halde Budist rahiplerine ve manastırlarına düşmanca davranıyorlardı. Sürekli Avrupa devletlerinin propagandasını yapıyorlardı²⁵⁴. Bununla birlikte, misyonerlerin bu faaliyetlerinden hiç hoşnut olmayan shogunluk²⁵⁵ ise

²⁵¹ Dündar, *Panislamizm*, s. 127.

²⁵² Sat, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", s. 12.

²⁵³ Dündar, *Panislamizm* s.128.

²⁵⁴ Hee Soo LEE, İbrahim İLHAN, "Osmanlı Japon Münasebetleri ve Japonya'da İslamiyet", Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989, s. 15.

²⁵⁵ İmparator kyoto'da otururken ülke, başkent dışında bulunan savaş lordları tarafından yönetilmiştir. Shogun, barbarlara boyun eğdiren büyük general anlamına gelen, *sei-taishogun* kelimesinin kısaltılmış

Avrupalıların getirmiş oldukları silahlar kadar patlama potansiyeline sahip olduğunu düşündükleri misyonerlerin faaliyetlerini engellemenin uygun bir adım olduğunu düşünmekteydi. Bunun sonucu olarak da 1614'te Hristiyanlık faaliyetleri Shogunluk tarafından yasaklanmıştır²⁵⁶. Misyonerlerin faaliyetleri sonucunda ülkede yayılmaya başlayan Hristiyanlığın, engellenmesinin ardından, Tokugawa yönetimi 1633-1639 yılları arasında çıkardığı yasalarla, Japonya'nın kapılarını yavaş yavaş yabancılara kapatmaya başlamıştır²⁵⁷. Yalnızca Hollandalı bir grup tüccarın küçük bir adada ticaret yapmasına izin verilmişti. Japonya'nın dışa kapalılığı iki yüz yıl sürmüş, bu süre içinde Japonlar adeta kendilerini dünyadan soyutlamışlardı. Kıyıda fazla açılabilir derecede büyük gemi yapmak yasaklanmıştı. Avrupalılar Japonya'ya giremez, Japonlar da dışarı çıkamazdı. Bu kararların başlıca hedefi, Portekizlilerdi. Onlara yasak kararı bildirilerek, "bundan böyle Japon limanına gelen her geminiz yakılacak ve mürettebatınız idam edilecek" denilmiştir²⁵⁸. Ancak bu dönemde Avrupa'daki gelişmeler, özellikle bilim-teknik alanındaki buluşlar, o ülkelere yollanan özel heyetler ya da yetişmiş elemanlar aracılığıyla yakından izlenmiş, önemli olanlar aktarılabilmektedir. Edo döneminin kapalılığı tek yönlüdür. Bilgi akımı, yeni buluşların aktarımı işlemi durmamış, devam etmiştir. Gene bu dönemde daha önceki yüzyıllarda Kore yoluyla Çin'den aktarılan birçok kültür, teknik ve buluş tümüyle özümsemiş yerleştirilmiş ve güçlü bir sanayileşmenin alt yapısı bu uzun kapalılık döneminde sağlam bir şekilde atılmıştır²⁵⁹.

İki yüz yıl süren bu durum XIX. yüzyılın ilk yarısından başlayarak değişiklik gösterdi. 1844'ten sonra Ryukyu adalarında İngilizlerin misyonerlik çalışmalarına başlaması, yine aynı yıl içinde Fransızların Ryukyu ile ticaret antlaşması imzalaması, Japonya'nın geleneksel politikasına indirilmiş bir darbeydi²⁶⁰. Amerika'nın batısının yerleşime açılması ve Pasifik'te ABD'nin gelişen balıkçılık ve taşımacılık faaliyetlerinin gelişmesi sonucu Amerika'nın Doğu Asya'ya duyduğu ilgi artmıştı. Bu nedenle Birleşik Devletler

halidir ve savaş lordları arasında en güçlü olana İmparatorun askeri veili olduğunu gösteren unvan olarak verilir.

²⁵⁶ Sat, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", s. 13.

²⁵⁷ Dündar, *Panislamizm*, s. 129.

²⁵⁸ Hee Soo LEE, İbrahim İLHAN, s.16.

²⁵⁹ Hülya DERYA, "Almanya ve Japonya'nın Sanayileşme Sürecinde Koruma Politikalarının Önemi", <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/9383/makaleler/1/48/arastirmax-almanya-japonyanin-sanayilesme-surecinde-korumaci-politikalarin-onemi.pdf> (15.05.2015)

²⁶⁰ Namık Sinan TURAN, "Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamit Diplomasininin Uzakdoğu Asya Misyonu", *Devr-i Hamid, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, c.4, s.67.*

tarafından Japonya ile ilişkileri başlatmak üzere resmen görevlendirilen Komodor Matthew Perry, 1853 Haziranında dört gemiden oluşan küçük bir floyla Tokyo Körfezi'nin güney ucundaki Uraga'ya ulaşmıştır. Perry, Japonların sorun çıkarıcı yabancıları oyalamanın geleneksel bir yolu olan Nagazaki'ye girme önerisini reddetmiş ve Birleşik Devletler gemilerinin gereksinimlerinin karşılanmasını, Amerikalı denizcilerin kazalarıyla ilgilenilmesini ve resmi ilişkilerin geliştirilmesini içeren bir anlaşma talep eden etkili bir ultiatom sunmuştur²⁶¹. Shogun, Amerikalıların bu önerilerini geçici olarak kabul etmiştir. Ancak kesin bir cevap için zaman istemiştir. Bunun üzerine Perry, ertesi yıl gelmek üzere Japonya'dan ayrılmıştır²⁶². 1854 yılında Amiral Perry, bu defa on parçalık bir filoyla ve bir ticaret anlaşması taslağıyla gelmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda Japonlar, iki adayı dışa açacakları ve ticarete müsaade edecekleri vaadinde bulunmuşlar, daha sonra Amerika ile ticaret anlaşması görüşmeleri yapılmıştır²⁶³. Uzun görüşmelerden sonra, 1858 yılında *Kanagawa Anlaşması* adıyla bilinen ve içinde Japonya'nın kendi topraklarında egemenlik haklarını sınırlayan maddeler bulunan *Amerika Birleşik Devletleri- Japonya Dostluk ve Ticaret Anlaşması* imzalanmıştır²⁶⁴. Bu anlaşmaya göre;

- Shimoda 'da Amerikan Konsolosluğu kurulacak.
- Her iki limanda da belli mesafeler içerisinde hareket etme imkanı tanınacak.
- Shimoda ve Hakodate limanları açılacak.
- Kaza yapmış olan gemi ve mürettebata yardım edilecek.
- Amerikan gemileri bu limanlardan su ve erzak temin edebilecek ve Amerika'ya en imtiyazlı ülke muamelesi yapılacaktır²⁶⁵.

1854-1858 yılları arasında İngiltere, Hollanda ve Rusya gibi güçlü devletler Japonya ile benzer imtiyaz anlaşmaları yapmışlardır. Anlaşmaların ortak özelliği bu devletlerin tek taraflı imtiyazlar elde etmeleriydi. Kapitülasyonların yol açtığı ekonomik ve toplumsal

²⁶¹ Hunter, s.36.

²⁶² Uçarol, s.333.

²⁶³ Hee Soo LEE, İbrahim İLHAN, s. 18.

²⁶⁴ Dündar, *Panislamizm*, s. 134

²⁶⁵ Sat, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", s.16.

bunalımlar kısa zamanda ortaya çıkmaya başlamıştır²⁶⁶. 1858 Anlaşması'nın ardından gelen on yıllık dönemde Batılılaşmanın olumsuz olan bazı etkileri, Japonya'da da kendini göstermiştir. Yabancı kanallar sayesinde ithalat ve ihracat hacmi, eşit olmayan anlaşmalarla Japonya'ya dayatılan düşük gümrük vergisi oranları yüzünden, hatırı sayılır bir şekilde artmıştır. Bu anlaşmalar eşit değildi, çünkü Japonya dışarıdan benzer imtiyazlar almamıştı. Bu adaletsizliklerin yurtiçi ekonomisine sarsıcı etkisi olmuştur. Siyasi durum da daha karmaşık bir hal alıyordu. 1858'den sonraki yıllar, imparatoru destekleyen gruplarla baskı altında shogunları destekleyenler arasında bir mücadeleye tanık olmuştur. Batılı anlaşmaların sonucunun ardından, shogunluğun etkisi azalmıştır²⁶⁷. Japonya'nın kapılarını yabancılara açması, ülkede büyük tepkiye ve gelişmelere neden olmuş, anlaşmaları imzalayan Shogun suçlanmaya başlanmıştır. Bu durumdan yararlanan İmparator taraftarları harekete geçmiş ve Japonya 1858'den itibaren iç karışıklıklara sahne olmuştur. Japon aydınları, yabancılarla mücadele edebilmek için, onların metotlarını, tekniklerinin öğrenmenin esas olduğunu anlayarak yabancılarla olan ilişkileri hakkındaki görüşlerini değiştirmişlerdir²⁶⁸.

1866 yılında, başta Satsuma ve Choshu klanları olmak üzere, Shogun karşıtı güçlerin Shogun'a karşı ittifaka girerek İmparatorun iktidarı ele geçirmesi için mücadele etmesi etkisini göstermiş ve Shogun bir yıl içinde yetkilerini İmparatora devretmek zorunda kalmıştır. Son Tokugawa Shogun'u topraklarını korumuş, fakat yetkilerinden vazgeçmiştir. Ancak bu durum klanlar tarafından kabul edilmeyerek, 3 Ocak 1868'de Tokugawa sarayı ittifak askerlerince sarılmış ve Shogunluk kaldırılarak tüm topraklarına da el konulmuştur. Böylece *Meiji Restorasyonu* olarak bilinen süreç başlamıştır²⁶⁹.

Restorasyon döneminin baş şahsiyeti olan on beş yaşındaki İmparator Mutsuhito, saltanat ismi olarak Meiji (aydınlanmış kişi) ismini almıştır. Mutsuhito danışmanları aracılığıyla iki duyuruyla genel anlamda ilan edilen modernleşme ilkesini izlemeyi seçmiştir. 1868 yılının Nisan ayında İmparator adına yazılan Sözleşme Yemini beş kısa bentte, planlanmış meclislerin kurulmasını ve bütün sorunların genel müzakere kararıyla

²⁶⁶ Turan, s.67.

²⁶⁷ Milton W. MEYER, "Japonya Tarihi", İnkilap Yayınevi, İstanbul 2014, s134.

²⁶⁸ Uçarol, s. 334.

²⁶⁹ Dündar, *Panislamizm*, s. 135.

alınmasını taahhüt etmiştir²⁷⁰. Yemin'e göre; *geçmişin elim adetleri kaldırılacak ve Doğa'nın adil kanunlarına uygun olarak her şey yeniden düzenlenecek. Tüm Dünya'dan imparator idaresini güçlendirmek için gerekli ilim, irfan aranıp bulunacak.*²⁷¹.

Bu büyük dönüşümün en önemli adımını, yüzlerce yıldır ülkeyi yöneten Shogunluğun kaldırılması olmuştur. Merkezileşmemiş bir feodal düzen böylece yıkılmış ve İmparatorlar eski güçlerini yeniden kazanmışlardır. İmparator'a danışmanları, Japonya'nın yabancı devletlerle sıkı ilişkilere girmesini ve onların teknik üstünlüklerini öğrenerek ülkede taklit edilmesini önermişlerdir. Bu tavsiyelere uygun olarak bütün ülkede modernleşme atılımlarına girişilmiştir²⁷². Askeri, idari, ekonomik ve sosyal birçok konuda, Batı sistemleri öğrenilmeye çalışarak, Japonya'nın modern bir devlet olması amaçlanmıştır. Japon idarecilerin temel hedefleri, etkili bir bürokrasi sistemine dayanan, güçlü merkezi yönetim kurulması, Batı teknolojisi destekli endüstrinin oluşturulması, güçlü milli silahlı kuvvetleri teşkili ve yaygın öğretim ile eğitilmiş bir toplum yaratmak olmuştur. Bu amaçla Tokugawa yönetiminin yıkılışı sırasında, imparator taraftarlarınca slogan olarak kullanılan *son no joi* (*imparatora şeref, barbarlara ölüm*), sloganı yerini *fukoku kyouhei* (*ülkeyi zengin ve güçlü yap*)'e dönmüştür²⁷³.

Meiji dönemi, çağdaş Japonya'nın kuruluşuna öncülük etmiş olan ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Her şeyden önce, siyasi bir anayasa benimsemiş ve bir parlamenter hükümet sistemini yürürlüğe koymuştur. Japonya'nın şu anki hükümet biçiminin temeli Meiji zamanında, o zamanın batılı, süper güç devletleri taklit ederek kurulmuştur. İmparator, ülkedeki herkesin farkında olduğu seçkin ve erk sahibi bir figür olmuştur. Monarşi, ulusal birlik ve beraberliği sağlama ve sürdürmenin etkili bir yoluydu. Daha da önemlisi, merkezi ve yerel yönetimler bir yana, merkezi hükümet ve halk arasında da yakın bir ilişki ortamı oluşturmuştur²⁷⁴. Başkent Kyoto'dan şimdi Tokyo adını alan Yedo şehrine taşınmıştır. Köylülerin derebeylerine vermek zorunda oldukları vergiler kaldırılmış, ordu, idare, adliye, Avrupa örneklerine göre yeniden düzenlenmiştir. Amerika'dan ve Avrupa'dan öğretmenler çağrılmış ve

²⁷⁰ Meyer, s. 136.

²⁷¹ Turan, s.68.

²⁷² Yalçın, s. 41

²⁷³ Dünder, *Panislamizm*, s. 136-138.

²⁷⁴ Shunsuke SUMİKAWA, "The Meiji Restoration: Roots of Modern Japan", www.lehigh.edu (15.05.2015)

buralara öğrenciler gönderilmiştir. Japon subayları batılı askeri ve donanma akademilerine gönderilmişlerdir. Yerli bir silah sanayi kurulmakla birlikte, dışarıdan modern silahlar satın alınmıştır. Tekstil üretimi çağdaştırılmıştır. Yapılan yeniliklerle Japonya kısa sürede büyük güçler arasında yükselmeye başlamıştır²⁷⁵.

3.1.2. Japon- Çin Savaşı

Meiji döneminde yaşanan değişim ve gelişim sonucunda, diğer konularda olduğu gibi sanayi alanında da büyük gelişme gösteren Japonya'nın pazar- hammadde ihtiyacı, onu kaçınılmaz olarak Asya'nın güçlü devletleriyle karşı karşıya getirmiştir. Coğrafi yakınlığı, verimli toprakları, kalabalık nüfusuyla Çin, Japonya için önemli bir komşu ve aynı zamanda tehlikeli olabilecek bir rakipti. Ancak Batılı emperyalist devletler tarafından askeri ve ekonomik açıdan yıpratılmış olan bu devlet, Rusya ile yakınlaşarak Japon çıkarlarına ters bir pozisyon yaratmaya başlamıştır. Japonya'nın Asya'daki Rus yayılmacılığı karşısında oluşturduğu politika iki seçeneğe sahipti. Birinci seçenek Kore'nin işgal edilmesi, ikincisi ise Kore'nin Çin vassallığından kurtarılarak bağımsız bir ülke olmasının sağlanmasıydı²⁷⁶. Japonya'nın Çin'e ait bulunan Kore ile ilgilenmesinin sebeplerini şu şekilde sıralanabilir:

- Kore gelişmekte olan Japon ekonomisi için hem bir hammadde kaynağı ve hem de iyi bir pazar olabilirdi. Kore'nin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri genişti.
- Japonya ilerde Asya'da da yayılacak ise, Kore bu iş için iyi bir atlama taşı olabilirdi. Asya'ya adım atabilmek için ilk önce Kore'ye ayak basmak gerekirdi.
- Asya'dan Japonya'ya yönelebilecek bir tehdit ve tehlikede Kore'yi bir atlama taşı olarak kullanabilirdi²⁷⁷.

Japon- Kore Ticaret ve Dostluk antlaşmasının ardından Kore Çin'den ayrılarak dış ilişkilerde bağımsız hale gelmiştir. Bununla birlikte Japonya'nın bu politikaları Kore'deki hâkimiyeti sona erme noktasına gelen Çin ile sürtüşmelerinin artmasına

²⁷⁵ Yalçın, s. 41.

²⁷⁶ Dündar, *Panislamizm*, s. 139.

²⁷⁷ Armaoğlu, s.88.

sebepe olmuştur²⁷⁸. 1882’de başlayan karışıklıklardan istifade ile Japonlar Fuzan, Çemulpo, Genzan limanlarını kendilerine açtırıyor, Kore’nin başşehri olan Seul’de biraz asker bulunduruyordu. Çinliler bunu hazmedemeyerek kendileri de Seul’e asker gönderiyordu. Korelilerin bir kısmı Japonların, diğere kısmı Çinlilerin tarafını iltizam ediyordu. Japonlarla Çinliler 1885’te Tiyen-Çin anlaşmasıyla Kore’nin istiklalini tanımak, Japon ve Çin askerlerini Kore’den çekmek, bundan sonra iki taraftan hiç biri diğereğini haberdar etmeden Kore dâhilinde bir harekette bulunmamak hususlarında anlaşmışlarsa da Çinliler bilhassa son maddeye riayet etmeyerek hala kendilerini Kore üzerinde bir nevi hamî olarak görmekten vazgeçmemişlerdir. Kore’de çıkan dâhili bir isyandan istifade ile 1894 Nisan’ında Kore’ye asker göndermiştir. Bunun üzerine Japonlar da oraya asker göndermiştir²⁷⁹. İsyân herhangi bir yabancı birlik gelmeden sona ermesine rağmen, Japonya ile Çin arasında daha çok sürtüşme yaşanmıştır. 1894 yılının Temmuz ayında, iki ülke arasında açık düşmanlık, Japon gemileri, Çin hücumbotlarına ve Kore’ye Çin birliklerini taşıyan bir İngiliz ticari gemisine ateş açtığı zaman patlak vermiştir. Ardından resmi savaş bildirimleri gelmiştir. Çinliler dokuz ay içinde kesin bir şekilde bozguna uğratılmıştır. Küçük filoları parçalanmış ve orduları hemen Kore’den sürülmüştür. Japon birlikleri Mançurya’ya hareket etmiş ve orada Liaodong Yarımadası’nda Lushun’da bir donanma üssünü ele geçirmişlerdir. Kuzey Çin’de denizden girişleri yöneten Japonlar, Çin’in başkenti Pekin’e hareket edecek stratejik konumdaydılar²⁸⁰. Japonya’nın sağladığı bu üstünlük karşısında Çin, ABD’nin aracılığıyla 16 Nisan 1895’te Japonya ile Shimonoseki Antlaşması’nı yapmıştır. Buna göre:

- Çin ve Japonya, Kore’nin bağımsızlığını kabul edecekti.
- Çin, Liaotung Yarımadası’nı, Formosa’yı ve Pescadores adalarını Japonya’ya verecekti.
- Çin, Japonya’ya 145.800 Dolar savaş tazminatı ödeyecekti ve bu ödeninceye kadar Wei-hai-Wei Japonya’nın elinde kalacaktı²⁸¹.

²⁷⁸ Sat, “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, s. 21.

²⁷⁹ Pertev DEMİRHAN, “*Japonların Asıl Kuvveti*”, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942, s.31.

²⁸⁰ Meyer, s. 170.

²⁸¹ Uçarol, s. 336.

Rusya, Mançurya ve Kuzey Çin’de nüfuzunu yayması için bir eşik olacak Liaodong Yarımadası’nın Japonlara bırakılmasına şiddetle karşıydı. Nisan 1895’te bir hafta içinde bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla Rusya, Almanya ve Fransa Üçlü Müdahale olarak bilinen güç birliğine gitmişlerdi. Üçlü güç Pekin’i tehlikeye atacak ve Kore’nin bağımsızlığını ortadan kaldırılmasına neden olacak Liaodong kararından vazgeçmesi için Japonya’ya bir ultiatom vermiştir. Ültimatonda askeri güç kullanılacağı ifadesi de yer alıyordu. Japonya diplomatik destek arayışına girdiyse de bir destek bulamamıştır. Ültimatomu kabul etmek zorunda kalmış²⁸² ve 1895’te Çin ile ikinci bir anlaşma yaparak, Liaotong Yarımadası’nı Çin’e geri vermek zorunda kalmıştır. Böylece, üç devletin baskısı sonucunda, Japonya’nın Doğu Asya üzerindeki baskı ve etkisi azaltılmış oldu. Bu olay ise, Japonya’ya bölge üzerinde çıkarlarının çatıştığı Rusya ile bir savaşın kaçınılmaz olduğunu göstermiştir²⁸³. 1894-1895 Japon-Çin Savaşı, Uzakdoğu politikası açısından birtakım gerçekleri ve neticeleri ortaya çıkarmıştır. Japonya bu savaş ile Uzakdoğu’daki kuvvetler dengesine dâhil olmaktadır. Bu tarihe kadar Uzakdoğu’da sömürgecilik faaliyetinde sadece Avrupalılar rol almıştı. Şimdi Avrupa sömürgeciliğin arasına bir de bir Asyalı devlet katılmaktaydı²⁸⁴.

3.1.3. Japon-Rus Savaşı

Japon- Rus Savaşı hakkında detaylı bilgiye tezin ikinci bölümünde “XX. yüzyılda Rusya’nın Durumu” başlıklı bölümde yer verildiği için, bu bölümde savaşın sebepleri ve sonuçları hakkında kısa bir bilgi vererek, Japon-Rus Savaşı’nın sonuçları Japonya açısından ele alınacaktır.

Rusya’nın 1898’de Port Arthur’ı işgal ederek üs haline getirmesi, Mançurya üzerinden demiryolu yapması, Japonya’nın Kore ve Çin’e dair planlarını bozmuştu. Bu olay Çin sahilinde çıkarlarının zedelenmesinden çekinen İngiltere’yi Japonya’ya yaklaştırmıştı. 1902 ittifakı söz konusu durumun sonucunda gündeme gelmişti. Gerilim 1904 Şubatı’ndan itibaren çatışmaya dönüşmüş ve Rus-Japon Savaşı patlak vermişti²⁸⁵. Savaş 18 ay kadar sürmüş ve hem karada hem deniz muharebelerinde Rusya için tam bir

²⁸² Hunter, s. 44.

²⁸³ Uçarol, s. 337.

²⁸⁴ Armaoğlu, s. 89-90.

²⁸⁵ Turan, s.73.

hezimetle sonuçlanmıştır. Netice de Rusya yenilgiyi kabul edip 1905 Eylül'ünde Porstmouth barışını imzalamıştır²⁸⁶.

Meiji döneminde Japonya ikinci büyük savaşını 1904/1905'te Rusya'ya karşı vermiştir. Rusya'nın işgal ettiği Mançurya ve Kore Japonya'ya kalmıştır. Rusya Çin aleyhine elde ettiği toprakları Japonya'ya terk etmek zorunda kalmıştır. Japon-Çin ve Japon-Rus Savaşı sonunda Japonya, ulusal egemenliğini tam olarak yeniden kazandığı gibi Batılı devletler sistemine eşit ülke statüsü ile eklenmiştir. Japonya giderek bölgesel bir güç haline gelmiştir²⁸⁷.

Japonya, bu tarihlerden itibaren, özellikle artık nüfusunu yerleştirmek ve hammadde bulmak üzere, Doğu Asya'da ve Büyük Okyanus'ta yayılma girişimlerine devam etmiştir. Bu da Asya'da Avrupa devletleriyle, Okyanus'ta ise özellikle ABD ile arasındaki çıkar çatışmalarının şiddetlenmesine neden olmuştur. Böylece XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Uzakdoğu, büyük devletlerin sömürgecilik hareketlerinin hızlandığı; aynı zamanda kendi aralarında rekabet ve çıkar çatışmalarının şiddetlendiği bir bölge halini almış bulunuyordu. Japonya'nın da bu devletlere katılması, devletlerarası ilişkilerin boyutlarının daha da genişlemesine yol açmıştır²⁸⁸.

3.1.4. Kore'nin İlhakı

Japon-Çin Savaşı'ndan sonra Rusya da Japonya da Kore'de üstünlük arayışına girmiştir. Çatışma "Kore'ye karşılık Mançurya" konusunda bir anlaşmaya varma girişimi ile ertelendi. Japon-Rus Savaşı Japonya'nın Kore ve Mançurya'daki nüfuzunu arttırmıştır²⁸⁹. Savaştan büyük bir yenilgi ile çıkan Rusya, 30 Temmuz 1907'de Japonya ile Uzakdoğu'da nüfuz alanlarını belirleyen bir anlaşma yaptı. Bununla Japonya'nın Kore ve Güney Mançurya üzerindeki nüfuzunu kabul etmiştir.

Diğer yandan Kore yönetimiyle Japonya'nın Kore üzerinde koruyuculuk rolü üstlenmesinin kabulü anlamına gelen bir anlaşma 1905'te diğer devletlerin de onay

²⁸⁶ Armaoğlu, s. 91.

²⁸⁷ Hakkı BÜYÜKBAŞ, "Meiji Döneminde Japonya'nın Dış Politikası ve Bölgesel Rolü Üzerine", www.medeniyet.edu.tr

²⁸⁸ Uçarol, s. 340

²⁸⁹ Hunter, s. 77.

vermesiyle gerçekleşmiştir²⁹⁰. Kore'yi herhangi bir bağımsız dış ilişkiden yoksun bırakan, Japon birliklerini ülkeye yerleştiren ve hükümetin her kademesinde etkili Japon danışmanlar atayan koruyuculuk kurumu Japonya'nın Seul'deki temsilcilik ikametgâhında kurulmuştu²⁹¹. Japon hükümeti, Kore İmparatoru namına hükümeti idare etmek üzere Kore'ye bir umumi vali tayin etmiştir²⁹². 1905-1909 yılları arasında Japonya'yı temsilen yaşlı devlet adamı İto Hirobumi'nin getirilmesi göreve verilen önemi gösteriyordu. Kore'de yoğun bir kızgınlık duygusu hâkimdi. Koreliler Japonya'nın boyunduruğu altına girmiş ve özgür seslerini kaybetmişlerdir. Bu duruma karşın 1907 Lahey Barış Konferansı'na girişimde bulunsalar da pek dikkate alınmamıştır²⁹³.

Japon hükümetinin Kore'ye yerleştirdiği devlet adamı İto Hirobumi, reformlar başlatmış, ama modernleşmenin ağır temposundan şikâyet ettiği için, Kore kralını tahttan feragat etmeye zorlamıştır. 1907'de yeni bir Japon-Kore anlaşması, devletin bütün önemli işlerinin, resmi buluşmaların, işten çıkarılmaların ve bütün kanunların idaresini Japonların eline vermiş. Kore ordusu dağılmıştır²⁹⁴. Japonya'nın Kore'nin modernleşmesi ve Asya milliyetçiliği davasının savunucusu olma iddiası, himaye altındaki Japon karşıtlarını harekete geçirmiş, ancak ağır bir şekilde bastırılmıştır. Bir Korelinin 1909'da İto Hirobumi'ye Mançurya ziyareti sırasında yaptığı suikast tüm uzlaşma girişimlerinin sonunu getirmiş ve ilhakın mazereti olmuştur²⁹⁵. Sonunda 22 Ağustos 1910'da bir müsadere anlaşmasıyla Kore'nin egemenliği sona ermiştir. Şimdi Japonya'nın sömürgesi olan yarımada, tekrar CHOSEN adını almıştır. Japon bölükleri buraya yerleşmiş ve ardından hükümet bir Japon generalin emrine girmiştir. Chosen, Asya ana kıtasının siyasi ve askeri karargâhı olmuştur²⁹⁶.

Bir yandan Rusya'nın, Çin'e ait Mançurya toprakları üzerinde sahip bulunduğu ekonomik hak ve imtiyazları aynen devralması ile bu topraklar üzerinde kurduğu kontrol, öte yandan da 1910'da Kore'nin bağımsızlığına son verip bu ülkeyi de kendisine ilhak etmesi ile Japonya, Asya kıtasına ayak basmış olmaktadır. Bu ise,

²⁹⁰ Sat, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", s.29.

²⁹¹ Hunter, s.78.

²⁹² Demirhan, s.40.

²⁹³ Hunter, s.78.

²⁹⁴ Meyer, s.175.

²⁹⁵ Hunter, s. 80.

²⁹⁶ Meyer, s. 175.

Japonya'nın önünde yeni emperyalizm ufukları açıyordu. Kısacası, şimdi bir Uzakdoğu devleti de, Uzakdoğu'daki sömürgecilik faaliyetlerinin aktif unsuru haline geliyordu²⁹⁷.

3.1.5. I. Dünya Savaşı'nda Japonya

Avrupa devletlerinin birbirine girmesi ve büyük bir buhran içine yuvarlanmaları, tabiatıyla Uzakdoğu ile ilgilerini zayıflatmıştır. Japonya, Asya'daki yayılmasını hızlandırmak ve genişletmek için bunu iyi bir fırsat olarak görmüştür²⁹⁸. Japonya, I. Dünya Savaşı'na iki neden yüzünden girmiştir. Birincisi, Asya çıkarlarını genişletmek; ikincisi, İngiliz-Japon ittifakı koşulları altında bağlılık olarak adlandırdığı şeye saygı göstermektir. 1911'de düzeltilen anlaşmaya göre, imza atmış olan her bir taraf diğerine üçüncü bir tarafın saldırısına uğraması durumunda yardım edecekti, ama savaş ilan edecek kadar ileri gitmeyecekti.

1914'te I. Dünya Savaşı başladığı zaman Japonya, İngiltere'nin müttefiki bulunmak itibariyle ve Almanlardan Çin'deki Kiao-Çeu (Kiacchow) müstemlekesi ve Tsingtau limanı ile Büyük Osean'daki Alman adalarını elde etmek arzusu ile İtilaf devletleri tarafını iltizam ve onlarla ittifak etmiştir²⁹⁹. Ancak İngiltere Japonya'nın Asya manevralarını genişletebileceğini fark edince, ittifaka çağırmakta temkinli davranmıştır. Japonya ileri giderek Almanya'ya, Shandong'da Alman çıkarlarını teslim etmelerini isteyen kesin bir uyarıda bulunmuştur. Japonya, Almanya'ya savaş açmış, Çin'de ve Pasifik'te tek taraflı düzenlemelerde düşmanlık ortaya çıkmıştır. Japonlar, zayıf bir ülkenin daha eşit olmayan anlaşmalarla bağışladığı, Çin'deki Alman varlıklarını ele geçirmişlerdir³⁰⁰. Japonya bütün harp esnasında yalnız bir seferi kuvvetle Kiao- Çeu'yi zapt ile iktifa ederek Avrupa darülharbinde müttefiklerine fiilen hiçbir yardımda bulunmamıştır. Bunun yanı sıra bilhassa Rusya'ya ağır fiyatlarla savaş malzemesi satmış ve bu paralarla kendi ordu ve donanmasını tedricen hem büsbütün yenilemiş hem de kuvvetlendirmiştir. Ondan başka fırsattan istifade ile 1915'te Çin'e ağır şartlarla bir anlaşma kabul ettirerek adeta Çin'in üzerinde bir vasilik tesis etmiştir³⁰¹.

²⁹⁷ Armaoğlu, s. 91.

²⁹⁸ Armaoğlu, s. 99.

²⁹⁹ Demirhan, s. 59.

³⁰⁰ Meyer, s. 183.

³⁰¹ Demirhan, s.59.

1915 Ocak ayı ortasında Çin'e "Yirmi Bir İstek" olarak bilinen ve Çin'i belli ekonomik, politik ve askeri ayrıcalıklarda bulunmaya çağırın istekler sunulmuştur³⁰². "Yirmi Bir İstek", beş grup olarak bildirilmiştir. Buna göre; üç Çin eyaletinde Japonya'ya bir çıkar bölgesi ayrılması isteniyordu. Çin, Japonya'nın Şan-Tung'da yapacağı her türlü anlaşmayı önceden kabul etmeliydi; bundan başka Çin hükümeti, Japon şirketlerine yeni demiryolu ayrıcalıkları verecekti; bundan başka Mançurya'daki Japon demiryolu ayrıcalığının süresi 25 yıldan 99 yıla çıkarılacaktı; Çin'de oturan Japonlara özel kolaylıklar sağlanacaktı. Han-Yeh-Ping demir madenlerini Çin ile Japonya ortaklaşa işleteceklerdi. Çin hükümeti, Japonya razı olmadıkça kıyılarından hiçbir bölgeyi yabancı bir devlete veremeyecekti. Ayrıca mali, asker ve siyasal işlerde "Japon danışmanlar" la işbirliği yapılması, hatta hiç olmazsa büyük şehirlerde polis örgütünde yüksek memurluklara, Japonların getirilmesi, bundan başka Çin topraklarında Japon tapınakları ve okulların açılması gibi isteklerde bulunmuştur³⁰³. Bu danışmanların varlığı Çin'in siyasal özerkliğini ciddi bir zarara uğratacağı için Çin, zaman kazanmak amacıyla Batı'nın desteğine başvursa da yanıt beklenen yararı sağlayacak nitelikte olmamıştır. Japon hükümeti isteklerin beşinci grubunun ertelenmesini kabul ederek kalanlarını Mayıs 1915'te bir ultimatoom biçiminde yöneltmiştir³⁰⁴. 24 Mayıs 1915'te imzalanan anlaşma ile Japonların Şan Tung, Mançurya ve Orta Çin'deki demir madenleri ile ilgili bütün istekleri yerine geldiği gibi, bu anlaşmaların eklerinde de Çin'in öteki yükümlülükleri belirtilmiştir³⁰⁵.

Abartılı taleplerde baskı yapan ve bu taleplerden bazılarını gerçekleştirebilen Japonlar Çin'in karşısında itibarlarını kaybettiler. Savaştan sonra Japonya Versay Konferansı'nda bazı çıkarlar elde etmek için bakı yapmış, orada Japon delegeleri, kendileri için önem taşıyan en az üç madde sunmuştur. Bunlar; Pasifik'te Japonya'nın işgal ettiği eski Alman adalarının devredilmesi, Shandong'da eski Alman hakları konusunda iddiaların onaylanması ve önerilen Ulusların Birliği Anlaşması'nda ırk eşitliğinin ilan edilmesi maddeleriydi. Bu konuların hiçbirinde, Japonya tam olarak başarı olamamıştır. Versay'da Başkan Woodrow Wilson, Japonlara Pasifik Adaları'nı bahşetmekten hoşnut

³⁰² Hunter, s.83.

³⁰³ Renouvin, s. 464.

³⁰⁴ Hunter, s. 84.

³⁰⁵ Renouvin, s. 465.

olmadığı için, bir cemiyet manda sistemine razı olmuştur. Bu sistem, Japonya'ya adalar üzerinde cemiyetin onayına tabi yönetimin denetimini vermiştir³⁰⁶.

3.2. ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN JAPONYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Seyahate çıkış amacını “*Ben tynet ve yaratılış icabı olarak milli hayatım demek olan şu İslam'ı hizmet yolunu tuttum. Bu uğurda türlü zahmetlere göğüs gerdim. Çoluk çocuğumu feda ederek İslam düşmanlarına karşı ne gibi teşebbüsler münasip görüldüyse, sebeplerine yapışmakta kusur ettim.*”³⁰⁷ diyerek ifade eden Abdürreşid İbrahimi'in, seyahati sırasında üzerinde durduğu, incelediği hususları ve gözlemlerini şöyle dile getirmiştir:

Asya kıtasına serpilmiş vaziyette bulunan, Rusya ve Çin gibi mütehakkim devletler tarafından hak ve hukukları gasp edilmiş, ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutulmuş azınlık halde yaşayan, çoğu Türk olan Müslümanların yurtlarına uğramıştır. Hayat tarzlarını yerinde görmüş, maddi ve manevi mesellerini dinlemiş, hal çareleri araştırmıştır. Dini hayatlarını, İslam'ı nasıl tanıdıklarını, yaşadıklarını, milli ve İslami hüviyetlerini muhafaza edip edemediklerini müşahede etmiştir. Netice ise; Rusya ve Çin idaresi altında yaşayan Müslümanların hem dünya hayatları, hem de dini hayatları içler acısı, eksik olmasıydı. Birçok hurafe ve batıl adetlerin, inançların tesiri altında kalmışlardı. Sevindirici tarafı ise; bu kadar baskılara rağmen bütünlüklerini korumuşlar, dinlerini bırakmamışlardı. Abdürreşid İbrahim için umut verici bir durum olmuştu. Çünkü az bir gayret ve yardımla uyanabilirler ve düzelebilirlerdi³⁰⁸.

Abdürreşid İbrahim'in 16 Eylül 1908 tarihinde Kazan'dan başlayan ve 1910 yılında İstanbul'da son bulan seyahatinin en önemli kısmını Japonya'daki faaliyetleri oluşturmaktadır³⁰⁹. Abdürreşid İbrahim'in Japonya'da bulunuşundan önce Japonların, Türklerle siyasi düzeyde temasları Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılmıştır. Japon Prens Akihito Komatsu'nun 1877 yılındaki İstanbul ziyaretine cevaben, iki yıl sonra Sultan II. Abdülhamid, Albay Osman Paşa idaresindeki bir heyeti Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya'ya göndermiştir. Görevini tamamlayan Ertuğrul Fırkateyni, çıktığı dönüş

³⁰⁶ Meyer, s. 184.

³⁰⁷ Paksu, “İslam'ı Uzakdoğu'ya Taşıyan Âlim: Abdürreşid İbrahim”,

³⁰⁸ Paksu, *Yirminci Asır*, s.34.

³⁰⁹ Özbek, “İslamci”, s 10.

yolunda yakalandığı tayfunu aşamamış Wakayama Bölgesi Oshima Adası kıyısında kayalıklara çarparak tamamına yakını şehit olmuştur. Böylece, Türk-Japon dostluk ilişkisi Ertuğrul Fırkateyni faciası ile başlarken, facia sonrasında yaşananlar coğrafi olarak birbirine uzak iki ülkenin toplumlarının birbirlerine duydukları yakınlık hissini güçlendirmiştir³¹⁰. Ertuğrul Fırkateyni Faciası ve sonrasındaki karşılıklı ziyaretler dışında Türk Dünyası aydınlarının Japonlarla temasa geçerek, onların Rusya Müslümanları ile İlişki kurmalarını sağlayan ilk Türk aydını Abdürreşid İbrahim olmuştur. Rusya'nın artan baskısına karşı davasına destek arayan İbrahim, uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin yardımı ile faaliyetlerini sürdürmüş, ancak dönemin Osmanlı İmparatoru II. Abdülhamid'in izlediği politika sonucunda yeni müttefikler aramak zorunda kalmıştır. Rusya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin ince bir bağ üzerinden yürümesi, kimi zaman Türk tarafının geri adımlar atmasına sebep olmuş, Abdürreşid İbrahim de bu durumdan etkilenmiştir. Asya'da yükselmeye başlayan Japonya, İbrahim için Rusya Türklerinin ve Müslümanların kurtuluşunda, yeni bir ümit kaynağı haline gelmiştir³¹¹.

Abdürreşid İbrahim'in seyahatinde Japonya çok önemli bir yer tutmuştur. İslam'ın bir din olarak kabulünü sağlayarak burada İslam'ı tanıtmaya çok büyük gayretleri olmuştur. Rus ve Japon halklarını karşılaştırarak, Japonların İslam ahlakına çok yakın yaşadıklarını da ifade etmiştir³¹². Mehmet Akif Ersoy *Süleymaniye Kürsüsündeki Vaizadlı Şiirinde Abdürreşid İbrahim'in seyahatinin Japonya dönemini şu şekilde anlatmaktadır:*

“Sorunuz şimdi, Japonlar da nasıl bir millettir?

Onu tasvire zafer yab olamam, hayrettir.

Şu kadar söyliyeyim: Din-i mübinin orada,

Ruh-i feyyazı yayılmış^, yalnız şekli Buda.

Siz gidin, safvet-i İslam'ı Japonlarda görün!

³¹⁰ A.Volkan ERDEMİR, “ Japonya’da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914”, Kurgu Kültür Merkez, Yayınları, Ankara 2014, s.21-24.

³¹¹ Dündar, “Abdürreşid İbrahim ve Japonya”, s.121.

³¹² Karabiber, a.g.m,

O küçük boylu, büyük milletin efradı bugün,

Müslümanlıktakierkanı siyanette ferid;

Müslüman denmek için eksiği ancak tevhid.

Doğruluk ahde vefa, va'de sadakat, şefkat;

Âcizin hakkını i'laya samimi gayret;

En ufak şeyle kana'at, çoğa kudret varken,

Yine ifrat ile vermek, veren eller darken;

Kimsenin ırzına, namusuna yan bakmıyarak

Yedi kat ellerin evladını kardeş tanımak;

“Öleceksin!” denilen noktada merdane sebat;

Yeri gelsin, gülerek oynıyarak terk-i hayat;

İhtirasat-ı hususiyeyi söyletmiyerek

Nef-i şahsiyi umumun kine kurban etmek;

Daha bunlar gibi çok nadire gördüm orada.

Âdemin en temiz ahfadına malik bir anda.

Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle...

O da sahiplerinin lahik olan izniyle.

Dikilip sahile binlerce basiret, im'an;

Ne kadar maskaralık varsa kovulmuş kapıdan!

Garbın eşyası, eğer kıymeti haizse yürür;

Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür!

Gece gündüz açık evler, kapılar mandalsız;

Herkesin sandığı meydanda, bilinmez hırsız.

Ya o mahviyyeti insan göremez bir yerde...

Togo'nun umduğunuz tavrı mı vardır? Nerde!

Gidelim!" der, götürür! Sonra gelip ta yanıma;

Çay boşaltırdı ben içtikçe fincanıma.

Müslümanlık sanırım parlayacaktır orada,

Sade Osmanlıların gayreti lazım arada.

Misyonerler, gece gündüz yeri devretmedeler,

Ulema, vahy-i İlahiyi mi bilmem, bekler?³¹³"

Abdürreşid İbrahim Japonya'ya ayak bastıktan sonra Japonlara bir kez daha hayran olmuştur. Japonların İslam'a göre yaşamaları ancak İslamiyete dair bilgilerinin olmayışı Abdürreşid İbrahim'i şaşırtmıştır. Japonya'da bulunduğu süre zarfında Prens İto başta olmak üzere devlet adamları, bilim adamları ile görüşmüştür. Katıldığı toplantılar, konferanslar ve davetlerde İslamiyeti Japonlara doğru bir şekilde anlatmaya çalışmıştır.

3.2.1. Abdürreşid İbrahim'in Japonlara Takdimi

Abdürreşid İbrahim'in, 17 Kasım 1909 tarihinde Viladivostok'tan, Japonya'nın Hozan Maru isimli vapuruyla başlayan seyahati 20 Kasım sabahı Japonya'ya varışıyla son bulmuştur. Abdürreşid İbrahim, Japonya'ya ayak bastığı andan itibaren Japonlara olan hayranlığı git gide artmaya başlamıştır. Vapurdan indiğinde karşılaştığı insanların

³¹³ Ersoy, s.160-161.

çektığı iki tekerlekli arabalar, Abdürreşid İbrahim'e ilginç gelen Japonlara has bir özellik olmuştur³¹⁴. Abdürreşid İbrahim vapurdan indikten sonra kısa bir tren yolculuğunun ardından aktarma yapacağı Maybara İstasyonu'na gelmiştir. Aktarma yaparak Maybara'dan Yokohama'ya doğru hareket etmiştir. Abdürreşid İbrahim trende dikkatini çeken bir durumu şöyle dile getirmiştir; “*Abdesthane(tuvalet)de olan nezafet ve suyun mevcudiyeti ancak Müslümanlarda görülebilir.*³¹⁵” Abdürreşid İbrahim seyahati boyunca Japonya'da karşılaştığı, Japonlara dair gözlemlendiği her şeyi not almış, seyahati sonunda bu notlarını bir araya getirerek *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiyet* adlı eserini kaleme almıştır.

Abdürreşid İbrahim 28 Kasım'da Yokohama'dan Tokyo'ya gitmeye karar vermiş, 28 Kasım sabahı erkenden yola çıkmıştır. Yürüyerek 8 saatte Tokyo'ya varmıştır. Tokyo'da Japonların bayramına tesadüf etmiştir³¹⁶. Abdürreşid İbrahim, *Kokomin* gazetesi başyazarı Tokotomi'yi ziyaret etmiştir. Tokotomi, Abdürreşid İbrahim'i kapıda karşılamıştır. Burada birçok kişiyle Abdürreşid İbrahim'i tanıştırmış ve küçük bir konuşmak yapmıştır³¹⁷. Tokotomi, yaptığı konuşmasının özetini gazetesinin ertesi günkü sayısında yayınlamıştır. Konuşmanın özeti şöyledir:

*Biz Japonlar ilim ve maarifet cihetinden ihtiyacımızı te'min etmek için Avrupa'ya koştuk, Avrupa'nın parlak sözlerine ve şaşalı zahiri medeniyetlerine meftun olurcasına düştük; Fakat maddiyatımızı fikr ü mülâhaza ederken kuvve-i maneviyemize destek olacak kan kardeşlerimizi hatıra bile getirmedik, onların varlıklarından dahi haberimiz olmadı, medeniyet diye bağırdık, fakat insanıyeti çiğnedik, hem-cinsimiz olan Tatarlardan hiç haberimiz olmadı. İşte bu kere o bizim unutmuş olduğumuz kardeşlerimizden biri, Abdürreşid İbrahim cenapları Uzakdoğu'da olan kardeşlerini aramaya gelmiş, takdim ederim. Hâkim bir millet olduğumuz cihetle, bu mağdur kardeşlerimizi gidip aramak bize düşerken, bu kere büyük pederimiz evlatlarını utandırmak için teşrif buyurmuşlar, sizlere takdim etmekle, iftihar ederim.*³¹⁸”

³¹⁴ İbrahim, s. 275-276.

³¹⁵ İbrahim, s281-282.

³¹⁶ Paksu, *Yirminci Asır*, s.246-248.

³¹⁷ Kaori KOMATSU, Hisao KOMATSU, “*Japonya: İbrahimu no Meiji Nihon Tanboki*”, *Iwanamishoten, Tokyo 2013, S.69.*

³¹⁸ İbrahim, s.299.

Abdürreşid İbrahim, o esnada orada bulunanlardan birinin Rusça tercümanlık yapabileceğini öğrenmesi üzerine Japonlara olan duygularını ifade etmek istemiştir³¹⁹. Bunun üzerine:

“Japon milleti, bizim için giyaben ihtiram etmiş olduğumuz bir millettir, her ne kadar biz Japonların ne gibi bir millet olduğunu bilmez idiysek de, genellikle bizim Müslümanlarda ve özellikle Tatarlarda Japonlara karşı bir manevi cazibe mevcut idi. Rus Japon muharebesi başlar başlamaz bütün Müslümanlar hiçbir münasebetleri olmayan Japonların muzaffer olması için dua ettiler. Bizim Tatarlarda, ayrıca bir hissiyat uyandı ve Port Arthur hakkında hususi ahenk ile şiirler söylendi.

Ben bu hissiyatı yalnız bizim tarafta olmuştur zannetmiyorum, bizim Sibiryâ'dan geçmekte olan Japon esirleri Sibiryâ hattı üzerinde bazı istasyonda Tatarları gördükleri zaman ayrıca bir muhabbet ile bakarak, bir şey alırlarsa Tatarlardan almaya gayret etmişler, hatta Omsk istasyonunda bir-iki gün belemiş olan Japon esirleri, bizim Tatar çocuklarını gördükleri zmana paralar vermişler ve bazı Japon eşyalarını yadigar olarak orada Tatarlara terketmişler. Bunlar hep bizim aramızda manevi bir rabıta olduğuna delalet eder. Ben kendim bizzat eskiden beri Japonların meftunuyum, birçok senelerden beri şu gözüüm ile görmeyi arzun ettiğim Japon milletini görmek şerefine nail olduğumdan ne kadar ifithar etsem yeridir ve ne kadar sevinsem azdır.³²⁰”

Abdürreşid İbrahim Japonya'da bulunduğu süre zarfında çok verimli ziyaretler yapmış, ülkenin bütün kurumlarını adeta denetlercesine tetkik edip üst seviyede yöneticilerle görüşmüştür³²¹. Abdürreşid İbrahim, Japonya'da cemiyet toplantılarına da katılmış, fahri üyeliğe seçilmiştir. Tarihçiler Cemiyeti umumi toplantısına katılmıştır. Toplantıda oy birliği ile fahri üye seçilen Abdürreşid İbrahim'in yaptığı konuşma gazetelerin çoğunda yayınlanmış büyük beğeni toplamıştır. Abdürreşid İbrahim'in büyük alkış toplayan konuşması şöyledir:

“ Efendiler! Evvela ben Rusyalı bir Tatarım, bizim Tatarlar kendi hakimiyetlerini kaybettikten sonra 350 senedir Ruslar elinde esir kaldılar.

³¹⁹ Kaori KOMATSU, Hisao KOMATSU, s.69-70.

³²⁰ İbrahim, s.300.

³²¹ Hee Soo LEE, İbrahim İLHAN, s. 44.

Esirlik insanlara nöbet ile gelir bir hastalıktır. İnsanın hasta olması ayıp değildir. Fakat hastalığı tedavi etmemesi ayıptır. Bu hastalık ile şu son senelerde şark milletlerinin tümü müptela olmuştur. Elbette bunun sebepleri de mevcut ise de ben oralardan bahsetmeye lüzum görmüyorum. Her ne kadar hastalığın sebeplerini aramak tedavi için birinci derecede şart ise de, hazırda bulunan bir yaralının kurtulmasına çare aramayıp caniyi yakalamak için arkasından koşmak kabilinden olmasın endişesiyle ihtiyat ediyorum.

Fakat biz Şark milletinde o kadar büyük bir metanet vardır ki hiçbir vakit, hiçbir felaket karşısında ümitsizliğe kapılmazlar, bu metanet sayesinde ki en müthiş hastalıkları atlatmışlardır. Madem ki mazide ümitsizliğe düşmemişlerdir, bundan sonra da ümitsiz olmayacakları aşikardır. Bununla beraber, hastalık ağır, müzmin halinde olduğu için vakit geçirmeyip tedavi çaresini aramalıdır.

Bugün elhamdülillah nihon kendini göstermiştir, şu halde yakın zamanda bütün Doğu'yu aydınlatacağına emin olacağız. Batılıların vazifesi batmaktır. Nihon rehber olursa, bütün Doğu milletleri öne geçecektir. Japonların Çoşima³²² muzafferiyetinden itibaren Doğunun istikbali temin olunmuştur.

Ben bugün Japonların öne geçtiklerine- gözlemlerime göre- kanaat getirdim. Japonlarda gördüğüm fitri kabiliyet bana gayet büyük itminan vermiştir. Büyük bir cesaretle söyleyebilirim ki Japonların "Midi" tarihleri saf altın ile kayd ve zapt olunursa yeridir.

Ben Japon milletine olan muhabbetimi arz ediyorum, ümit ederim ki hakikat de benimledir. Japon milleti bütün Doğu kavimlerine rehber olacaklardır, Doğu'nun tabii mecrası yükselmektir. Buna kimse mani olamayacaktır. Avrupalılar bunu "tabiat kanunu" derler, fakat bizim Müslümanlar "ilahi kanun"ı derler, mukaddes kitabımız olan Kur'an'ımızda dahi, Allah'ın makduratı tebdil olunamaz buyurulmuştur.³²³

Abdürreşid İbrahim, Tokyo'da bulunduğu sırada her kesimden insanlarla görüşerek fikir teatisinde bulunmuştur. Bu görüşmelerinde başlangıçta tercüman kullanmış, fakat gün geçtikçe anlayacak kadar Japonca öğrenmiştir. Tokyo'nun etrafında bulunan kasaba ve

³²² 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sırasında karada yapılan mücadelenin yanı sıra denizlerde de mücadele olmuştur. Denizde yapılan mücadele Çoşima Deniz Savaşı'dır.

³²³ İbrahim, s.318-319.

köyleri dolaşarak Japonların yaşayışları örf ve adetleri hakkında ayrıntılı bilgi elde ettiği gibi aynı zamanda Japoncasını da geliştirmiştir. Abdürreşid İbrahim Japonya’da kısa sürede oldukça büyük ilgi görmeye başlamıştır³²⁴.

3.2.2. Abdürreşid İbrahim ve Prens İto

Prens İto, yani İto Hirobumi, Meiji dönemi devlet adamıdır. Alt bir sınıftan samuray geçmişine sahip olan İto, hiyerarşik bir toplumda gücün zirvesine yükselmiştir. Yenilenmeden sonra, gizli hükümet oligarşisinin önemli bir üyesi haline gelmiştir³²⁵. Prens İto, meclisin açılmasında en büyük emeği geçen kişi olmakla beraber, aynı zamanda anayasa hazırlıkları için on yıl çalışmıştır. Bütün Avrupa anayasalarını inceleyerek, buralardan aldıklarını Japon milli geleneklerine uydurarak Japon Anayasasını meydana getirmiştir.

Abdürreşid İbrahim meclis görüşmelerinde birkaç defa bulunmuş, meclisin ilk açılışına dair bir mebustan bilgi istemesi üzerine mebus; vereceği bilginin yetersiz olacağını söyleyerek bu konuyu Prens İto’ya sormasını istemiştir. Prens İto ile görüşmeyi daha önceden de arzu eden Abdürreşid İbrahim, meclisin açılış konusunu da onunla konuşmaya karar vermiştir³²⁶.

Abdürreşid İbrahim, Prens İto ile görüşmek için Prens İto’nun bulunduğu Nigata yakınlarındaki sahile gitmiştir. Prens İto, vaktinin kısıtlı olduğunu ve ciddi bir mesele konuşamayacaklarını ifade etmiştir. Ancak Prens İto, onda merak uyandıran, Kafkas Müslümanlarının gönüllü olarak savaşa ne için geldiklerini sormuştur. Abdürreşid İbrahim bu soru karşısında ne cevap vereceğini bilememiş, “ ben de hiç anlayamadım, cehaletten başka bir sebep de göremiyorum” demiştir. Ancak bu soruyu Prens İto gibi birinden duymak Abdürreşid İbrahim’e ağır gelmiştir. Prens İto, bu sorunun yanlış anlaşılabilirliğini düşündüğü için açıklama yapma gereği duymuştur. Bunun nedenle:

“-Rica ederim hatırıma bir şey gelmesin, benim maksadım bunun sebebini öğrenmekti, zira bilirim Rusya’da Müslümanlar mağdur bir millettir. Mağdur oldukları halde Ruslara gönüllü kaydolunarak muharebeye girmek için ya büyük

³²⁴ Türkoğlu, “ Abdürreşid İbrahim”, s. 40.

³²⁵ Meyer, s. 146.

³²⁶ Hee Soo LEE, s.47.

bir mecburiyet ister, yahut büyük bir menfaat olacak...” diyerek açıklama yapmıştır.

Prens İto zamanının kısıtlı olduğu için özür dileyerek iki –üç gün içinde tekrar görüşmek üzere Abdürreşid İbrahim’e veda etmiştir. Abdürreşid İbrahim tekrar Tokyo’ya gelmiştir³²⁷.

Abdürreşid İbrahim ve Prens İto tekrar görüşmüşlerdir. Prens İto sohbete, Abdürreşid İbrahim’e Japonya gibi uzak bir memlekete gelişinin sebebini sorarak başlamıştır. Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim ; “ *Ben Rusyalı bir Tatarım. Dinim İslamiyet’tir, vaktiyle matbuat aleminde de bulundum. Bizim Tatarların mağdur bir millet olduğunu söylemeye hacet görmüyorum, hastanın arayacağı bir şey varsa o da devadır, hastalığı gizlemek ölümü seçmek demektir. İşte benim de bu kadar uzun ve meşakkatli bir seferi gerekli görmekten maksadım budur.* ” diyerek ifade etmiştir³²⁸.

Prens İto, Japonya’ya İslamiyet’in gelmeyişinden dolayı üzüntüsünü ifade ederken; Abdürreşid İbrahim, sadakat, temizlik, emniyet, yere oturmak, kadınların erkeklere karşı vaziyetleri gibi Japonlarda adet olmuş davranışların aslında İslam’ın rükunlarından olduğunu söylemesi Prens İto’yu şaşırtmıştır. Prens İto ve Abdürreşid İbrahim Türkler, Dünya ve Japonya’da Meiji döneminde yapılan ıslahatlar ve anayasa hakkında uzun uzun sohbet etmişlerdir³²⁹.

Prens İto İslamiyet’e dair merak ettiklerini Abdürreşid İbrahim’e sormuş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“-Bizim İslamiyet hakkında malumatımız pek noksandır, ne yazık ki Mançurya Müslümanları bizim komşularımız olduğu halde nasıl ise bizim Japonlar o cihete meyletmemişler. Eğer 30-40 sene evvel sizin gibi adamlar gelmiş olsa(ydı) çok büyük muvaffakiyetler görülebilirdi; Hristiyanlık vaktiyle geldiyse de bir başarı gösteremedi. Misyonerlerin daima siyasi bir fikir takip etmelerindedir zannederim; pek çok paralar sarf ediyorlarsa da, başarıları o nispete değil, zaten Hristiyanlığı kabul edenler hep ayak takımlarıdır, kibar aileden (Hristiyan olan) pek nadir bulunuyor. İslamiyet

³²⁷ Kaori KOMATSU, Hisao KOMATSU, s.135-138.

³²⁸ İbrahim, s.403.

³²⁹ İbrahim, s.405-407.

ekseriyetle Doğu milletleri içinde daha ziyade yayılmış, bu sebepten hatırıma geliyor ki: Bizim Japonlar arasında daha kolaylıkla yayılır. Yalnız teaddüd-i zevcat [birden fazla evlilik] meselesi ile bilmem uyuşabilirler mi? İhtimal bu mesele biraz mani olur, bizim Japonlarda birden fazla evlilik pek nadirdir. Bununla beraber var, yok değil.

-İslamiyet teaddüd-i zevcat'tan [birden fazla evlilikten] ibaret değildir, hatta teaddüd-i zevcat ile İslamiyet arasında münasebet bile yoktur. Çünkü dinin gereklerinden değildir. İslamiyet gayet sade bir dindir, en kısa bir tarif ile ifade edecek olursak İslamiyet tevhid [Allah'tan başka ilah olmadığı ilkesi] ile güzel ahlaktan ibarettir.

-Rica ederim bana İslamiyet'in esasından biraz malumat verebilir misiniz? Zaten benim düşüncelerimden biri de bu idi.

-İslamiyet size arzettiğim gibidir: Bu kâinatın bir yaratıcısı ve hakiki müessiri olmalı, elbette vardır. Yalnız tabiatın tesiri kâfi olamaz. Biz o müessirin künhünü bi-hakkın idrak etmekte aciz kalacağız. Zira beşer aklının üstündedir. Bu sebepten muallimlere ihtiyaç görülmüş ki onlar da enbiya-yı i'zamdır [yüce nebiler-rasulleridir]; güzel ahlakı ve umumi emniyeti temin eden ilahi kanunları öğretmişler. (İşte) bunları tasdik, İslamiyet'tir. Bunun da özü iki kelime ile talim olunmuştur ki o da la ilahe illallah Muhammedun rasulullah [Allah müstesna ilah yok, Muhammed Allah'ın rasuludur] kelimeleridir. İşte şu kelimelerin manasını tasdik ederseniz, size Müslüman deniliyor, siz o andan itibaren Müslüman oluyorsunuz, bütün Müslümanlık bundan ibarettir.³³⁰”

Abdürreşid İbrahim'in Prens İto ile yaptığı görüşme Japonya'da İslamiyet'in filizlenmesine dair umutlar yeşertmiştir.

3.2.3. Abdürreşid İbrahim'in Görüştüğü Diğer Devlet Adamları

Eski Dışişleri Bakanı Kont Okoma

Kont Okoma, eskiden Japonların “samuray” dedikleri zadedgân ve bahadırlarındandır. Sonra Japonya'da Derebeylikler ilga olunup bağımsız bir devlet teşkil olunduğu zaman samuraylık da lağvolunmuş, o zaman Kont Okoma bu millet içinde, milleti için hizmet edenlerin en büyüklerinden biri sayılırmış, sonra idare işleri teşkil olunup da ecnebi

³³⁰ İbrahim, s.409-410.

devletleri ile temas etmeye başladıkları zaman Kont Okama Dışişleri Bakanı olmuştur. Kont Okoma Japonların en büyük siyasetçilerinden biridir³³¹.

Abdürreşid İbrahim ilk olarak Kont Okoma ile görüşme yapmıştır. Kendini tanıtarak sohbete başlayan Abdürreşid İbrahim, Kont Okoma'ya Japonya'ya dair merak ettiği konularda sorular yöneltmiştir. Bu sorular arasında “Japon milleti din meselesinde hangi fikre sahiptir? Asıl Buda dinini muhafaza etmek Japonların menfaatine daha ziyade munasip olur mu? Yahut teccid-i diyanet etmek fikrinde olanlar da var mı? Sorularına Kont Okoma'nın verdiği cevaplar, Japonya'ya İslam'ı tanıtmak için gelen Abdürreşid İbrahim'in çok işine yaramıştır. Kont Okoma'nın bu sorulara verdiği cevap şöyledir:

“Ben Japonya'da sizden evvel üç Müslüman gördüm, biri İstanbul'dan gelmişti, bize teaddüd-i zevcati³³² teklif etti. Ben anayasamıza aykırı olduğunu, Japonya'da teaddüd-i zevcatın kimseye teklif olunamayacağını, eğer İslamiyet teaddüd-i zevcattan ibaret ise Japonların İslamiyet'e hiç ihtiyaçları olmadığını söyledikten başka, eline yazıp da verdim. Sonra bir adam Mısır'dan gelmişti. Mikado'ya İslamiyet'i arz etmek fikrinde idi. Zannederim o da bir muvaffakiyet göremedi. Bir Hintli geldi idi, o bir âlim adama benzerdi, o da zannederim burada çok kalmadı. Şimdi benim fikrim: Bizim Japonlar din meselesine o kadar büyük ehemmiyet vermezler. Japonların mezhepleri gayet mukaddes ve itikatları gayet metindir. Onlar yalnız bir şey tanurlar: Japonluk. Bir Japon hangi dini kabul ederse etsin onun esas dini yine Japonluktur, o her şeyden ziyade Japonluğunu takdis eder. Japonlar Japonluklarıyla iftihar ederler, din ile değil. Fakat Japonya'da din meselesi gayet hürdür, herkes istediği dini propaganda yapabilir. Japonların menfaatleri milli ahlaklarını muhafaza etmektedir. Milli ahlaklarını zayi ettikleri an Japonluktan da zayi olacaktır.³³³”

Abdürreşid İbrahim'den önce Japonya'ya gelen kişiler Japonlara İslamı doğru anlatamamışlardır.

³³¹ İbrahim, s. 302- 307-308.

³³² Birden fazla evlilik demektir.

³³³ İbrahim, s. 303-304.

Kont Maçora

Maçora'da Kont Okoma gibi daha önceden derebey olup İmparatorluk kurulduktan sonra Kont unvanı almıştır. Kont Maçora, Japonya'da mevcut kontların en büyüklerinden ve nüfuzlularından biridir. Abdürreşid İbrahim'in ziyareti Kont Maçora'yı ziyadesiyle memnun etmiş, Abdürreşid İbrahim'e övgü dolu sözler söylemiştir. Bir saat kadar süren sohbet sırasında Kont Maçora, Rusya'da bulunan Müslümanların durumlarını, nüfuslarını ve din ile Hilafet makamına bağlılıklarını sormuştur. Abdürreşid İbrahim bu soruların cevabının daha anlaşılabilir olması için önce Hilafetin ne olduğunu açıklamıştır.

“ Hilafet demek, ruhaniyetsiz dini liderlik demektir. Zaten İslam dini siyaseti de içine alan bir din olduğundan, bu liderlikte siyaset de birleşmiştir. Şu halde halife olan kişi, kendi ülkesinde dini ve siyasi lider sıfatını aldığı gibi, yabancı ülkelerdeki Müslümanlara da dini açıdan liderliğe sahiptir. Bütün Müslümanların da imamı yani Halifeyi tanıyıp ona itaat etmeleri din açısından gereklidir.”³³⁴

Kont Maçora ve Abdürreşid İbrahim ikinci kez karşılaştıklarında uzun uzun sohbet etme imkânı bulmuşlardır. Kont Maçora “halife”nin ne olduğu sormuştur. Abdürreşid İbrahim halifenin ne olduğunu bilmek için bu seferde İslam'ın rükünlerini ve Muhammed itikadlarını bilmenin gerekli olduğunu ifade ederek, halifeyi açıklamaya çalışmıştır. İslam dininde gizli sırlar olup olmadığını merak eden Kont Maçora'ya Abdürreşid İbrahim “her şey akıl ile idrak olunur” cevabını vermiştir. Kont Maçora, Abdürreşid İbrahim'in açıklamalarından sonra:

“-Bilemem nedendir, bizim Japonya'da İslamiyet'e rağbet edenler bulunmamış, zannederim şimdi de vakit geçmemiştir. İslam misyonerleri gelirse rağbet bulurdu. Zira din insanlar için büyük bir bağdır, İslam dini ise Şark milletinin tabiatına daha uygun ve daha yakındır, bu vesileyle Şark milleti içinde büyük bir bağ meydana gelebilirdi...”³³⁵ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

³³⁴ Hee Soo LEE, s. 48.

³³⁵ İbrahim, s.446-447.

Saray Nazırı Hicikata

Hicikata, İmparatorluk saray nazırı ve İmparatorun eski arkadaşı olup gayet bilgili ve “Japonya’nın ayaklı tarihi” demeye layık bir adamdır³³⁶. Abdürreşid İbrahim’in Hicikata’yı ziyaretinde Hicikata:

“-Ben kendi ömrümde hiçbir kere Dâhili Rusya Tatarlarını görmemişim, bu kere ilk defa sizi görüyorum, fakat ben Tatar tarihlerini pek çok okumuşum, eskiden beri Tatarlara ayrıca bir muhabbet beslerim ve bilhassa Timur’a büyük ihtiramım var. O adam kürre-i arzın en büyük adamlarının en büyüklerindedir. O sülaleden bir adamın bugün benim evimde bulunması, benim için hiç unutulmayacak bir hatıra olacaktır. Bu cihetle bugün beni bahtiyar ettiniz. Hassaten bu lütfunuza teşekkür ederim. Ben şimdiki mevcut Tatarlar hakkında hiçbir şey bilmiyorum, fakat ümit ederim mazisi büyük olan bir milletin istikbali daha büyük olacaktır. Bir aralık yorgunluktan bir durgunluk gelir, ziyan yoktur, arslan ne zaman olursa arslandır. “Zincire düşmek değildir şir’e ar” derler. Şimdi ben sizden biraz da Tatarların bugünü ve geleceği hakkında malumat isterim.³³⁷”

diyerek sohbe başlamıştır. Abdürreşid İbrahim ve Hicikata, Rusya’daki Tatarların durumu, Tatarların yaşantıları, Rus-Japon Savaşındaki Tatarlar hakkında uzun uzun sohbet etmişlerdir³³⁸.

3.2.4. İslam’a Atılan İlk Adım

Nisan sonundan Mayıs sonuna kadar mektep imtihanlarında ve mükâfat meclislerinde bulunan Abdürreşid İbrahim, Sicuga kuku mektebi mükâfat meclisine katılmıştı. Burada parlamento azalarından sekiş kişi, avukatlardan altı, profesörlerden dört kişi vardı. Bunların çoğu konuşmalar yapmıştır³³⁹. Avukat Sakuraki konuşmasının sonunda İslamiyet’e dair malumat vermesi için kürsüye davet etmiştir. Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim kürsüye çıkarak:

“Efendiler! Hakkımda göstermiş olduğunuz iltifata ayrıca teşekkür ederim. Benim herşeyden evvel size arzedeceğim şudur ki: İslam dininde misyonerlik, teklifler ile

³³⁶ İbrahim, s. 423.

³³⁷ İbrahim, s. 425.

³³⁸ İbrahim, s.426-428.

³³⁹ Kaori KOMATSU, Hisao KOMATSU, s. 258-259.

değil, ahlak güzelliği iledir. İslam'ın talimatı güzel ahlaktan ibarettir. Hz Muhammed(s.a) güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiştir. Güzeli ahlak da her insanın matlubudur, akıl sahipleri; Müslümanlarda olan kardeşlik, sevgi, emniyet ve saire güzel vasıfları ve övgüye layık aklaki gördükçe beğenerek o Muhammedi terbiyeye meftun olarak kabul etmişlerdir, yoksa kimsenin teklifi ile değil. Bununla beraber şunu da ilave edeceğim, ben Japonların ahlak ve terbiyesini İslamiyet'e tamamıyla uygun buluyorum. Eğer şu asnamda olmasaydı, ben "Japonlar fitraten Müslümandır" diyecektim, böyle olmakla beraber yine diyeceğim: Japonlar gibi mütefekkir bir millet içinde asnam baki olamaz ve bilahere cihanın aklını hayrete düçar eden Japonların aklı, yine bu elleriyle yapmış oldukları ağaç parçalarını halık ve mabud olarak kabul edemez, şu halde Japonya'nın olacağı din, yine İslam dinidir. Bunu Japonlar daha ziyade takdir ederler ümidindeyim. Artık şimdilik başka bir şey söylemeye hacet görmüyorum, yalnız Japonların ilerleme ve yükselmelerini kalbimden temenni ederim, zaten ilerlemeleri de gayet tabiidir. Batıların vazifeleri batmak olacağı gibi, Nihon'un vazifesi de yükselmektir³⁴⁰." konuşmasını yaparak kürsüden alkışlar eşliğinde inmiştir.

Avukat Sakuraki törenden sonra Abdürreşid İbrahim ile hususi sohbet etmiş ve ona eğer İslam'ın hakikatleri hakkında bilgi sahibi olurlarsa Sakuraki ve arkasından pek çok kimsenin İslamiyet'i kabul etmekte tereddüd etmeyeceklerini söylemiştir. Bunun için Abdürreşid İbrahim'den bu hususta kendilerine rehberlik etmelerini istemiştir³⁴¹. Abdürreşid İbrahim Japonya'da İslamiyet'in esasının kurulacağını düşünmekle beraber, bu esasın istikbalde Hilafet Makamı'na bağlı olarak yapılmasını istemiştir. Bu yüzden kendisinden bunu talep edenlere kapalı konuşmaya mecbur olmuştur³⁴².

Abdürreşid İbrahim, Japonya'da tanıştığı Hintli Müslümanlarla bir araya gelerek Tokyo'da mescid yapılması hakkında görüşmelerde bulunmuştur. Abdürreşid İbrahim, mescid yapılması için bir arsa bulunması, arsa bulunduğu takdirde mescid için para ve İslam dinine rağbet edecek adam bulunması konusunda fikir sormuştur. Hintli Müslümanlar biraz daha beklenip her tarafla haberleşmenin iyi olacağı düşüncesinde olmuşlardır³⁴³.

³⁴⁰ İbrahim, s. 482-487.

³⁴¹ İbrahim, s. 488.

³⁴² İbrahim, s. 536.

³⁴³ İbrahim, 564.

Abdürreşid İbrahim Hintli Müslümanlarla görüşmesinin ardından, Japon diplomat olan Ohara'nın kendisi için vermiş olduğu ziyafete katılmıştır. Burada Abdürreşid İbrahim ve Ohara da dâhil olmak üzere yedi kişilik bir cemiyet bulunuyordu. Ohara sırayla orada bulunan kişileri Abdürreşid İbrahim'e tanıtmıştır. Yemekten sonra herkes birbirine yaklaşarak bir halka oluşturmuş, Ohara söze başlamıştır: “ *biz işte burada beş adam, sizin fikrinizi terviç ederek Japonya'da İslam'ın yayılmasına beden ve malen, maddeten ve manen gücümüz dairesinde çalışmak üzere söz vereceğiz. Bizi kabul buyurunuz da, bugünden itibaren sizin kardeşiniz olalım. Ne gibi şartlar teklif ederseniz burada bize söyleyiniz, biz de kabul edelim. İcap ederse yazalım, imza edelim. Mescid binası için lazım olacak arsanın tedarik olunması için emrediniz, biz de sebeplerine teşebbüs edelim. Her ne gibi fikriniz varsa bize açık söyleyiniz.*”

Bunun üzerine Abdürreşid İbrahim : “ *... Ben size İslamiyet'in esaslarını ve rükunlarını öğretim hususunda hiç ihmal etmem, fakat bunun resmi yönü vardır ki o da tamamıyla Makam-ı Hilafet-i Uzma'ya bağlı olması lazımdır. Bu ciheti meydana getirmek için Dersaadet'te olan Şeyhu'ı-İslamlık Dairesi'nin resmi müsaadesine müracaatımız olacaktır... Bununla beraber biz şimdilik kendi aramızda bir cemiyet kurarız, bir kardeşlik ahdi akdederiz...³⁴⁴*” diyerek açıklama yapmıştır.

Japonya'da İslamiyet'in yayılmasına hizmet edecek bir cemiyetin kurulmasına karar verilmiştir. Fakat birden bire “İslamiyet'in yayılması” denilecek olursa tepki alacağı düşünüldükten cemiyetin adına “Asya Savunma Gücü “ anlamına gelen “Asya Gi Kay” adı uygun görülmüştür³⁴⁵. Cemiyet 21 Mayıs 1909 tarihinde Tokyo'da kurulmuştur. Başkanlığına İslamiyet'i kabul ederek Ebubekir ismini alan Japon diplomat Ohara getirilmiştir. Cemiyetin takip edeceği program “ Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz” hadis-i şerifinin manasını esas almıştır. Cemiyete üye olacakların “Ahdi yerine getirin, doğrusu verilen ahidde ulviyet vardır” (İsa Suresi 34) mealindeki ayeti harfiyen kendine rehber edinmesi şart konulmuştur. Dernek üyeleri Tokyo'da cami yapımı için bir arsa temin etmişlerdir. Bu arsanın tapu senedini Abdürreşid İbrahim'e vererek ondan cami yapımını başlatmasını istemişlerdir. Abdürreşid İbrahim Japon Müslümanları Halifelik makamına bağlamayı düşündüğü için Tokyo'da yapılması planlan caminin planının çizilmesi ve cami yapımı için kendilerinden yardım istemiş, ama bu çabaları sonuçsuz

³⁴⁴ İbrahim, s. 569-570.

³⁴⁵ İbrahim, s.614.

kalmıştır. Abdürreşid İbrahim Japonya'dan ayrılacağı için bu senedi Tokyo'da yaşayan Müslüman Hintli bir zengine vererek cami yapımı işleriyle onu görevlendirmiştir³⁴⁶.

Abdürreşid İbrahim, cami yapımı için gerekli olan arsa meselesi karara bağlanınca Japonya'dan ayrılmaya karar vermiştir. Japonya'dan ayrılmaya karar verdiği günlerde Japonya'nın *Hoti Şimbon* gazetesinde onun için yazılmış yazı Japonların Abdürreşid İbrahim'e olan hayranlıklarını ortaya koymuştur. *Hoti Şimbon* gazetesinde:

“Japon milletinin misafiri Abdürreşid İbrahim'in birkaç aydan beri memleketimiz dâhilinde misafir olduğunu, enine-boyuna gezdiğini ve nerelerde bulunduğunu; köylerde, şehirlerde, dağlarda yorulmaksızın hiç durmayıp dolaşmakta olduğunu her gün denilecek derecede gazetemize dercederek değerli okuyucuları mahzuz etmekte idik, birçok defalar konuşmalarını ve hususi meclislerde söylediği sözlerini hep değerli okuyuculara arz etmiştik. Bu kere de gazetemizin hususi muhabirlerinden biri Abdürreşid İbrahim San cenaplarının yakında memleketimizden ayrılmak üzere bulunduğunu güvenilir bir kaynaktan haber almıştır. Ümit ederiz ki Abdürreşid İbrahim San Japonlara gayet büyük dersler vermiş olduğu gibi, Tatar milleti ile Japon milleti arasında kardeşliği sağlam bir ip ile bağlamıştır, bundan sonra sık sık haberleşir ve biri diğerini hakkıyla takdir eder de siyasi, iktisadi ve dini alakalara sebep olur.

Milletimizin de bu gibi muhterem bir Üstad'dan hakkıyla feyiz aldıkları ümit olunur. Vatanımızın selameti için Üstad cenabları pek az vakitte pek çok talimatta bulunmuş ve büyük bir eser ve tarihimiz için de gayet mühim ve kıymetli bir sermaye bırakmıştır.

Üstad'ın yolculuğunun gün ve saatini ayrıca araştırma yaptıktan sonra değerli okuyuculara arz ederiz³⁴⁷.”

Abdürreşid İbrahim 15 Haziran 1909 tarihinde Kore'ye gitmek üzere Tokyo'dan ayrılmış, kendisini Tokyo tren istasyonunda kalabalık bir grup yolcu etmiştir. Tokyo'dan Shimonoseki limanına kadar çeşitli istasyonlarda Abdürreşid İbrahim'e

³⁴⁶ Türkoğlu, “Abdürreşid İbrahim”, s. 41-42.

³⁴⁷ İbrahim, s.611.

uğurlama törenleri yapılmıştır. Shimonoseki limanından gemi ile 19 Haziran 1909 tarihinde Kore'ye hareket etmiştir³⁴⁸.

Abdürreşid İbrahim Japonya'da gördüğü izzet ve ikramı ömründe başka hiçbir yerde görmemiştir. Müslümanlığın yavaş yavaş da olsa taraftar olması onu çok sevindirmiştir. Bunlar Japonya'da İslam'ın ilk kıvılcımları olmuştur³⁴⁹.

3.2.5. 1933 Yılı Japonya Seyahati ve Tokyo Cami

1909 yılında Japonya'dan ayrılarak Kore'ye gelen Abdürreşid İbrahim, Kore'de bir süre dolaştıktan sonra Çin'e geçmiş, Çin'de Pekin, Hanko, Şanghay gibi şehirleri dolaşarak çeşitli temaslarda bulunduktan sonra Singapur'a gelmiştir. Abdürreşid İbrahim Singapur ve civardaki bazı adaları dolaştıktan sonra Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'da Kalküta, Bombay ve Haydarabad gibi şehirleri ziyaret ederek buralarda yaşayan Müslümanlara çeşitli konferanslar vermiştir. Buradan Hacca giderek 1910 yılının sonlarında Hicaz demiryolu ile İstanbul'a gelmiştir³⁵⁰. Abdürreşid İbrahim 1911 yılında Trablusgarp Savaşı çıkınca Trablusgarp'a gitmiş, Rusların Sarıkamış harekâtı sırasında ordunun hemen yanı başında yer almıştır. 1917'de Rusya'da başgösteren komünizm hareketi sırasında Teşkilat-ı Mahsusa tarafından görevlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İstanbul'a dönmüştür.³⁵¹

Abdürreşid İbrahim, İstanbul'da bulunan ailesi ile birlikte Konya'nın Cihanbeyli ilçesine bağlı Böğrüdelik köyüne yerleşmiştir. Abdürreşid İbrahim burada bir nevi sürgün hayatı yaşamıştır. Çünkü bu dönemde Türk Sovyet ilişkileri oldukça iyi bir şekilde geliyordu. Özellikle Lozan Konferansı sırasında Türk delegasyonu Rus temsilcileri ile dostane ilişkiler içinde bulunmuşlardır. Bu nedenle daha önce iki devlet arasında siyasi problem olmuş Abdürreşid İbrahim gibi bir şahsın İstanbul'da Rusya aleyhinde siyasi faaliyette bulunması hoş karşılanmayabilirdi³⁵². Abdürreşid İbrahim köyde boş durmamıştır. Öğrenciler yetiştirmiş, hayvancılıkla uğraşmıştır. Düşünce ve

³⁴⁸ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s.60.

³⁴⁹ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s. 42.

³⁵⁰ Türkoğlu, "Türk Seyyahı", s.8.

³⁵¹ Balcıoğlu, "Hoca Abdürreşid İbrahim", s. 116.

³⁵² Türkoğlu, *Sibiryalı*, s. 94.

bilim alanındaki çalışmalarına ara vermemiştir. Fırsat buldukça da İslam dünyasının problemlerini dile getiren eserler kaleme almıştır³⁵³.

Abdürreşid İbrahim 1929-1933 yılları arasındaki yaşamını, üzerindeki hükümet kontrolünün gevşemesi ile Türkiye, Mısır ve Hicaz'da geçirmiştir³⁵⁴. 1933 yılının Ağustos ayında Japonya'ya gitmek için yola çıkan Abdürreşid İbrahim, Mısır'da bir ay kadar kaldıktan sonra Hicaz'a geçmiştir. Hicaz'dan gemi ile Mukden'e giderek burada yaşayan hemşerileri ile görüşmüştür. Mukden'den Japonya'nın Kobe şehrine geçerek buradaki hemşerilerini de ziyaret etmiş ve 12 Ekim 1933 tarihinde Tokyo'ya varmıştır³⁵⁵.

Japon Müslümanları ve basını Abdürreşid İbrahim'i büyük bir sevinçle karşılamış, gazeteler, İslâm Âlemi hakkında Onunla röportajlar yapmıştır. İslâmiyet'in inkişâfı için büyük mücadelede bulunan Abdürreşid İbrahim, Japonya'daki Türklerin problemleri ile ilgilenmiştir. Japon gazetelerine yazdığı yazılarda, Asya Müslümanlarına, yakında çıkacak savaşta Rusya'ya karşı Japonya'yı desteklemelerini tembihlemiştir³⁵⁶.

Abdürreşid İbrahim, Japonya'da hemen faaliyetlerine başlayarak 1909'da arsası temin edilip yapılması planlanan fakat bir türlü yapılamayan Tokyo camisinin planlarını hazırlatarak temelini attırmıştır. 1909 yılından beri cami için para biriktirilmiş, ayrıca Japonya'da yaşayan Hintli, Kazanlı ve çeşitli Müslüman tüccarlar ve Japon Müslümanlar cami için önemli miktarda para toplamışlardır. Abdürreşid İbrahim caminin yapım işleriyle yakından ilgilenmiş, kısa sürede bitirilmesi için gayret göstermiştir. Cami temeli atıldıktan dört yıl sonra 12 Mayıs 1938'de Tokyo Camisi adı altında parlak bir törenle hizmete açılmıştır³⁵⁷. 1938'de Yoyogi-Uehara'da açılan ve klasik Orta Asya mimarisi tarzında inşa edilmiş muhteşem bir yapı olan Tokyo Camisi, Japonya'nın Asyacı dış politikasının bir parçası olarak Japon hükümetinin İslam politikasını benimsemesinin sembolü haline gelmiştir. Tokyo Cami'nin açılışıyla ilgili olarak;

³⁵³ Arabacı, s. 293.

³⁵⁴ Türkoğlu, "Türk Seyyahı", s. 10.

³⁵⁵ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s. 62.

³⁵⁶ Abdurrahman HACIMELEK, " Aksiyon Harikası Abdürreşid İbrahim"

³⁵⁷ Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s.62.

“ 12 Mayıs 1938’de İslam dünyasının dikkati Japonya’nın başkentine çevrilmişti. Bugün, Tokyo’da başka emsali bulunmayan caminin açılışı için tahsis edilmişti. Bu caminin açılışı birçok açıdan kayda değer bir olaydı. Bir beceri örneği olan hazırlık aşaması aylar önce başlamıştı. Birçok İslam ülkesinden, tüm masrafları karşılanan delegeler davet edilmişti. Japon temsilciler, hükümetin resmi karşılmasını gerçekleştirmek üzere konuklara refakat ediyorlardı. Hz. Muhammedin doğum gününe denk gelmesi sebebiyle, bu tarihin dünya üzerindeki milyonlarca Müslümanın hatırasında önemli bir yere sahip olacağı kesindi. Böylelikle peygamberin doğumu ve İslam için, Japonya himayesinde yeni bir dönemin doğuşunun birbiri ile bağlantısı imalı bir çağrışım içinde birleştiriliyordu.”

Abdürreşid İbrahim namazı kıldırmıştır. Cami projesinin öncüsü olan Abdürreşid İbrahim Tokyo Camisi’sinin resmi imamı olmuştur³⁵⁸.

Abdürreşid İbrahim, bu faaliyetlerinin yanı sıra İslamiyet ile ilgili çeşitli Japon gazetelerinde ve Kazanlı Kurban Ali’nin çıkarmakta olduğu *Yeni Japon Muhbiri* isimli dergide makaleler yazmıştır. Tokyo’da bulunan Müslüman Tatar çocuklarına ve diğer Müslüman çocuklarına din ve tarih dersleri vermiştir. Ayrıca haftanın belirli günlerinde İslamiyet ile ilgili konferanslar vermiştir³⁵⁹. Abdürreşid İbrahim İslam dininin Japon yönetimi tarafından resmen tanınmasını sağlamıştır. Bu durum sonuçları itibariyle çok büyük bir başarı olmuştur. Japonya’da yalnız Japon dini, Hıristiyanlık ve Musevilik din olarak tanınmaktaydı. Japon Parlamentosu 1939’da çoğunlukla İslamiyet’in tanınmasını ve ülkenin her tarafında teşkilat ve tesisat kurmasını kabul etmiştir. Böylece İslam’ı benimseyen Japonların, devlet memuriyetlerine girmesine engel ortadan kalkmıştır. Abdürreşid İbrahim Kazan Tatarlarının Türkiye’de Harf İnkılabı yapıldığı için boşa çıkan bir matbaanın harflerini satın alarak Japonya’da kurdukları basım faaliyetlerine destek vermiştir³⁶⁰. Ayrıca Abdürreşid İbrahim Türkiye sefiri Ahmet Hulusi Bey’inde yardımlarıyla, Japon ders kitaplarında İslamiyet ve Türkler hakkında yer alan bölümlerin bütün ders kitapları taranarak yeniden aslına uygun olarak yazdırılmasını sağlamıştır.

³⁵⁸ Esenbel, s. 415-417.

³⁵⁹ Türkoğlu, *Sibiryalı*, s. 98.

³⁶⁰ Arabacı, s.303.

Abdürreşid İbrahim'in 1933 yılında Japonya'ya gelmesinden sonra, onun araladığım kapıdan daha sonra İdil-Ural Türkleri de geçerek Japonya'ya gelmiş ve buraya yerleşerek Türk-Japon ilişkilerinin fazlaca bilinmeyen yönünü oluşturmuşlardır. Japonya'ya gelenler Yokohama, Kobe ve Nagoya şehirlerine yerleşmişlerdir³⁶¹.

Abdürreşid İbrahim Japonya'da Müslümanlığın daha iyi tanınması ve çok kişi tarafından benimsenmesi için İngilizce-Arapça bir dergi çıkarmayı planladıysa da buna ömrü yetmemiştir. 17 Ağustos 1944 tarihinde Tokyo'da vefat etmiştir. Vefat haberi Japon basın ve yayın organları tarafından Japonya'nın her tarafına duyurulmuştur. Japonya'nın çeşitli bölgelerinden ve yakın ülkelerden cenazeye iştirak isteyenlerin çokluğu yüzünden cenazesi üç gün bekletildikten sonra toprağa verişmiştir³⁶².

³⁶¹ A.Merthan DÜNDAR, "Japonya Türk-Tatar Diasporası", *Modern Türklük Araştırması Dergisi*, Ankara 2004, s.1, s81.

³⁶² Türkoğlu, "Abdürreşid İbrahim", s. 64.

SONUÇ

XIX. yüzyıl ortalarından XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar yaptığı faaliyetlerle kendisinden söz ettiren Abdürreşid İbrahim, birçok özelliğe sahiptir. Abdürreşid İbrahim kadı, eğitimci, seyyah, yazar, gazeteci, siyasi lider ve aynı zamanda bir misyonerdir. Yaşadığı coğrafya itibariyle Abdürreşid İbrahim Tatarca, Türkçe ve Rusça bilmenin yanı sıra medreselerde aldığı eğitim sayesinde Arapça ve Farsça dillerine hâkimdir. Hemen hemen hayatını seyahatlerde geçiren Abdürreşid İbrahim Japonca ve Fransızca'da öğrenmiştir. Hayatının her dönemi mücadele ile geçmiştir. Vatanı, milleti ve İslamiyet için hiç durmadan çalışmıştır.

Sibiryaya bölgesinde yaşayan Rusya Türklerinden olan Abdürreşid İbrahim eğitime daha küçük yaşlarda evde başlamıştır. Babasının evde Kur'an okumasını öğretmesi, sureleri de ezberletmesi; annesinin de muallim olması sebebiyle Abdürreşid İbrahim eğitimle iç içe olmuştur. Küçük yaşlarda ailesini kaybeden Abdürreşid İbrahim bu bölgede bulunan medreselerde eğitim almaya başlamıştır. Ancak bu medreselerde verilen eğitimin yeterli olmadığını daha o yaşlarda fark etmiştir. Kendisi için faydalı olacağına inandığı medreselerde eğitimini tamamladıktan sonra memleketine geri dönmüş, medreselerde eğitimim vermeye başlamıştır. Abdürreşid İbrahim bir milleti kurtarmanın yolunun eğitimden geçtiğini düşündüğü için eğitime çok önem vermiştir.

XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca Çarlık Rusyasının Orta Asya'yı tamamen ele geçirmesinden sonra Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Rusya Müslüman Türklerini "Ruslaştırma" politikası uygulamaya başlamıştır. Hıristiyanlığı kabul etmeye zorlamış, alfabelerini değiştirmiş, bu milletleri ayrıştırma yoluna başvurmuşlardır. Abdürreşid İbrahim, kendisi gibi bu durumdan rahatsızlık duyan ve bir şeyler yapmanın gerektiğine inanan İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, İşte, Fikirde Birlik" ve "Usul-u Cedid" tarzında okul açma fikrinin en büyük destekçilerinden ve uygulayıcılarından olmuştur.

Kendisi de usul-u cedid tarzında birçok okul açmıştır. Bu okullarda eğitim vermek için ihtiyaç duyulan öğretmenlerin eğitimi için bu öğretmenleri İstanbul ve Mekke'ye göndermiştir.

Abdürreşid İbrahim, Rus hükümetinin Rusya Müslüman Türklerine karşı “ sen Kazaksın, sen Özbeksin, sen Tatarsın” diyerek uyguladığı ayrıştırma politikasına karşılık, Rusya Müslüman Türklerinin olarak milli ve siyasi bir birlik kurmaları gerektiğini savunmuştur. Ancak bu birliği sokak sokak gezerek ya da her karşılaştığı kişiye teker teker anlatarak yapamazdı. Bu birliği sağlayabilmek için bir şeyler yapmanın yollarını aramış. Bunun için en güzel yol basındı. Abdürreşid İbrahim bir matbaa kurmuş, matbaada bastığı gazete ve dergilerde milli birlik kurma çağrısında bulunarak, bu gazete ve dergileri tüm Müslümanlara ulaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde bu faaliyetlerinin yanında Abdürreşid İbrahim Rusya Türklerinin siyasi amaçlar taşıyan ilk belgesi olarak nitelendirilen “Çolpan Yıldızı” adlı eserini kaleme almıştır.

1904-1905 yılları Rusya ve Rusya Müslüman Türkleri açısından önem teşkil etmektedir. 1904-1905 yıllarında patlak veren Rus-Japon Savaşı Rusya'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Savaşın kötü gidişatı ve savaşın sonunda Rusya'nın mağlubiyeti Rusya'da ayaklanmalara sebep olmuştur. Bu durum ihtilal zeminini hazırlamış ve 1905 ihtilali meydana gelmiştir. 1905 ihtilal ortamının yarattığı hürriyet ortamından yararlanan Rusya Müslüman Türkleri, Abdürreşid İbrahim'in de büyük katkılarının olduğu ve kuruculuğunu yaptığı, 1905-1908 yılları arasında Rusya Müslüman Kongreleri düzenlenmiştir. Abdürreşid İbrahim gerek kongrelerde yaptığı konuşmalarda gerekse çıkardığı gazete ve dergilerde Rusya Müslüman Türklerinin bir araya gelmesi ve siyasi bir parti kurmanın gerekliliğini önemle vurgulamıştır. Yapılan kongrelerde alınan kararlar neticesinde daha sonra siyasi parti niteliği kazanan “Müslüman İttifakı” kurulmuştur. Bu kongrelerin bir diğer kazanımı ise Rusya Müslüman Türkleri Duma'ya milletvekili olarak girebilmiştir.

1907 yılından sonra Rus hükümetinin hürriyet havasını kısımaya başlaması, özellikler Türk aydınlarının yaptığı faaliyet ve çalışmalara yasaklama getirmesi Abdürreşid İbrahim'in hayatında yeni bir dönem açmıştır. Bu baskılar ve yasaklamalar altında daha fazla yaşayamayacağını anlayan Abdürreşid İbrahim ülkesini terk etmek zorunda

kalmıştır. Bir seyyah olan Abdürreşid İbrahim Sibiryâ'dan başlayıp Uzakdoğu'yu içine alan ve İstanbul'da son bulacak büyük seyahatine çıkmaktan başka çare bulamamıştır. Abdürreşid İbrahim ailesini geride bırakıp cebinde çok az parayla 1908 yılında seyahatine başlamıştır. Bu seyahatinin en önemli Japonya oluşturmıştır. Abdürreşid İbrahim seyahati boyunca yaşadıklarını ve tuttuğu notlarını daha sonra kaleme alarak *Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiyet* adıyla yayınlamıştır. Rusça ve Türkçesi bulunan eser daha sonra Japonca'ya da tercüme edilmiştir. Gittiği ülkelerde Müslümanların durumlarını inceleyerek onları dini konularda bilgilendiren Abdürreşid İbrahim Rusya hükümetinin Rusya Müslüman Türklerine yaptıklarını da anlatarak milletine yardım etmeye çalışmıştır.

Nihayet 1909 yılında Japonya'ya ayak basan Abdürreşid İbrahim, Japonların sahip olduğu özelliklerin, günlük hayattaki davranışlarının İslam'a ne kadar yakın hatta birebir olduğunu fark etmiştir. Japonlara olan hayranlığı gittikçe artmaya başlamıştır. Abdürreşid İbrahim Japon devlet adamları, bilim adamları, profesörlerle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler onun Japonya ve Japon dini hakkında merak ettiklerini öğrenmesinde yardımcı olmuştur. Abdürreşid İbrahim Japonya seyahati sırasında Japonların İslamiyet hakkında yanlış bildiklerini düzelterek onlara İslamiyet'i doğru şekilde anlatmaya çalışmıştır. Konferanslar vermiş, konuşmalar yapmıştır. Büyük kitleler halinde olmasa da Japonların İslamiyet'i kabulünde, Müslüman olmalarında etkili olmuştur. Hıristiyan misyonerlerin bütün engellemelerine rağmen Abdürreşid İbrahim İslamiyet'in Hıristiyanlık ve Musevilik gibi resmi bir din olarak kabul dilmesini ve Japon Anayasası'na girmesini sağlamıştır. Japonya'ya ilk seyahati sırasında arsasını temin ettiği ancak 1933 yılındaki ikinci seyahati sırasında temellerini atıp yapımını tamamlattığı Tokyo Cami'ni açmıştır. Aynı zamanda Tokyo Cami'nin imamlığını yapmıştır. Abdürreşid İbrahim vefatına kadar Japonya'da yaşamıştır. Vefat haberi radyolardan duyurulmuş ve cenazesi çok kalabalık olmuştur. Abdürreşid İbrahim'in mezarı hala Japonya'da bulunmaktadır.

Abdürreşid İbrahim hayatını vatanına, milletine, milletinin bağımsızlığına adanmış bir kişidir. Bunun uğurda yılmadan çalışmış, ailesinden uzakta, parasız diyar diyar dolaşmıştır. Ancak ülkelerin siyasi çıkarlarından dolayı rahatsız olunan kişi olmuştur.

Abdürreşid İbrahim 1912 yılında Osmanlı vatandaşlığına kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen 1917 ihtilalinde Moskova'ya giderek halkına yardımda bulunmuştur. Abdürreşid İbrahim I.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle İstanbul'a dönmüş, ailesini de yanına alarak Konya'nın Cihanbeyli İlçesinin Böğrüdelik Köyü'ne gelerek buraya yerleşmiştir. Abdürreşid İbrahim burada bir nevi sürgün hayatı yaşamıştır.

Abdürreşid İbrahim'in hayatı baskı ve zorluklarla geçmiştir. Ancak hiçbir zaman yılmamış, inandığı ve savunduğu değerler uğruna mücadeleden kaçınmamıştır. Kaleme aldığı eserler, seyahatleri sırasında tuttuğu notlar günümüzde o dönemi anlatan önemli kaynaklardandır. Uzun yıllar hak ettiği değeri göremese de günümüzde Artık Abdürreşid İbrahim ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizde, Japonya'da Abdürreşid İbrahim adına sempozyumlar, bilgi şölenleri düzenlenmektedir. Ölümünden yarım asır sonra Abdürreşid İbrahim'in değeri anlaşılmaya başlanmıştır. Abdürreşid İbrahim vatanı ve milleti uğruna yaptıklarıyla döneminin kıymetli ve çok yönlü kişilerinden biridir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Armaoğlu, Fahri, *Siyasi Tarih 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014
- Balcıoğlu, Mustafa, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul 2001
- Bayraktar Mehmet, *Türkler ve Japonlar*, Minima Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Beasley W.G, *The Meiji Restoration*, Stanford University Press, Stanford, 1981
- Demirhan, Pertev, *Japonların Asıl Kuvveti*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1942
- Devlet, Nadir, *Unutturulan, Türkçü, İslamcı, Modernist İsmail Gaspiralı*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011
- _____ *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, TTK Yayını, Ankara, 2014
- _____ *İsmail GASPIRALI*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011
- Dündar, A.Merthan, *Panislamizmden Büyük Asyacılığa Osmanlı İmparatorluğu, Japonya ve Orta Asya*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011
- Erdemir, A.Volkan, *Japonya'da Türk İmgesinin Oluşumu 1890-1914*, Kurgu Kültür Merkez, Yayınları, Ankara 2014
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2006
- Esenbel, Selçuk, *Japon Modernleşmesi ve Osmanlı Japonya'nın Türk Dünyası ve İslam Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012
- Hunter, Jane. E, *Modern Japonya'nın Doğuşu*, İmge Yayınevi, Ankara, 2002
- İlgar İhsan, *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1998
- İbrahim, Abdürreşid, *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması*, sadeleştiren Ertuğrul ÖZALP, İşaret Yayınları, İstanbul 2012
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, TTK Yayınları, Ankara 2010

- Komatsu, Kaori, Hisao KOMATSU, *Japonya: İbrahimu no Meiji Nihon Tanboki, Iwanamishoten, Tokyo 2013*
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014
- Lee, Hee Soo, İbrahim İLHAN, *Osmanlı Japon Münasebetleri ve Japonya'da İslamiyet*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1989
- Meyer, Milton W, *Japonya Tarihi*, İnkilap Yayınevi, İstanbul 2014
- Paksu, Mehmet, *Yirminci Asrın Başlarında Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyetin Yayılması Abdürreşid İbrahim*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012
- Renouvin, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1914-1918)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2004
- Swietochowski, Tadeusz, *Russian Azerbaijan 1905-1920*, Cambridge University Press 1985
- Turan, Namık Sinan, *Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamit Diplomasinin Uzakdoğu Asya Misyonu*, Devr-i Hamid, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011
- Türkoğlu, İsmail, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2012)*, Der Yayınları, İstanbul 2013
- Vernardsky, George, *Rusya Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011
- Yalçın, Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2012

Ansiklopediler

- Kanlıdere, Ahmet, XIX ve XX. Yüzyıllarda Kazan Tatarları, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, 2002 c.18
- Jansen, Marius B, *The Meiji Restoration, The Cambridge History of Japan The Nineteenth Century*, v.5 Cambridge University Press, 2008

- Mert, Hasan, Çanakkale Savaşlarının Askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları 2002, c.13
- Smith, S.A, The Revolution of 1917-1918, The Cambridge History of Russia 20th. Century, c.3, Cambridge University Press, New York 2006
- Türkoğlu, İsmail, Müslüman Kongreleri, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.32
- Uzun, Mustafa, Abdürreşid İbrahim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.1

Makaleler

- Acar, Kezban, 1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, İstanbul 2008, c.13, S.24, s.79-98
- Çapraz, Hayri, Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 24, Aralık, 2011, s.51-78
- Dündar, A.Merthan, Japonya Türk-Tatar Diasporası, *Modern Türklük Araştırması Dergisi*, Ankara 2004, S.1,s.75-88
- _____ Uzakdoğu'da İdil-Ural Türklerinin Yayın Faaliyetleri ve Tokyo Mahalle-i İslamiye Matbaası, *Türkoloji Dergisi*, c.16, Ankara, 2003
- Esenbel, Selçuk İslam Dünyasında Japon İmgesi; Abdürreşid İbrahim ve Genç Meiji Dönemi Japonları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, S.19, İstanbul, 1995, s.18-26
- Georgean François, Abdürreşid İbrahim'in Âlem-i İslam'ına Göre 20.yy Başı Uzakdoğusunda Osmanlı İmgesi, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.20, İstanbul, 1995, s.11-14
- Gök, Bilal, Çanakkale Deniz, Kara Savaşları, Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları, *Kafkasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, Kars 2014, s.117-145
- Karabiber, Namık Kemal, İslam Birliği, Abdürreşid İbrahim ve Mehmet Akif, *Köprü Dergisi*, s.108, İstanbul 2009
- Kaya Hayrettin, Abdürreşid İbrahim: Kızı Fevziye Hanım'a Mektup, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.19, İstanbul, s.27

Özbek, Nadir, İslamcı Bir Eylem Adamı Abdürreşid İbrahim, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.19, Temmuz 1995, s.7-11

Türkoğlu, İsmail, - 20. Yüzyılda Bir Türk Seyyahı Abdürreşid İbrahim, *Toplumsal Tarih Dergisi*, s.20, Ağustos 1995, s.6-10

_____ Abdürreşid İbrahim'in Bilinmeyen Yılları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.19, s.13-17

Bildiriler, Tezler, Araştırma Yazıları

Balcıoğlu, Mustafa, Hoca Abdürreşid İbrahim (1857- 1944), *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri Erciyes Üniversitesi 1996

Dündar, A.Merthan, Abdürreşid İbrahim ve Japonya, *Uluslararası Abdürreşid İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Konya 2012

Kamalov, İlyas, Rusya'nın Orta Asya Politikaları Rapor, *Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi Yayını*, Yayın no:02, Ankara, 2011

Koçyiğit, Recep, *1917 Bolşevik Devriminin Osmanlı Mebuslar Meclisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yankıları*, Ankara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Sat, Nurullah, Cumhuriyet Gazetesine Göre II. Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Japonya (1939-1945), Ankara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Türkoğlu, İsmail, Rusya Türklerini Uyandıran Adam: Abdürreşid İbrahim (1857-1944), *Uluslararası Abdürreşid İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni Bildirileri*, Konya 2012

Yazıcı, Nesimi, Abdürreşid İbrahim Üzerine Birkaç Söz, *Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri Erciyes Üniversitesi 1996

İnternet siteleri

- Arabacı, Caner, Abdürreşid İbrahim, www.canerarabacı.com(15.01.2015)
- Büyükbaş Hakkı, Meiji Döneminde Japonya'nın Dış Politikası ve Bölgesel Rolü Üzerine, www.medeniyet.edu.tr(10.01.2015)
- Çakır, Ömer, II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sırat-ı Müstakîm ve Sebülürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar, www.sbedergi.karatekin.edu.tr, (10.05.2015)
- Derya, Hülya, Almanya ve Japonya'nın Sanayileşme Sürecinde Koruma Politikalarının Önemi, www.akademikbakiş.org (15.05.2015)
- Devrişheva, Leyla, Rusya'dan Türkiye'ye Göç Eden Aydınların Gözünden Bolşevik İhtilali, www.proje.akdeniz.edu.tr (15.03.2015)
- Gündüz, Ahmet, 1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları, www.kefad.ahievran.edu.tr (15.03.2015)
- Seyhan Şemsettin, Siyasi Bilinçlenme Yolunda Rusya Türkleri, <http://www.academia.edu> (15.05.2015)
- Hacimelek Abdurrahman, Aksiyon Harikası Abdürreşid İbrahim, www.yeniakademya.org(20.04.2015)
- Karabiber Namık Kemal, İslam Birliği Abdürreşid İbrahim ve Mehmet Akif, Köprü Dergisi, www.koprudergisi.com (01.05.2014)
- Karaş, Ertuğrul, 100. Yıldönümü Münasebetiyle: Rus-Japon Savaşı ve Kırım Türkleri, www.vatankirim.net , (15.01.2015)
- Okur, Salih, Abdürreşid İbrahim (1857- 1944), <http://www.cevaplar.org>(20.01.2015)
- Özbek, Nadir, İkinci Meşrutiyet İstanbul'unda Tatar İslamcıları: Tearüf-i Müslimin Dergisi, www.nadirozbek.com/academicpublications(20.04.2015)
- Paksu, Mehmet, İslam'ı Uzakdoğu'ua Taşıyan Âlim: Abdürreşid İbrahim, *Moral Dünyası Dergisi*, <http://www.moraldunyasi.com>(15.01.2015)
- Samarrai Salih Mehdi, Japonya'da İslam, s.2, www.sefkatdergisi.com ,(01.05.2014)
- Derya, Hülya, Almanya ve Japonya'nın Sanayileşme Sürecinde Koruma Politikalarının Önemi, www.akademikbakiş.org (15.05.2015)

Taştan, Yahya Kemal, Ulusal Ülküden Emperyal Vizyona: Rusya’da Kimlik Arayışları,
<http://tdid.ege.edu.tr> (15.05.2015)

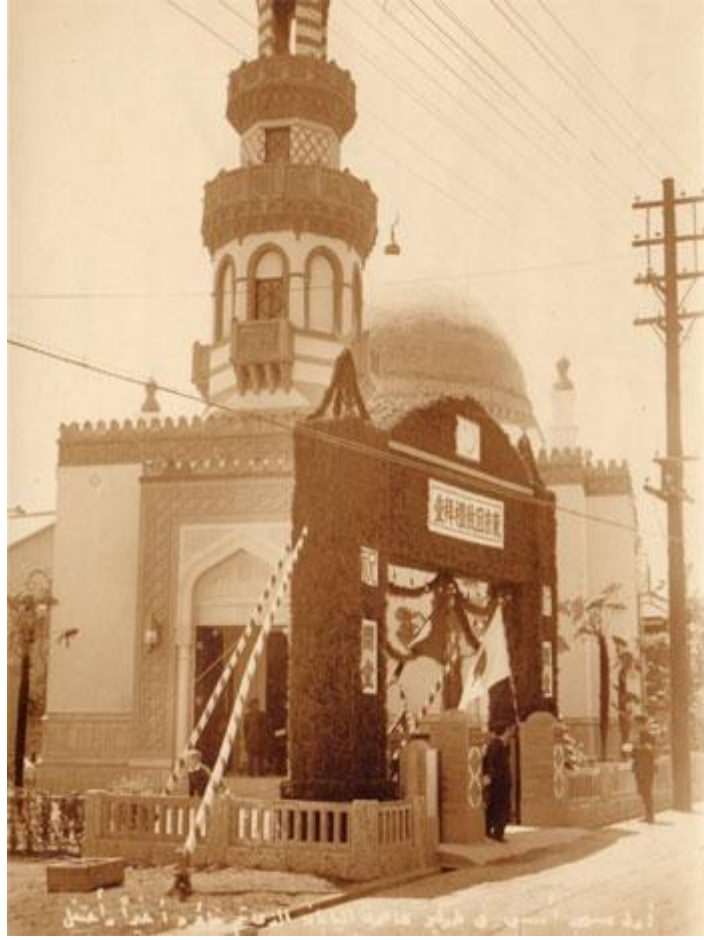
Türkoğlu,İsmail,“Musa Carullah Bigi’nin Siyasi Faaliyetleri”,
<http://musacarullah.blogspot.com>, (15.01.2015)

Ulutürk Muhammet, Rusya Türklerinin İlk Siyasi Temsilcisi Abdürreşid İbrahim (1857
-1944), <http://www.tefekkurdergisi.com>, (19.02.2015)

EKLER**Abdürreşid İbrahim**

Japonya'da adam çeken araba, rikşe (alem-i islamdan alınmıştır)

Tokyo Camii (www.tokyocami.org.tr)

İNDEKS

1

1905 İhtilali, VIII, 28

1917 İhtilali, 33

A

Abdürreşid İbrahim, II, III, IV, VI, VIII, IX, 1, 2, 4, 5, 6,
7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 36, 37, 38, 41, 42, 45, 49, 50, 52, 53,
54, 55, 56, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95,96, 97, 98, 99, 100, 101

Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye, 15

Âlem-i İslam ve Japonya'da İntişar-ı İslamiyet, 9, 74,
92

B

Bin Üç Yüz Senelik Nazra, 15, 45

Bolşevik, 23, 33, 34, 36, 97, 99

Boxer İsyani, 25

Brest-Litovsk, 36

Ç

Çarlık Rusyası, 1, 95

Çolpan Yıldızı, 2, 14, 91

E

Ertuğrul Fırkateyni Faciası, 2, 71

H

Halifelik, 85

Hoti Şimbon, 85

İ

I. Dünya Svaşı, 30

I. Rusya Müslümanları Kongresi, 37

II. Rusya Müslümanları Kongresi, 45

III. Rusya Müslümanları Kongresi, 48

İ

İslamiyet, IV, 2, 21, 78, 79, 83, 84, 85, 89, 93, 96

İsmail Gaspıralı, VI, 1, 6, 38, 40, 42, 47, 48, 49, 50,
52, 91, 95

J

Japon-Çin Savaşı, 63

K

Kadet Partisi, 41

Kanagawa Anlaşması, 60

Kont Maçora, 81

Kont Okoma, 80, 81

Kore, 66

Kurtuluş Kanunu, 34

L

Livanü'l Hamd, 14

M

Mançurya, 9, 13, 16, 21, 25, 26, 27, 56, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 78

Mehmet Akif Ersoy, 72

Meiji, IX, 12, 61, 62, 63, 66, 74, 77, 78, 95, 96, 97, 99

Mir'at, 8, 17

N

Nijni Novgorod, 5, 38, 39, 41

O

Orenburg, 2, 5, 7, 12, 14, 19, 38, 42, 46, 47

Osmanlı Devleti, 8, 31, 36, 71

P

Portsmouth, 27

Prens İto, 77

R

Rus –Japon Savaşı, 1, 25

S

Saray Nazırı Hicikata, 82

Shimonoseki Antlaşması, 64

shogunluk, 59

Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz, 9, 37, 72

T

Teartif-i Müslimin, 19, 99

Tercüme-i Halim Yaki Başıma Gelenler, 16

Tilmiz, 9, 18

Tokugawa, 58, 61, 62

Tokyo Cami, 86

U

usul-i cedid, 6

Ü

Ülfet, 9, 17, 46, 54

V

Vicdan Muhakemesi ve İnsaf Terazisi, 15

ÖZGEÇMİŞ

10 Kasım 1989 tarihinde Manisa'nın Salihli ilçesinde doğdum. Tır şoförü bir babanın ve hizmetli bir annenin ilk çocuğuyum. Bir kız kardeşim var. 1994 yılında Cumhuriyet İlköğretim Okulunda başladığım ilköğretim hayatıma 2002 yılında tamamladım. 2002 yılında Türkbirliği Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nde ortaöğretimime başladım. 2006 yılında yabancı dil bölümünden mezun oldum. 2006 yılında girdiğim ÖSS sonucunda Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Japon Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandım. 2010 yılında mezun olmam gerekirken pedagojik formasyon olarak 2011 yılının Şubat ayında mezun oldum. Aynı yılın Temmuz ayında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Orta Asya Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladım. Bir yıl Rusça hazırlığın ardından alan dışı yüksek lisans yapmamdan dolayı bir yıl tarih bölümü bilimsel hazırlık derslerini aldım. Yüksek lisans ders dönemini başarıyla tamamlayarak tez dönemine geçtim. Tez olarak Tatar Türklerinden Abdürreşid İbrahim'in Rusya ve Japonya'daki faaliyetlerini araştırdım.